

Titel:

Nieuwe Spiegel der jeught of Fransche tyrannye (Amsterdam: Bouman, 1680; eerste verloren gegane druk 1674).

De transcriptie is vervaardigd door vrijwilligers van de Stichting Vrijwilligersnetwerk Nederlandse Taal o.l.v. Nicoline van der Sijs en Hans Beelen.

{p. 1}

Nieuwe
SPIEGEL der JEUGHT,
Of
FRANSCH
TYRANNYE:
Zijnde een kort verhael van den
Oorspronck en Voort-ganck
deses Oorloghs; Als mede de
schrickelijcke en on-menschelijke
wreetheyt en grouwelen door de
Fransen in Nederlant en elders
bedreven.

Seer nut en dienstigh om in de
Schoolen geleert te worden.

t'AMSTERDAM,
By *Jacobus Bouman*, Boeck-
verkoper tusschen de twee Haer-
lemmer sluysen, in de Lelye
onder de Doornen, 1680.

{p. 2}

Aen den LESER.

Hier vindt ghy in dit boeck, de waerheyt recht beschreven,
Wat dat het Fransche rot in Neerlandt heeft bedreven,
Hoe heyloos dit gespuys hier hebben 't Zaem geleeft,
Daer van dat u dit Boeck volkomen kennis geeft.
Sy vullen menschen op (waer vond men wreeder dingen)
Met water in het lijf, diesy te barsten springen.
Men maakt van Man en Koe, van Moeder en haer Kind
Verdubbel gruwel snoer, die men haer t'zamen bind.
Sy laten niet geheel, maer schenden Neus en Ooren,
En kappen Hand en Voet; doen onder 't Ys versmooren;
Doen Schepen sinken, vol met volck en Goed gelaan:
De Hel die wort verschrickt van woeden te verstaan.
Dit Fransch gebroet dat moort, brant, schent en komt verkrachten,
Verwerpt de eer en schaamt, acht op geen Maagde-klachten.
Berooft de Kraem-vrou 't Bedt, bedenckt vervloeckte vond,
Snijd haer de Borsten af, strooyt Peper in de wond.
Geen Vaders droeve klacht, geen Moeders handen wringen,
Verschoont het spraakloos wicht, noch teere Zuygelingen;
Maar rucken 't van de Borst, hoe zeer de Moeder bid,
En steekt het op een Spies, of braad het aen een Spit,
Noch and're gruw'len meer gaat u dit Boeck beschrijven,

't Geen dit verbastert volck in Neerland ging bedrijven.
Nu lezer, leest dit Boeck, en geeft den Opper-heer,
En oock d'Oranje Prins, als u herstelders eer.

{p. 3}

Eerwaerde, Achtbare, Wijse, Voorsienige Heeren,
*Regenten van Gods-huysen, Opsienders van Schoolen, en Leermeesteren binnen de machtige stadt
Amsterdam, benevens alle andere Lief-hebbers van de wel standt [lees: welstand] des Vaderlants.*

Daer is geen geringer nog deerlijcker saeck voor een Landt, dan dat groote voorvallen, sware ontmoetingen, en rampspoedige geschiedenissen, dat selve overgekomen in de Vergetingh begraven worden: Want gelijk d'Ervarenheydt en Ondervindingh voor den mensch hare bysondere nuttigheydt hebben, om sich t'alle tijdt voorsichtigh, wijselijck, en gelukkig te bestieren; soo moeten die voornamentlijck van 't geheugen der voorgaende tijden hare kracht en werckingh bekomen. Hier uyt leeren de nakomelingen, sonder ophouden aendachtigh op hare welvaert waken, op dat geene ongelucken haer onvoorsiens souden kunnen overvallen; en wanneer sy door eenige tegenspoeden besprongen en gedrukt worden, sich manhaftig en dapper daer tegen kanten, om de selve kloeckelijck af te keeren, en te boven te komen. Het sterckt [lees: streckt] een Volck oock tot vreughde, en dient haer tot glory, wanneer sy de werelt kunnen doen sien, hoe groote rampen en sware slagen sy noch gelukkig ontworstelt hebben. Hoe machtiger Vyanden tegen ons opgestaen zijn, en hoe ellendiger swarigheden wy uytgestaen hebben, hoe heerlicker het gerekent moet worden, die kloeckmoedig te hebben wederstaen, en ten laetsten overwonnen. Onse kinderen moeten nimmer vergeten, wat wy tegenwoordig in ons Landt door het woeden der Fransche wapenen geleden hebben, en wat onmenschelijke wreetheden, grouwelijcke moorderyen, schrickelijcke schendingen en verwoestingen sy hier en elders, geduerende desen verderffelijcken Oorlog hebben bedreven; hoe wonderlijck d'Almachtige hant Godts ons tot noch toe heeft staende gehouden, en nu van 't geweld der vyanden beginnen te verlossen, soodat sy met schan- {p. 4} de weder te rugh zijn geweken: gelijk wy vorder hopen en bidden, dat die selve genadige Godt onse wapenen meer en meer sal gelieven te zegenen en voorspoedig te maken. Tot desen eynde heb ick kortelijck dit Boeckjen laten beschrijven en het selve gediensig aen Uwe Ew. Achtbaerheden willen op-dragen, vertrouwende, gelijk uwe wijse bestieringen gestaeg besich zijn over het seer nuttigh bevorderen van de op-voeding onser jeugt, dat het Uwe E. A. niet sal on-aengenaem wesen 't selve in de handen uwer Leerlingen te sien. Want of wy wel in ons lant noyt mogen vergeten, wat bloedige vervolgingen, ende tyrannische wreetheden onse Voor-ouderen, onder het woeden van den grouwelijcken *Duc d'Alba*, om de vryheyt van gewisse, den dierbaren schat der Gereformeerde Religie, en onses lieve Vaderlants al-oude wetten en privilegien te houden, hebben geleden, so sullen sy evenwel desen Nieuwen Spiegel der Jeught nu dienen te gebruyken, om ten minsten niet onwetende te blijven van d'ellendige tijden die wy door desen Fransen Oorlogh hebben moeten beleven, daer vele van onse Landen gebrandt, vernielt, verwoest, menichte duysenden van onse Vrienden, Bondtgenoten, en Mede burgeren, verarmt, uyt-geput, en bedorven; en wy alle in 't gemeen deerlijk ontroert en beswaert zijn geworden. Dese dingen behoort men van der jeugt aen haer in te prenten, op dat sy, die geheel haer leven gedenckende, uyt onse schaden haer voordeel mogen trecken, en sich verhoeden in diergelijcke rampen noyt te vervallen. Indien dit mijn werck by Uwe E. A. gunstigh wort aengenomen, soo sal ick van tijdt tot tijdt geen vlijt noch kosten sparen, om het selve te verbeteren en te vermeerderen; ende hier mede my seer gediensig in uwe gunsten gebiedende, wil ick blijven,

Eerwaerde, Achtbare, Wijse Voorsienige Heeren,
Uyt mijn Druckerye
Uwen toe-genegen Dienaer
JACOBUS BOUMAN.

Amsterdam, den
16 October 1676.

{p. 5}

Nieuwe Spiegel der Jeught, Of FRANSE TYRANNYE:

Zijnde een kort verhael van den oorspronck en voortganck deses Oorloghs, met d'onmenshelijcke Wreetheden, en schrickelijcke grouwelen door de Fransen in Nederlandt en elders bedreven; voorgesteld in een t'samen-spraeck tusschen Vader en Soon.

Vader.

Myn Zoon, ick ben als een goet en getrouw Vader u schuldigh in de vreesse Godts op te trecken, en alles voor oogen te stellen, wat u daer toe sou konnen bevorderen. Niets verweckt ons meer tot het betrachten van Godt waerachtigh en oprechtelijck te vreesen, als het overdencken der weldaden Godts, waer mede hy ons aen lijf en ziel heeft verrijckt: onder welcke seer grooten hooghmoet [lees: groot en hoogh moet] geacht worden dat wy (daer de machtigste Koningen van Christenrijk, met meer andere Vorsten hare vloek-verwanten, t'saem gesworen hadden om ons te berooven, niet alleen van onse dierbare Vryheden, Wetten en Privilegien, maer oock van lijf en leven, goet en bloet, soeckende ons Landt te verwoesten, onse Natie uyt te roeyen, en onse Kinderen en Nakomelingen tot hare geringhste slaven elders heen te vervoeren) tot noch toe behouden, bewaert, en al ten deele verlost zijn uyt de klauwen onser Vyanden. Dierhalven is 't onsen hoogh-schuldigen plicht, onsen genadigen Godt en Hemelschen Vader met oprechter herten te dancken, dat de saeck soo wijdt is gekomen, dat die den Oorlogh gesocht hebben, nu om Vrede moeten bidden, en die 't verderf eerst over ons meenden te brengen selfs door d'ellenden des Oorloghs d'eerlijkst [lees: deerlijkst] geplaegt sitten; so dat {p. 6} wy gestaegh biddende, dat d'Almachtige t' aller tijt ons vorder genadigh gelieve te beschutten, tegenwoordigh groote reden hebben, om sijne goedertierentheydt alle de dagen onses levens met hert en monde te roemen en te loven.

Zoon. Eerwaerde Vader, de eerste en laetste lesse die ick van u hoor, is Godt den Heer van gantscher herte te vreesen, en ick sal die na mijn uysterste vermogen getrouwelijck behertigen en pogen in 't werck te stellen. Maer was het quaet oock so groot dat de Koning van Vrankrijk over ons had beslooten? en is de wreetheyt der Fransen hier soo grouwelijck geweest, als somtijds vertelt wort? Wilt mijne jonkheyt toch daer van onderrichten, dewijl ick die saecken niet grondig heb konnen verstaen.

Vader. Het quaet dat men ons dreyghde was gewisselijck seer groot, en de Franse hebben hier soo grouwelijcke wreedtheden bedreven, dat de hayren te bergen rijsen met daer aen te dencken, soo dat men naeuwlijcks woorden kan vinden om die schrickelijck genoegh uyt te drucken, ende Historien seer moeyelijck by de Nakomelingen geloof sullen vinden.

Zoon. Ick bemerck dat dese saecken by u seer worden behertight, niet alleen uyt dese tegenwoordige redenen, maer oock door u dagelijcks praten. Dewijl my dan dunckt, dat ghy nu tijdt en lust hebt, om hier van wat breeder te handelen, so bidt ick ootmoedigh, my den oorspronck en voortganck van desen tegenwoordigen Oorlogh te verhalen, met de schrickelijcke bedrijven die de Franse geduerende den selvigen hier en elders gepleeght hebben.

Vader. Wanneer men de saken yverigh behertight, so doen men als een goet Patriot, en indien ick u dickwils de selve verhale, daer in doe ick als een getrouw Vader. Hy is niet waerdigh een Vry Nederlander gebooren te zijn, die dese geschiedenissen in 't vergeet-boeck wil stellen; en onwaerdigh is hy een getrouw Vader genaemt {p. 7} te worden, die dese dingen sijne kinderen niet in-prent, ja immers soo getrouwelijck, als de Kinderen Israëls schuldigh waren, na Godts bevel, *Deut.* 6. hare kinderen in te scherpen, den Heere niet te vergeten, ende hoe dat hy haer uyt Egyptenlandt uyt den dienst-huyse had uytgevoert. Op dat ghy dan oock uwe Kinderen, indien Godt de Heere tot sijner tijdt u kinderen verleent, daer van mooght onderrichten, soo sal ick kortelijck sommige dingen u voor stellen, waer door ghy sult sien waerachtigh te wesen, wat hier van d'onmenshelijcke wreetheyt der Franses geseydt wordt: maer indien ick yets mach spreken dat

ghy niet recht verstaet, soo valt vry tusschen mijne redenen in, en vraeght het selvige, ick sal u van alles klaer onderrichten.

Zoon. Eerwaerde Vader, dewijl ghy my dese vryheyt vergunt, en verlof geeft om te vragen, so versoek ick eerst my te willen verklaren uyt wat grondt en oorsaeck desen verderffelijcken Oorlogh met des selfs deerlijke gevolgen geresen zijn.

Vader. De wortel die alle dese droevige onheylen heeft voort-gebracht, is geweest een groote hoovaerdye in de Franse, met een onbepaalde en verwaende sucht, om over alle andere Vorsten en Landen van Christen-rijck te heerschen. Ontrent het eynde van de vijfthiende eeuw had Vranckrijck sijne grensen begonnen wijdt uyt te strecken, met het graefschap van Provence en de heerschappye in de Middelandtsche Zee, als oock met het Hertoghdom van Bretanjen en 't sagh in de Groote Zee aen de Kroon te voegen; gelijk het mede dat van Bourgondien, naer de zijde van 't France Comté en van Duytslant, daer aen had vereenigt. Koninck *Karel de VIII.* veroverde noch het Koninckrijk van Napels; doch dien oorlogh was alleenig een vyer van stroo. De Wapenen van *Louis de twaelfde*, en van *Francois de eerste*, sijne navolgers, zijn oock tot diep in Italien gedrongen; maer hebben daer niet seer geluckigh ge-{p. 8}weest. Nochtans kon men uyt dese snelle op-tochten wel oordeelen wat men van Vranckrijck te wachten had, als het Koningen verkreegh, die so bequaem mochten wesen om yets te bewaren, als aen te vangen; en dese selfde Wapenen gaven in alle andere Vorsten en Staten een stercken in-druck van den stouten aerdt der Franssen, vaerdigh om sich alles t'onderwinden; en deden yder een de gevaerlijkheydt van hare gebuerschap sien.

Zoon. Hoe kan men bedencken, dat'er soo quaden aerdt in de Franssen sou steecken, daer sy allesints soo beleeft en vriendelijck schijnen, en daer sy geduerigh alle menschen soo gediensstigh soecken te verplichten?

Vader. Die alleen op het uytterlijck siet, kan haer noyt te recht kennen: want inwendigh zijn sy vol van stinckende verwaentheydt, waer door sy alle andere Natien leelijck verachten, soo dat men haer by brave lieden voor onverdraeghlijck mach houden. Wanneer sy sich beleeft en vriendelijck vertoonen, soo willen sy daer door niet begunstigen, maer veel liever bedriegen en verstricken; en als sy yemandt eerbiedigheyt bewijzen, soo spotten sy in haer hert daer mede, of soecken hem te verraden en listighlijck te vangen, hem handelende even als een Gilt-Os die ter slachtingh wort op-gepronckt. Gediensstigh zijn sy aen niemandt dan om eygen voordeel of eygen vermaeck; noyt uyt goede genegentheydt: en daer in hebben sy geen meer achtingh voor andere, dan voor een hondt dien sy wat streelen.

Zoon. Dit is dan wel een verfoelijcken aerdt van menschen: maer gelieft toch u aengevangen verhael te vervolgen.

Vader. De Koningen van Spanjen en Vranckrijck hebben langen tijdt t'saem om den voorgang getwist, en yeder getracht sijne grootheydt op de puyn-hoopen van d'ander te stichten. *Hendrick de IV.* tot de Fransche Kroon gekomen, na dat hy de *Ligue*, en den Spaenschen aenhanck verstrooyt had, overwegende wat onder-{p. 9}stant hy van de *Vereenigde Nederlanden* had genoten, als oock hoe sy de Spaensche wapenen afgewendt hadden, daer hy anders seer beswaerlijck, ja misschien gantschelijck niet, de swarigheden had konnen overwinnen, die hem tegen gekomen waren in de genietingh van 't recht, 't welck sijn geboorte, en de wetten van 't Koninckrijk hem hadden verkregen, besloot een eeuwige en onverbrekelijke vrientschap en verbont met de Staten der selfde Landtschappen te maken. Hy kende volmaecktelijck hare getrouheyt, en sijn eygen belang; en dierhalven volharde hy met onderstant van Volck en gelt aen haer te doen, selfs na de Vrede te Vervins gemaect; met voornemen van dese nieuwe bont-genoten nuttelijck tot het uytvoeren van sijne groote aenslagen te gebruycken, die hy in 't eynde van sijn leven tegen het Huys van Oostenrijk had besteken; om dat hy in geheel Europa geen Staet vondt, die bequaemer was om de Wapenen van Spanjen ter Zee en te Lande besich te houden, en te verswacken. Het besluit, dat hy genomen had, om sich Richter der saecken van de geheele Christenheydt te maken, quam niet te voorschijn dan lange na sijn doot, in de geheugh-schriften des Hertogs van *Suly*, sijnen vertrouwtsten Bedienaer, en door den Prelaet, die de Historie van sijn leven beschreven heeft. Daer na zijn de saecken weder geheel van aensicht verandert, tot dat *Ian Armandt, Cardinael van Richlieu*, inde bestiering des Rijcks was gekomen, die sich meester daer of gemaect hebbende,

aenvingh de grootheyd van 't Huys van Oostenrijk te vernederen, of eerder neer te werpen. De tractaten en handelingen, die men sedert, tusschen Vranckrijck en de Vereenighde Nederlanden, in het jaer 1624. tot aen dat van 1642. gemaect heeft waren alle van sijne wercken; maer dat van den 8. February 1635. was sijn Meester-stuck. Dit laetste Verdragh begon't voornemen, dat Vranckrijck had, in't licht te brengen, namelijk van sijne grootheyd op de puy ho- {p. 10} pen van die van Spanjen te bouwen, in d'eerzucht te treden, om naer het algemeen Opper-vorstendom te trachten.

Zoon. Konden alle andere Vorsten en Staten stilsittende, desen toe-legh met goede oogen aensien? en maeckten sy sich niet op, om dit voornemen, soo schadelijk voor de Vryheyd van haer alle dapper tegen te gaen?

Vader. De *Prins van Oranjen, Hendrick Frederick*, de voorsichtighste van sijnen tijdt, begon van die uur af te bemercken, dat men in 't oogh-merck van de Cardinael niet behulpsaem kon zijn, sonder dese Landtschappen in de selfde dienstbaerheydt te werpen, waer mede Vranckrijck al het overige van de Christenheyd dreyghde. Het machtigh heyr, 't welck dit Koninckrijck in de Nederlanden sondt, volgens 't Verdragh dat 'er gemaect was, had geen goet gevolg.

Zoon. Die Princen hebben in dit Landt met seer wijs beleydt geduerigh groote dingen verricht; waer door sy verdient hebben onder de voornaemste Vorsten van geheel Christenrijck gerekent en ge-eert te worden. Maer hoe liepen de saecken al voort?

Vader. De moetwilligheden, die de Fransen tot *Tienen* bedreven maekten de Brabanders en Vlamingen moedeloos in de begeerte van hare beschuttingh by Vranckrijck te soecken. *Richelieu*, door dese eerste tegenspoedt gestuyt, wierdt hartneckiger in d'uytvoeringh van d'eerste toe-legh, die hy voorgenomen had, om de Spanjaerden uyt de Nederlanden te verdrijven, en de grensen van Vranckrijck na die zijde uyt te breyden. *Mazarijn*, die hem in 't ampt volgde, tradt oock sijne voedtstappen in de bestieringh na en met so veel te grooter schijn van gevolgh, als de wapenen van Vranckrijck voort-voeren in grooter winsten in de Nederlanden te doen, en als hy in 't begin van sijne bedieningh plaetsen veroverde, die sijn Voor-zaet niet had durven aentasten. Geheele Koninckrijcken, en vele Lantschappen stonden {p. 11} tegen de kroon van Spanjen op, en dwongen de selve de heyren, die sy met groote voordeel tegen hare openbare Vyanden, na de zijde van den Nederlanden, gebruykt souden hebben, tegen de wederspannigen in *Portugael, Catalonien, Napels* en *Sicilien*, te senden. De Staten der Vereenighde Nederlanden versuymden ondertusschen niet aen hare zijde besig te zijn en de handelingen, die sy met Vranckrijck gesloten hadden oprechtighlijck uyt-voerende, verschafte daer aen dagelijks nieuwe stoffe tot zege-pralen. Hier in bleven sy onvermoeyt, tot dat sy siende, dat de volherdingh van den oorlogh, die hare schatten uyt-putte, haer allenckskens verteerde, en dat het verlies de [lees: der] Landtschappen onder den Koninck van Spanjen staende, haren onderganck oock soude wesen, en dat het gebeurchap van Vranckrijck by haer verdacht en ontsaghelijck zou zijn, begonnen t'overwegen dat de Spaensche Nederlanden tot een scheydtsmuur voor de Fransche heers-sucht dienden te strecken, gelijk oock van buyten, tot een voor wal [lees: voorwal] tegen de genen, die desen Staet van ter zijden souden willen aentasten.

Zoon. Soo heeft dan onsen Staet van tijdt tot tijdt wel kunnen mercken, dat der Fransen oneyndige heers-sucht haer en al de werelt eyndelijk noch te lastigh soude vallen.

Vader. Ja gewisselijck; en dit was een der redenen, indien men misschien haer niet d'alderkrachtigste mach noemen, die 't Vreden-verdragh van Munster deden sluyten, en die de Staten verplichten om sich vande verbintenis met Vranckrijck t' ontslaen. Hier van daen is de oorsaeck van haet gekomen die Vranckrijck ons toe draeght, en d' eenige oorspronck van alle de qualen, die ons waerde Vaderlandt nu hebben getroffen.

Zoon. Onsen oorlogh met Spanjen was immer alleenigh voor onse Vryheyd; en de selve ons versekert aangeboden worden [lees: wordende], soo hadden wy geen reden meer om daer in voort te gaen; anders souden wy tegen Span- {p. 12} jen vechtende, wel slaef-achtigh aen Vranckrijck geworden zijn, om tot uytbreydingh van des selfs glory en heerschappyen geduerig in de Wapenen te moeten blijven: Maer is dese grondt van misnoegen niet weder kunnen bevredight worden.

Vader. Sedert dese tijt heeft onsen Staet seker Verbondt met Vranckrijck vernieuwt, door 't *Verdragh van Parijs, in 't jaer 1662.* gemaect; maer de versoeningh aen de zijde van Vranckrijck is niet oprecht geweest; en dat selfde sou seker niet gemaect zijn geworden, indien de Fransen niet

hadden gehoopt, deze Staet in hare interesten en eygene belangens in te draeyen, en die in de veroveringh, of ten minsten in de deeling der Nederlanden te doen bewilligen. Sy, die eenige kennis hebben, van 't gene in de handelingh geschiedt is, die van de Graef *d'Estrades*, in 't jaer 1663. op het tapijt wierdt gebracht, konnen daer aen niet twijffelen; en de nakomelingen sullen reden hebben om sulcks vastelijck te gelooven, soo sy sich dat niet konden in-beelden, uyt hare wijze van handelen, ten opsicht van dese Landtschappen, en van hare inwoonders.

Zoon. Waerom is dit Verdragh dan gebroocken geworden?

Vader. Aen d'eenen zijde quam de boosheyt der gener die 't hadden doen voor-stellen, en van d'ander kant quam de snoode Staets-kunde van eenige geesten, die door ramp des tijds, tot onderganck van 't Landt, in de bestiering der saecken geraeckt zijn; en daer door kreegh Vranckrijck een wrock en af-keer van desen Staet, dien het niet kon verbergen, schoon het de selfde met een schijn van vriendschap wilde decken, waer in het toonde dat het hem weynig scheelde. Doch daer van gaf het blijcken in 't geheel beloop van d'oorlogh, die Engelandt, in 't jaer 1665. desen Staet begon aen te doen; waer in het de Engelsche heeft gespaert, om haer gunstigh tot hem te maken, terwijl het haer de krachten deed quis-{p. 13}ten, gelijk oock die van dese Nederlanden, met voornemen om haer beyde onmachtig en onbequaem te maken tot het voornemen tegen te staen, dat het tegen Spanjen besloot. Maer al de werelt heeft gesien dat Vranckrijck, menende dese twee volckeren te bedriegen, de toegenegentheyt van beyden verlooren heeft, en haer verplicht, sich met de Kroon van Sweden, tegen de winsten die de Wapenen van Vranckrijck noch in de Nederlanden soudon konnen doen, te vereenigen. Dit is het Verbondt, waer aen men den naem van *Triple Alliantie*, of drievoudigh Verbondt heeft gegeven, dat aen Vranckrijck het mom-aensicht af-ruckte, en sich deed openbaren tegen de gene, die met den grootsten yver en vlijt tot weder-oprechting van de rust der Christenheyt gearbeyt hadden. De Bedienaers van 't Hof van Parijs, hoewel soo bedeckt en beveynst, als in eenigh ander Hof ter Werelt, hebben sich daer in niet konnen stil houden. En och of sy daer in niet waerachtiger geweest hadden, dan sy gemeenelijck zijn als sy geseyt hebben, dat de Koninck haer Meester sich gevoeligh sou toonen over de Liguen en Verbonden, die de Staten in Duytslandt en elders deden maken. Hy heeft sich waerlijck gevoeligh getoont, en sijne wraeck is op een soo bloedige en wreede wijze uytgevoert, dat men nauwelijcks voorbeelden daer toe in de geheele Historie van de voorleden eeuwen kan vinden.

Zoon. Ja wy hebben hier dagelijcks nu wel seer bloedige en schrickelijck wreede toevallen met droefheyt moeten hooren; maer wilt my van de gronden deser ellenden toch recht onderwijsen.

Vader. Daer toe sal ick voor eerst mijne redenen aenleggen; maer boven dit moet ick noch seggen, dat ick my ingebeelt had, dat de Koninck van Vranckrijck, besloten hebbende door beweging van grootmoedigheyt te oorlogen, alleen om dat het beleydt der gener, die de voornaemste bestieringh deser saecken hadden, niet aen {p. 14} hem behaegde, den oorlogh met d'uytterste edelmoedigheyt gevoert sou hebben, niet vreesende daer over alleen tegen alle het overige van de gantsche Christenheydt te oorlogen; en dat hy (in plaets) van Verbonden met Engelandt, en twee of drie Priesters te maken, die sich nevens hem vervoegt hebben, men [lees: met] de eenigste heyrkrachten van sijn Koninckrijck eenen Staet sou aenghetast hebben, dien hy soo verre beneden sijne macht en grootheyt wilde achten. Ten minsten had men stoffe genoegh om te gelooven, dat de selfde Koninck na soo vele Vyanden tegen desen Staet verweckt, en alle hare Bondt-genooten, die aen haer konden en behoorden onderstandt te doen, of om-gewendt, of verschrickt te hebben, haer tot het eenigh voor-werp van sijne wapenen had willen maecken, sich vernoevende met aen de werelt te toonen, dat hy kon verwinnen, en sijne overwinningh grootmoedigh gebruycken.

Zoon. Sou dit oock niet wel sijne meenigh [lees: meeningh] geweest zijn? want na dat ick gehoort hebt, of schoon men, soo haest sijne Heyren op onse grensen zijn gekomen, van d' ellenden gedruckt wierdt, die van den oorlogh niet afgescheyden konnen worden, soo heeft men echter niets boven gemeen gevoelt, dan na dat de Koninck, op 't eynde van Hooy-maendt, sijne eerste Velt-tocht voltrocken hebbende, beslooten had weder na Vranckrijck te keeren.

Vader. Ja sedert dien tijdt heeft dit Landt tot een tonneel van de schrickelijckste overdaedt, grouwelen en geweldnaren beginnen te dienen, die alle een eygen gevolgh van den boosen en

duyvetschen aerdt der Franssen moesten wesen. Want of sy voor eerst met schoone schijn, en als in schaeps-kleederen zijn in-gekomen, soo kon men waerlijck bevinden, dat sy van binnen niet dan grijpende wolven waren; ja het schijnt, dat sy door dese hare laetste wercken, getracht hebben de bloedige geheugenis van *S. Bartholomeus* dagh, die men sedert {p. 15} het jaer 1572. den Feest-dagh der Hugenoten, en de *Parijsche Bruyloft* noemt, uyt te wisschen.

Zoon. Ick heb oock verscheyde mael daer van hooren spreken, en wenschte wel omstandigh te weten, hoe de selve mach toe-gegaen zijn.

[Houtsnede]

*De Franse Tyranny bleeck aen de Hugenoten
Ter Bruyloft van Parijs, daer wiert haer bloedt vergoten
Vertreden als onwaert, veel duysent in getal
Van hoogh en laege Staet, trof 't woedent ongeval.*

Vader. De Bisschop van Rhodes, sedert Aerts-bisschop van Parijs, die 't leven van Hendrick de Groot heeft geschreven, en d' eerste jeught van den tegenwoordigen Koninck onderwesen, schrijft daer van dusdanig: *De Koninck* (dit was Karel de IX.) *seydt hy, bevonden hebbende dat hy noyt door geweld de Hugenooten sou onderbrengen, besloot andere middelen, die gemakelijcker, maer oock booser waren, daer toe te gebruyken. Hy begaf sich tot haer te vleyen, te veynsen dat hy haer gunstigh wilde handelen, haer alle dingen, die sy begeerden toe te staen, haer in slaep te wiegen met de hoop van den krijg tegen den Koninck van Spanjen in Nederlant te voeren, daer sy vyerighlijck na verlangden. Ja hy {p. 16} beloofde, om haer beter aen te locken, sijne Suster Margareta aen haer tot onderpant, om die aen onse Hendrick (de IV) uyt te houwelijcken: invoegen dat hy door dit middel de voornaemste van desen aenhanck na Parijs lockte ses dagen daer na, (te weten na de Bruyloft) dat op S. Bartholomeus dagh was, wierden alle de Hugenoten, die tot dese Bruyloft gekomen waren, vermoort, en onder anderen den Admirael, (over-groot-Vader van de Prins van Oranjen, Erflijck Stadt-houder over ons Landt) *twintigh andere voorname Heeren, twaelf hondert Edel-lieden, drie of vier-duysent Krijghs-lieden, of Borgers; en daer na door alle de Steden van 't Koninckrijk, na 't voorbeeldt van Parijs, by na hondert duysent menschen: een grouwelijcke daedt, (voeght hy 'er by) die noyt sijn weergae gehad heeft, en die, soo 't Godt belieft, noyt sijn weerga sal hebben.**

Twee dagen te vooren was d' Admirael 's middaghs na sijn huys gaende, uyt een venster met een lanck roer geschooten, alsoo hy eenen brief lesende ginck, welke schoot hem den voorsten vinger van sijn rechter handt wech nam, en noch door den slincker arm quetste. Dit gebeurt zijnde, wees hy de plaets aen van waer de schoot quam, en sondt den Koninck van het selve de kennis te geven. De wonden vermaeckt zijnde, wierden geneselijck geoordeelt, en sonder perijckel van den lijve. Na de middagh quam de Koninck met sijne Moeder en Broeders hem besoecken, den selven seer vriendelijck bejegenende; en swoer by de doot Gods, dat het feyt sou gewroken worden. Maer daeghs daer aen gaf hy bevel, den selven, met alle de Hugenoten, of die van de Gereformeerde Religie te vermoorden en uyt te roeyen. De wachten, die des Admirael's huys soudens bewaren, zijn des nachts dan selfs daer op in-gevallen, en eenen *Sarleboux* met meer andere in des Admirael's kamer gekomen, hem siende sitten in sijn Nacht-tabbert nevens sijn bedt, vragde of hy de Man was? Hy antwoorde, ja {p. 17} en na eenige andere woorden sloegh hy hem doot. Daer na zijn de Hertogen van *Guise* en *Aumale* oock in het huys gekomen, en hoorende dat den Admirael doot was, soo riepen sy van beneden op de plaets, men sou hem uyt de venster werpen, 't welck terstont *Sarleboux* dede, hy noch niet geheel doot zijnde, daer *Guise* met sijnen neusdoeck het bloet van sijn aensicht vagende hem kende, en so het lichaem met voeten stootende, dat liggen liet, en sy vertrocken t'saem: maer de Lackeyen hebben dat naeckt door 't slijck langhs de straten gesleept. Ten laetsten wiert het hoofd afgehouden, en so sommige seggen, na Romen gesonden: 't lichaem wiert by de voeten aen de Gallig van Montfalcon gehangen, van waer het daer na op eenen nacht wiert wech genomen, en begraven. De Graef van *Rochefacoult* wierdt oock in sijn bedt vermoort. De Marckgraef van *Revel* in sijn hembd na de Rivier loopende, wiert van sijn Neef

Buyssy d'Amboise vermoort. De Heer van *Tiligny*, die des Admirael's dochter getrouwt had, wiert van vele Hovelingen wel gesien, doch om de groote gemeensaemheydt die hy by den Koninck had, dorst niemant hem aenroeren, maer een onbekende stack hem doodt. Vele Edelen die dien nacht in 't Logement van den Koninck van *Navarre* geslapen hadden, waer onder waren de Baron van *Perdilien*, de Capiteyn *Pillis*, de *Saint Martin*, en andere Heeren, wierden bloot sonder wapenen uyt-gedreven, by den Capiteyn van 's Konincks lijf-wacht, en komende aen de Poort van den Hove, wierden vermoort, dat het de Koninck van boven aensagh, en soo voort al wat'er te vinden was. Van de Religie of Hugenooten wierden doodt gesmeten of verdroncken, mannen en vrouwen, oudt en jonck, Edel en on-edel, alle de Stadt door, en met wagens vol na de Rivier gevoert en in 't water geworpen, 't getal tot ontrent thien-duysen tbeloopende [lees: thien-duysent beloopende].

De Koninck van *Navarre*, met de Prins van *Condé*, wierden by de Koninck gebracht, die haer aen-seyde, hy {p. 18} wilde voort maer een Religie in sijn landt lijden, en moesten haer resolveren ter Misse te gaen, soo sy lijf en goet wilden behouden, met meer andere straffe woorden.

De Koninck sondt aen de Gouverneurs der Provintien, en aen sijne Ambassadeurs buyten ons lant brieven eerst luydende, hoe dat die van *Guise*, en hare aen-hangers, den Admirael en de Hugenoten vermoort hadden tegen sijn danck, en dat hy genoegh te doen had sijn leven te salveren, met sijn broeders *Navarre* en *Condé* in sijn Hof. Daer na sondt hy andere brieven, als dat den Admirael en de Hugenoten een conspiratie tegens hem, en sijne broeders *Navarre* en *Condé* gemaect hadden; waerom hy haer had moeten voor-komen, en al wat'er geschiedt was, was geschiet by sijn uyt-druckelijck gebodt. En tot dien eynde om de leugen waer te maken, waren twee gevangen vrome lieden van grooten aensien, te weten, de Heer van *Briquemaull*, outste Ridder van d' Order, en *Ghavagues*, Cancelier van *Navarre*, gepijnicht en opentlijck gehangen, als of sy de conspiratie bekent hadden, 't welck sy nochtans locchenden. Daer wierden oock brieven alle het Landt door geschreven, belastende de Hugenoten behendighlijck te dooden, 'twelck in vele plaetsen seer grouwelijck geschiede: want het voor-nemen was alle die van de Religie door het gantsche Rijck te dempen, en geheel uyt te roeyen, verbiedende de Predicatie. En dit was alles na Vreden-verbonden met de selve dickwils, en nu weder van nieus besloten en heylighlijck besworen te hebben; daer al Vorsten en Volckeren getuygen van waren, die sich verwonderden dat men sijnen eedt voor jock en spot hielt.

Zoon. Hoe is het mogelijk dat een Koninck so grouwelijck meyneedigh en moordadigh heeft kunnen worden, om soo schrickelijcken bedrijf toe te staen.

Vader. Dese [lees: Vele] wijse Catholijcken seyden, dat men selfs goede saken met soo moordadige middelen niet behoorde te bevorderen, en verfoeyden het selvige. En of schoon {p. 19} *Christoffel du thou*, eerste President in 't Parlement van *Parijs*, soo lafhertigh was, dat hy dese schandelijcke meyneedigheyt, en de verfoeyelijcke verradery van Koninck *Karel de negende* goet keurde, soo sullen echter de Fransen die noch een weynigh oprechtigheyt en edelmoedigheyt overigh behouden hebben, en bysonderheden deser schrickelijcke en grouwelijcke wreetheden weten, die de Fransen tegen hare mede-burgers van een selfden Staet, en tegen d' Onderdanen van een selfden Konink pleegden, en by-sonderlijk te *Meaux*, te *Troyes*, t' *Orleans*, te *Rouaen*, te *Burgers*, te *Chastres*, te *Lyons*, en om kort te gaen, door geheel *Vranckrijck*, niet na-laten met afschrick daer van te spreken, en met den Dichter *Statius* te seggen:

*Laet desen dagh uyt ons gedachtenis verdwijnen,
En namaels yder een als ongelooflijck verschijnen,
Men swijge daer van stil; had slechts een dicke nacht
Aen 't misdoen van ons volck vergetingh toe-gebracht.*

Zoon. Neen het is goet dat die by de na-bueren noch geweten wort, om sich te beter tegen die woedende moordadigheyt der Fransen te wapenen, en een afschrick daer van te hebben: maer konden sy haer oogh-wit daer door wel bereycken, van de Gereformeerde Religie in *Vranckrijck* geheel uyt te roeyen?

Vader. Sy wierden allesins daer wel grouwelijck vervolght; maer de eere Godts en de Gereformeerde Religie wierden daer door meer gevordert en gesterckt, soo dat sy daer na meer door Godts handt dan door eygen krachten noch een Vrede bequamen. Wel is waer dat de Roomsche

Geestelijckheit die van haren aen-hangh geweldig tegen de selve opgehitst, en verbittert had, soo dat sy die veelsins met on-menschelijcke wreetheyt bejegenden: Want weynige dagen noch voor die grouwelijcke moort, waren in *Campagne* niet verre van *Troyes* (alsoo een Voester een Kindt in de Gereformeerde Predicatie, op een Dorp en plaets van sijne Majesteys {p. 20} wegen daer toe geschickt, had laten Doopen, en dat na, huys [lees: na huys (dus zonder komma)], droegh) eenige oproerige bedecktelijck gekomen, en hadden het Kindt, de Voester, en 't geselschap van Vrouwen dat daer toe was gebeden, vermoort.

Zoon. Wat ongehoorde grouwelijcke wreetheyt is dit een onnoosel nieuw-gedoopt Kindt, met een deel goede Vrouwen, die niets misdaen hadden, te vermoorden: zijn dan de Franse van so een onmenshelijck bosen aert?

Vader. Als men haren aert te recht sou willen beschrijven, had men moeyten genoeg om leelijcke woorden uyt te soecken, waer mede die boos-aerdigheydt te recht kon uyt-gedruckt worden: want sy zijn vuyl, los, twist-gierigh, verwoet, bloet-dorstigh, mordadigh, lichtveerdigh, geyl, valsch, ontrou, meyneedigh, vloeckers, verraders, godts-lasteraers, heyligh-schenders, wet breeckers, en gantsch On-christelijcke, ja Heydensche Christenen; sy gelooven slechts wat sy willen, en eeren Godt niet; weynige onder haer bedencken, en vele verachten, wat na dit leven te komen staet. Wanneer sy yemandt overheert hebben, zijn sy gantsch onverdraeghlijck; want al gaf men haer dan ons huys, hof, schatten en goederen, Vrouw, Dochters, ons eygen hert, en ons selven soo soudent sy geen de minste danckbaerheydt daer voor bewijsen, en selfs niet een gunstigh aensicht geven, sich inbeeldende, het oock veel te zijn, dat sy ons het ellendigh leven soudent laten behouden.

Zoon. Wy hebben dan nu dies te grooter reden om Godt te dancken, dat hy ons noch uyt hare bedrijven te reddet [lees: gereddet] heeft: maer gaet al voort met hare bedrijven te verhalen.

Vader. Op het jaer 1583. den 17. van January had de Hertogh van *Alencon*, in de Nederlanden tegen de Spaensche Tyrannye tot Hertogh van Brabant en ons aller Beschermer-heer geroepen, een schrickelijcken en meyneedigen aenslagh op de stadt *Antwerpen*, waer het overige der moordenaers van de *Parijsche Bruyloft* {p. 21} het gene, dat sy tot *Parijs* begonnen hadden, meenden te voltrecken. De Hertogh dan te veel moeyten vindende in het Landt volgens sijne oude Wetten te beheerschen, socht hem absoluyt meester te maken van de voornaemste Steden, van den Prins van *Oranjen*, en van de Staten, om een volkomen gebiedt te verkrijgen, en den Prins den Renversael-brieven te doen weder geven, waer by hy gehouden was den Prins te laten de Graefschappen van Hollandt en Zeelandt, daer toe de Hertogh sich heymelijck verbonden had, die tot een breydel moesten dienen voor de dertelheydt en lichtveerdigheydt der Franssen.

Zoon. Soo hebben al van oudts die Provintien daer toe bequaem geweest: maer hoe is dien aenslagh op *Antwerpen* af-gelooopen?

[Houtsnede]

*Die met Antwerpens graeuw als schelmen t'samen heulen,
Quam om het Christen volck te delven in de vloet,
Van haer soo kostelijck, en seer onnosel bloet.*

Vader. De Hertogh had sijn leger den 14. en 15. January, in 't jaer 1583. onder des Stadts buyten schansen doen komen, ontrent by de 4000. Switsers, en me- {p. 22} nichte van Fransch voet-volck en paerde-volck, behalven andere die langh te vooren daer hadden gelegen. En hy deedt, onder de deck-mantel van Hovelingen, veel volcks alom in de stadt en in sijn Paleys fourieren, met heymelijke wapenen, en sy meenden des nachts de Kronenburghsche Poort by sijn Hof te bemachtigen, en alsoo stil en behendigh sijn volck binnen te brengen, en 's morgens vroegh hem Meester van de Stadt te vertoonen.

Wanneer den 17. dito daer geheyme berichten waren van een Frans Edelman, dat men noch dien dagh meende een Poort t' overweldigen, en 't gantsche Heyr in te brengen; en als dit oock ter ooren van den Hertogh quam, heeft hy den Borgermeesteren en Collonellen, nevens den *Prins van Oranjen* seer ernstelijck verthoont, dat men van sijn krijghsvolck sulcken achterdocht niet behoorde

te hebben, en dat men sulcke aenbrengers behoorde te straffen: verklarende in 't langh de groote liefde en genegentheyt die hy de Landen, en sonderlingh die stadt was dragende. En alsoo socht hy haer alle achter-dencken uyt het hoofd te drijven, 't welck hy te lichter deedt, om dat die berichtinge als doen geen gront altoos schenen te hebben. Hy beloofde den Prins oock, die hem rade, dien dagh daerom niet in 't Leger te gaen, dat hy in de stadt wilde blijven om achter-docht te weeren: Maer mits hy voorseker wist, dat de selvige aenslagen op d'andere Steden dien dagh mede geschieden souden, en de tijdingen daer van nu op wegh waren, so heeft hy in aller voegen sijn voor-nemen oock in 't werck willen stellen, en gingh den Prins bidden, om eenige reden, met hem na 't Leger te rijden, die nochtans sonder achterdencken dit weygerde.

De Borgery had door den voorschreven roep al den voorgaenden nacht scherpe wacht gehouden, en hielden de Poorten dien dagh gesloten, en deden uyt-roepen, dat alle de soldaten de Stadt souden ruymen, etc.

Als de Hertogh vroegh het middagh-mael gegeten {p. 23} had, maeckte hy gereetschap om buyten na 't Leger te rijden; doende onder dien deck-mantel alle de ketenen en draey-boomen op der straten, tot twee Poorten toe, open doen en ontspannen, terwijl sijne Dienaren, so sy seyden, niet wisten welcke Poort hy sou uyt-rijden: en also is hy vergeselschapt met ontrent twee-hondert Paerden van sijne Edel-lieden en andere, met alle sijne Lijf-wachten soo Switsers als Fransen, na de Lip-dorp Poort [lees: Kip-dorp Poort] gereden, alwaer sijn Volck aen en op de Brugh haer openden, aen beyde zijden wijckende, en lieten den Hertogh door rijden, met eenige voornamen Heeren, dien oock eenige Benden Ruyteren tegen quamen, om hem so 'tscheen te eeren en te groeten.

Also nu de Hertogh, met den Hertogh van *Montpencier*, Graef van *Laval*, en meer andere die van den aenslagh niet wisten, over de tweede Valbrugh reedt (de Borgers van de wacht met den blooten hoofde op de brugh staende) veynsde sich een Edelman sijn been gebroken te hebben, 't welck de leuse was van te beginnen. Als nu de Borgers, en onder andere een Sergiant hem wilde bijstaen, wiert hy van den selven gewont, gelijk oock alle de andere van de wacht door des Hertoghs Hof-gesin terstont wierden door-steken, behalven weynige die 't noch ontquamen. Hier mede keerden meest de twee hondert paerden Edel-lieden [lees: paerden en Edel-lieden] met een gedruysch in de Stadt, en men sagh terstont het geheel Leger optrecken en volgen. Ten eersten quamen daer binnen seventhien Compagnien Fransen met vliegende Vaendelen, en vier Cornetten paerden, ontrent ses hondert Lanciers en andere, die al te samen riepen *ville gaingnèe, vive la Messe, Tue, Tue: de Stadt is gewonnen, de Misse moet stant houden, Sla doodt. Sla doodt.* En ontrent de poort staken sy een huys in brandt, tot teecken dat de Stadt was gewonnen.

Maer de Borgers gewaer wordende dat men haer alsoo vyandigh overviel, zijn terstont van alle kanten {p. 24} met geweer uyt hare huysen komen loopen, en hebben haer selven eerst in seer kleyn getal als Schansen, tegen seer groote hoopen Fransen gestelt, die ophoudende dat sy niet veel verder konden voortrecken. Terwijl hebben de Trommels alarm geslagen, en een yder is doen tegen de Franse uyt de huysen gekomen, en sy hebben eenigen Vaendelen in ordre gekregen, die al-om waer sy konden de ketenen spanden.

Godt Almachtigh, wien alleen de Borgers de eere van hare behoudenis mogen toe-schrijven, heeft haer soo mannelijcken hert gegeven, dat sy by-kans in alle plaetsen en straten haren vyandt hebben te rugh doen keeren, en met groote verwerringh uyt de Stadt loopen, en van boven neder doen springen van de hooge mueren, na dat sy meer dan een uur lanck meester van de Poort geweest hadden, en al reede met vliegende Vaendels tot ontrent de groote marckt gekomen waren. De Borgeren toonden sulcken vyerigh [lees: vyerigheyt], dat ettelijcke door grooten haest niet wel versien zijnde met loot voor hare bussen, haer gelt uyt hare beursen met tanden geboogen, en soo in plaets van loot daer mede geschoten hebben. Een deel hadden sich behendigh in bequame huysen begeven, als in de Schutters Hoven, van welke men op de wallen kon sien, waer uyt sy vele te voet en te paerde gevelt hebben, ten laetsten de wal weder in-nemende, en aen beyde zijden van de Poort het Strijck van de Bolwercken. Hier op keerden en schooten sy 't grof geschut tegen die van buyten, namelijk de Switsers, die noch na de stadt in aentocht waren, waer by zy bemercken konden dat het noch niet al voor haer was.

Daer gebeurden verscheyde vrome voorvallen, als onder andere van een Backer, die naeck van sijn werk uyt sijn back-kelder quam geloopt, en met sy [lees: syn] Oven-pael eenen Ruyter velde: maer alsoo hy vervolgt wierdt, sprongh hy op 't paert en ontquam 't. In eenige hoeck-huysen tegen over de Kipdorp-Poort, begaven sich eeni- {p. 25} ge kloecke borgers, die uyt de vensters soo dapper in die Poort geschoten hebben, dat sy vele ter neer velden, die d' inkomende dan bekommerden, en andere die weder daer sochten uyt te vluchten: waer over het schieten soo dapper bleef dueren, dat de Poort vol dooden op malkander getast wiert wel anderhalfmans lenghte hoogh, en dat seer verre daer ontrent, die noch meest half doodt leefden, en sich beroerden, soo dat den uyt-ganck en in-ganck daer door gestopt en verhindert wiert.

Terwijl de Borgers nu allesins hare vyanden doodt sloegen, is desen tijdingh oock aen de Prins van *Oranjen* op 't Kasteel aen d'ander zijde van de Stadt gekomen, die het selve niet wilde gelooven: en aen de wallen gaende, meende hy noch dat maer een mis-verstandigen oproer te zijn, en verboot het schieten, tot dat hy van een hooghte sagh dat het ernst was.

Als nu geene Fransen sich meer ter weer stelden, hebben de Borgers gesocht de Poort te sluyten, die soo vol dooden lagh, dat'er qualijck eenige konden over klimmen om de uytterste val-poorte toe te doen, terwijl noch eenige Borgers van de Schutteryen, haer selven op de brugh in 't wacht-huysken geslooten en gesalveert hebbende, die hadden opgetrocken, soo dat die van buyten geheel waren af-gesneden. Doen begonnen [lees: begonnen sy] de Poort te ruymen, daer men langer mede besich was, dan men met doodtsmijten gedaen had. Eenige daer over geklommen verhaelden, hoe grouwelijck het om sien was sulcken hoop dooden, die meest alle met de hoofden uytstaken, adem gesocht hebbende, vele noch levende, die men het leven schonck. Ten laetsten de Poort geruymt zijnde, wiert gesloten.

Dit is al niet sonder groote bloetstortingh van beyder zijden ge-eyndicht: want van de Borgers zijn'er boven tachtigh doodt gebleven, behalven de gequetsten die vele waren, en namaels stierven. Daer was onder haer geen geschil van Catholijcke Relige [lees: Religie], Gereformeerde, of {p. 26} Augsburghse Confessie, maer sy deden al wat vrome Borgers toestont.

Van de Franse zijn doodt gevonden en begraven, soo binnen de Stadt als op de wallen, boven de vijfthien hondert getelt, behalven gequetsten die uyt-liepen, of de gequetste die nader-handt binnen zijn gestorven, of van buyten door 't geschut doodt gebleven. Dese wierden meest alle in een put op de wallen begraven, waer onder vele Edele personagie van qualiteyt ten [lees: en] aensien waren, tot in de drie hondert en twintigh, en dese wierden genoemt, de Graef van *St. Agnan*, en sijn Soon de Graef *Chateaurousse* [lees: en sijn Soon, de Graef (dus komma na Soon)], de Soon van den Maerschalc *Biron*, Monsieur *Saysseval*, de Soon van den Heer van *Mirambeau*, en veel meer andere Hovelingen, en daer onder oock eenige van de Religie, die van den aenslagh niet wisten. Na de victorie hebben de Borgers niemant gekrenckt, ja vele die onder de dooden lagen, hebben sy noch selver op-geheven, haer leven gespaert, en de wonden doen genesen. Dus is desen aenslagh den Hertogh qualick geluckt, dat hem vleesch en bloedt deedt verteeren. Van dit bedrijf spreeckt *Strada*, en andere Historie Schrijvers van dien tijdt, als van een seer meyneedigh verraedt; en de Hertogh van *Montpencier*, Prins van den bloede van *Vranckrijck*, en Schoon-vader van Prins *Willem van Oranjen*, die sich doen by de Hertogh bevont, verre van sulcks goet te keuren, seyde hem in sijn aensicht, dat men de verraders, die hem tot sulcken grouwelijcke daedt geraden hadden, het hart moest door-booren.

Een doorluchtig Heer, die'er tegenwoordigh was, en die sedert groot in 't Hof van *Vranckrijck* geweest heeft, spreekt'er af in de woorden. *Dit bedrijf*, seydt hy, *bracht Monsr.* (hy was broeder van Koninck *Henrick de Derde*) *en alle de sijnen tot sulcken kleyn-achtingh dat het alle de Franse in 't algemeen tot een af-schrick en laster; ja tot een verfoeying by alle Volcken maeckte.* {p. 27}

Zoon. Het is dan wel groot wonder, dat men niet alleen in ons Nederlandt, maer oock in vele andere Landen, naderhant noch soo veel werck van de Fransen gemaect heeft, om haren stijl van doen, Hoofsche wijsen van leven, en gestadigh nieuwe swier van klederen schier over al na te volgen; soo dat voor lomp en boers geacht wierden, die sich na de Fransche bedrijven niet geheel wilden schicken.

Vader. De Franse rijck geworden, van wegen de kostelijcke vruchtbaerheit hares Landts, en de vernuftigheyt in 't uytvinden van hare nieuwe hant wercken, die van alle de Nabueren overvloedigh gesocht wierden, soo dat de schatten van alle kanten machtigh daer na toe vloeyden, wisten met snedige en listige aenlockelijkheden, en geveysde aerdigheden, in vele Vorsten Hoven sich groot aensien te maken; waerom vele groote Heeren hare vriendschap sochten. Sy maeckten hare Princessen aen andere Potentaten allesins uyt te houwelijcken, om door de selvige over al macht te krijgen, die dan alle hare aenslagen listighlijck wisten te helpen bevorderen. Hier door hebben sy allenghskens buyten haer Landt groot ontsagh en achtigh gekregen; soo dat hare [lees: soo dat sy hare] verwaende driften in den hooghsten top deden rijsen, sich dorsten inbeelden over geheel Christenrijk noch eenmael te sullen heerschen. De achteloose goet-aerdigheyt die de meeste menschen hadden, om haer selven na den sin der Franssen aen te stellen, kon hen groote hoop daer toe geven, dewijl sy alreets stilswijgende de wet van haer schenen te willen ontfangen. Het is van outs een bewijs van aengeborene vryheyt geweest, dat yder Volck zijn bysonderen swier van kleding behielt: maer nu heeft men al lang sich aengesteld, als of men slaefachtig aen Vranckrijk wilde worden, met geduerig hare nieuwicheden en wispeltuerigheden van allerhande uytheemsch gewaet onder ons in 't voornaemste gebruyck te brengen. Menigmael heb ick in mijn hert onse oude Vriesen en Water-{p. 28} lantsche Boeren gepresen, die hare dracht van kleedingh niet willen veranderen; waer door men den over-ouden in-gebooren vryen aerdt noch in haer siet leven.

De Staten der Vereenighde Nederlanden over hare eygene vryheyt, en de gemeene welvaart van de gantsche Christenheyt vlijtigh wakende, waren de swaerste hinderpael die den loop der Fransche grootheyt kon stuyten doen; om welcke reden hy geweldigh op haer is verbittert geworden, hebbende van langer handt getracht door nieuwe lasten en andere middelen haren voorspoedigen koophandel te verswacken, en door sijne door-trapte Staets-dienaren, haer by alle andere Vorsten, Hoven hatelijck te maken, en aldaer jaloersheden tegen haer te verwecken. Hare Scheepsvaart socht hy na sicht [lees: sich] te trecken, om sijne onderdanen noch meer te verrijcken, en de Nabueren uyt te putten: maer dat heeft hem seer weynigh willen gelucken, en hy heeft sich daer in bedrogen gevonden. Eyndelijck van langer handt sich ten oorlogh gerust, en groote voorraet daer toe versamelt hebbende, had hy, met on-eyndige schatten uyt te deelen, veele Rijcken en Landen aen sijn zijde gelockt, en de Staets-dienaers en geheyme Raets-lieden der Vorsten met gelt tot sijnen dienst om-gekocht. Sweden socht hy mede door gelt van de *Triple Alliantie* af te trecken; en sondt vele milioenen naer Engelandt, om dien Koninck met eenen tegen ons ter Zee te doen wapenen.

Zoon. Had dese groote Koninck dan noch alle de andere Vorsten aen sijne zijde van doen, wanneer hy desen onsen kleynen Staet sou beoorlogen?

Vader. Ja dat sou hem noch niet genoegh geweest hebben, indien hy geen verdeeltheyt binnen in ons Landt had gevonden: want wy saten rontom met soo veele stercke, en als onwinbare Steden en Vastigheden omringht en beslooten, dat het onmogelijck scheen om daer door te breken.

Zoon. Ick wenschte wel eenige klare onderrichtigh {p. 29} t'ontfangen, van de gronden en oorsaken der verdeeltheden en tweedrachten in die onsen Staet waren.

Vader. De boven-matige en onbepaelde sucht tot heerschen, in sommige Regenten van onsen Staet, had tot verscheyde tijden eenige van haer so seer in verwaentheyten doen opsteygeren, dat sy sich ingebeelt hebben, alles na haren eygen drift te mogen bestieren, ja selfs tot de oude gronden van onse Staets regeeringh te veranderen. Dus sich inbeeldende, dat sy geen Opper-hoofd meerder [lees: meer] van doen hadden, meenden sy sich self tot Vorsten over ons te verheffen, en alle hare mede-borgeren dienstbaer en als slaefachtigh onder haer te maken. Hier door hebben sy den Doorluchtighsten Prins van *Oranjen*, wiens noyt genoegh geroemde Voor-vaderen onse Vryheyt door de eendracht met goet en bloet van nieuws gesticht, bevestight, en tot soo hoogen top heerlijck doen op-rijzen, hebben gesocht [lees: doen op-rijzen hebben, gesocht] door alle middelen onder te houden, en kleyn te maken; 't welck de beste lief-hebbers onses Vaderlants verdrietende, so kon men lichtelijck sien, door de groote genegentheydt van de Gemeente tot den selven Prins, dat sy met die grouwelijcke ondanckbaerheydt ontrent dat Alder-doorluchtighste bloedt, haer oogh-wit niet geluckigh soudon kunnen bereycken. Waerom sy alle hare kracht en vernuft te meerder inspinnende, en dagelijcks noch bitterder wordende, sommige onder haer begonnen te seggen,

liever Frans als Prins te willen wesen. En terwijl een yder klaerlijck kon sien, dat de Koninck van Vranckrijck sich gereet maeckte, om onsen Staet met sijne Wapenen machtigh te komen bespringen, soo hebben sy schier alles onversorcht in't wilde laten loopen; de kassen van Staet waren ledigh van gelt, ons Landt was ontbloot van krijgshvolck, de Sterckten en Frontieren niet wel versorcht, hier zijn de beschansingen en Vestingen vervallen, daer weynigh voorraet van Amunitie en Artillerye, ginder geen genoeghsaem krijgs-besettingh, en daer-en-boven verscheyde Krijgs en Staet-{p. 30} beampften door Fransch gelt om-gekocht, so dat sy haer uytterste best scheenen te doen om de Vryheyte van hare Vaderlandt onder het jock van een vreemt Heer te brengen, sich latende voorstaen, dat sy voor haer selven soodanige voorwaerden soudon mogen bedongen hebben, waer door sy hare Eer-ampten onder hare Landts-genooten erfelijck hadden konnen behouden, sonder in dit Landt eenigh Hooft meer boven haer te kennen, alleen aen den Fransen Monarch eenige jaerlijcksche erkentenis van onderwerpingh betalende; welck accoort van vele met den selven al gemaect scheen te wesen.

Zoon. Hoe was het mogelijk, dat eenig Nederlants bloedt soo seer verbastert kon worden, dat sy hare gants dierbare Vryheydt ten roof wilden geven, met haer selven, en alle hare nakomelingen ten eeuwigen dage, aen een uytheemsche Opper-macht t'onderwerpen?

Vader. Soo seer grooten verderf brengt het quade, wanneer 't sich onder het goede vermengen komt: doch nu hebben wy God weder ten hoogsten te danken, voor dat wy den Thuyn van onsen Staet onder het Erfelijck beleyt van sijn Konincklijcke Hoogheyte den Doorluchtigsten *Prins van Oranjen*, van alle onkruyt mogen gesuyvert sien, den selven Godt biddende dat het selfde Alder doorluchtigste bloet in't midden van ons vermenigvuldigt mach worden, en wy nevens onse Nakomelingen, altijd met rust onse Vryheyte gelukkig onder het selve mogen beschermt sien, en met vrolijkheyte de vruchten daer van sonder ophouden voorspoedigh genieten.

Zoon. Verhaelt my nu hoe de Franse Koninck het woeden sijner wapenen heeft aengevangen, en wat daer op van tijdt tot tijdt is gevolgt.

Vader. De Franse Legers by *Charleroy* al te samen in 't begin van Mey 1672. gemonstert zijnde, soo quam *Turenne* met 15000. man, een groot getal wagens, en eenigh Kanon, voor uyt in 't landt van *Luyck*, dat de Neutraliteyte bekomen had. Dies niet tegen-staende {p. 31} heeft dat landt de eerste rampen des Oorloghs moeten gevoelen, door het verrassen van *Tongeren*, en het geweligh in-nemen van *Maseyck*, 't welck hy den 16. Mey al had verricht; aldaer groote Magasijnen voor den Koninck oprichtende, die de Inwoonders van alle kanten met allerhande voorraet moesten komen vervullen, sonder eenigh gelt daer voor te genieten. De Stadt van *Maseyck* deden sy terstont fortificeren; en de volgende Legers leefden allesints, als of sy in vyandts landt geweest hadden.

[Houtsnede]

*Louys gevoelt sijn hert tot Tyranny ontfoncken,
Om op het moort tonneel door 't bloedt sich maken droncken,
Komt met een machtigh Heyr na 't Vrye Nederlandt,
Om dat gelijck Carthaegh verdelgen door den brandt.*

Zoon. Ick meende dat de Neutraliteyte van een Lant gelegen was, in van gene kanten de onheylen des Oorloghs te gevoelen, en van gene voordeelen des Vredes berooft te zijn, insonderheyte om te genieten den gemenen omganh en den koophandel met een yder van de machten, en sonder gestoortheyte noch veranderingh van d'eene noch andere.

{p. 32}

Vader. Ja so behoorde dat wel te zijn: maer de Franssen hebben gants nieuwe wetten gemaect, en verstonden, dat de Luyckenaers voor die Neutraliteyte haer in alles gehouden waren te dienen; en wanneer de ge-eyschte Voeragien niet vaerdigh genoeg geleverd wierden, so oordeelden sy de Landt-lieden te vier en te swaerde daer over te mogen straffen, 't welck sy noemden, een rechtvaardige krijghs-dwanck te oeffenen, om den nootdruft te bekomen. En wanneer daer over harde klachten gedaen wierden, soo verschoonden sy sulck niet [lees: sulcks met] te seggen, dat het

tegen de goede meeningen des Koninck geschiet was, en voorts, dat men het selve door de gewonelijcke werckingen en rampen van den Oorlogh lijdtzaam behoorde te dragen.

Zoon. Voorwaer slechten troost en begonnen sy hare Vrienden soodanigh te handelen, soo kon men wel gissen hoe ellendigh dat het noch met hare Vyanden sou af-lopen: doch hoe zijn sy nu vorder aen ons landt gekomen?

Vader. De Koninck had met sijne [lees: zijn] Leger ontrent *Mastricht* grooten Krijghs-raet gehouden; en daer op trock de *Prins van Condè* met sijn Leger door *Gulicker-lant* recht op *Keyserwaert*, daer hy den *Rhijn* passeerde, en quam voor *Wesel*. *Turenne* sackte mede na benede recht op *Nuys*, dat aen de Franse in-geruymt was, en trock voorby *Orsoy* en *Rhijnberck* tot voor *Burick*. De Koninck, den 1. Juny voor *Orsoy* gekomen, heeft na twee dagen die stadt in-gekregen, 't welck de eerste zijnde die voor de wapenen des Fransens Konincks, moest bucken, oock de eerste was, daer in men bemerckte wat men van de Fransens had te verwachten: want aldaer deden sy vijf Soldaten, die van haren landaert waren, vangen; niet als vluchtelingen of overloopers, maer om dat sy de wapenen voor een Staet droegen, in welckers dienst sy sich hadden begeben, doen haer Koninck, en 't Verdragh, dat men met Vranckrijck gemaect had, aen hen hadden toe-gelaten daer dienst te nemen; en die {p. 33} na dat sy haer besoldingh in Vrede getrocken hadden, in 't begin van den oorlog niet konden vry raken, noch haer paspoort bekomen. *Burick*, *Wesel* en *Rhijnberck*, in korte dagen alle mede bemachticht zijnde, so wierden de besettinge der selver alle in de Kercken gesloten, daer de soldaten, geen middel van te sitten, noch te liggen, noch uyt te gaen hebbende, van de stanck der vuyligheden, die sy genootsaect waren onder hen te laten vallen, verstoncken, en vervuylden. Daer zijn geen misdadigen, die met soo grooten felheydt en strengheydt gehandelt worden, als dese krijghs-gevangenen gehandelt wierden.

[Houtsnede]

*Het Neerlandts Oorloghsvolck Flaeuwhertigh om te vechten,
Wiert jammerlijck geplaegt door Vranckrijcks oorlogs knechten
Gejaeght, tot spot en hoon, in Godts geweyde Kerck,
Te pleegen vuyligheen in stee van heyligh werck.*

De Officierien hielden sy vast, en vele zijn daer langen tijdt blijven sitten, om dat sy geen verraders van hare partye wilden worden, en om dat sy weygerden te beloven, dat sy de wapenen niet meer voor haer Vaderlandt tegen des selfs Vyanden, souden voeren.

Zoon. Wat ongehoorde wreetheydt van Oorlogen is {p. 34} dit! wie heeft in Christenrijck, of by eenige wel-geregelde, redelijcke volckeren, krijghs-gevangenen als mitsdadige [lees: misdadige], en noch erger, sien handelen? en wat grouwelijckheit is het, deselve te willen dwingen haren krijghs-eedt te breecken, en als verraders en vyanden van haer Vaderlandt te doen worden?

Vader. Den oorlogh is altijd grouwelijck en ellendig genoegh, en sleept vele sware ongemacken na sich. Sy verbant de Koophandel, om dat 'er een natuerlijcke afkeer tusschen de soldaet en de Koopman is. Sy verbiet de samen-handelingh, selfs tusschen de magen en bloetverwanten. De konstenaers vinden dan gene besigheyt; de handtwercks-lieden sterven van honger, en daer zijn geen aelmoessen meer voor de armen. Dit zijn qualen, die men in d'oorlogh niet kan mijden. Maer de strengheyt en ongerechtigheyt, met welcke men d'inwoonders der drie Landtschappen, van *Gelderlandt*, van *Over-Yssel*, en bysonder die van *Utrecht* gehandelt heeft, is tyrannig, en onverdraeglijck, en ongehoort. Selfs d'onschuldige vlucht der gener, die uyt *Utrecht* en uyt d'andere Landtschappen geweken zijn, om niet het doel-wit der dertelheyt van de Franse soldaten te worden, is voor een doodelijcken misdaet geacht, sedert dat de Franse daer in zijn gekomen.

Zoon. Men had voor-heen de Fransens voor beleefde redelijcke menschen gerekent, en hebben sy sich nu allesints soo onmenschelijck getoont?

Vader. Sy wilde liever quaet doen, dan ledig wesen; soo dat sy wel duysent baldadigheden hebben bedreven, van welcke men te vooren noch niet had hooren spreken. Sy hebben haren eygen afganck en vuyligheyt doen koken, en groote steenen doen sieden, om dat sy niet wisten waer mede

sy hare grillige moetwilligheydt souden besigh houden. Sy hebben de beste spijsen den honden doen voorwerpen, en hare huyswaerden gedwongen sich op knyen en ellebogen neder te leggen, om terwijl sy aten, {p. 35} hen tot een stoel te dienen. Doch dit waren voor haer slechts geringe speeltjes, en kluchten, maer hare grouwelijcke wreetheden kan men sonder verschrickingh niet ophalen.

Zoon. Wil my nochtans hier eenige vertellen, die in en ontrent dese plaetsen geschiet zijn.

Vader. De Gouverneur van Schenken-schans heeft een man doen ophangen, hem beschuldigende, dat hy 't ontkomen van eenige gevangenen had helpen bevorderen; maer het was in der daedt uyt wraecksucht, om dat dese mans dochter, een vrywillige doot boven een oneerlijk leven verkiesende, sich liever in den Rhijn had willen verdrincken, dan hare eere verliezen in de handen van den Gouverneur, die haer wilde verkrachten.

Als tot *Nimwegen* een man, een decker van sijn ambacht, de schattingh niet kon betalen daer hy op gestelt was, namen de soldaten sijn kint uyt de wiegh, en wierpen 't in 't vyer, voor 't aengesicht van de Vader: en dese grouwelijcke daet bleef door d'Opper-hoofden noch ongestraft.

Een Officier van aensien, tot *Zwol* in besettingh, van liefde tot een jonge Juffer getroffen, badt den Gouverneur, dat hy aen den Fourier wilde belasten, hem tot sijn verblijf dat huys aen te wijsen, daer sy met haer Vader in woonde, op dat de gelegentheyt van ommeganck aen hem middel tot haer te verleyden sou geven. Maer dewijl de Dochter de tegenwoordigheyt en het geselschap van desen beestigen mensch schuwde, soo gaf de Gouverneur aen desen Officier oorlof, haer met geweld uyt het huys te doen trecken. Hy socht haer dan wech te voeren; maer dewijl hy daer in tegenstant vindt, soo schont hy haer in de tegenwoordigheyt van haer Vader en Moeder, en deed haer naderhandt door de soldaten soodanigh mishandelen, dat sy 'er af stierf.

Een Borger van *Hasselt*, by nacht niet uytgaen durvende, om een Vroet-vrouw by sijn Vrouw te halen, die {p. 36} in barens noot was, uyt oorsaeck van het streng verbod, dat de Fransen daer tegen hadden af-gekondight, badt een van sijne Buer-wijven dese boodtschap voor hem te doen; maer de rampsalige, noch geen hondert treden van haer huys, wiert van eenige soldaten aengetast, geschonden, en met thien of twaelf steken gedoodt. De man, om sijn Buer-wijf bekommert, ging haer soecken, soo haest den dagh aenbrack: maer hy buyten komende, bejegende twee dronke soldaten, waer van een met een aerde pot, die hy in de handt had, hem een slagh op het hoofd gaf, terwijl d'ander hem met een pistool in het been schoot, dat hy neder viel; en hy bleef dus op straet liggen, tot dat het schoon dagh was geworden, wanneer daer eenige borgers quamen, die hem na sijn huys brachten, waer hy sijn Vrouwe vindt, die ondertusschen door gebreck van bystant, in de arbeyt gestorven was.

Sy gebruycken oock ongehoorde strengheden in hare opgestelde schattinge te eysschen, en in te vorderen: en den *Heer van Heuckelom*, die vele jaren voor de verbrekingh der Vrede sich in den *Haegh* ter woning begeven had, om dat hy wegens *Gelderlant* in de Vergaderingh der Algemeene Staten gedeputeert was, hebben sy van den eersten dagh af van October op vijf hondert guldens voor yder dagh geschat, om dat hy met sijne gemalin, en sijnes Nichts kinderen, niet te voorschijn quam, hoewel een van sijne Soonen sedert eenige jaren het ampt van Consul te *Ligourne* bediende.

Binnen *Arnhem* was seker persoon, *Freres* genaemt, die een broeder tot *Haerlem* in *Hollandt*, en een suster in *Vrieslandt* had woonende. d'Intendant wilde dat hy de selve daer sou doen komen, hoewel haer Vader, eer hy stierf het goet, dat hy in dese drie Landtschappen besat, onder sijne kinderen gedeelt had, en dat die twee noyt in *Gelderlandt* hadden gewoont. Hoedanige vertogen *Freres* deed, d'Intendant verwees hem echter in de betalingh van vijftigh guldens voor yder dagh, die hy seyde {p. 37} aen hem schuldigh te zijn, uyt oorsaeck van sijn broeders en susters afwesen; ja hy dreygde hem sijn huys te doen neder werpen, soo hy in de betalingh gebreckelijck bleef. Aenmerckt hier dat *Freres* slechts de huerder was van dit huys, en dat het een Advocaet toequam, die tot *Nimwegen*, onder de gehoorsaemheyt des Konincks van Vranckrijck woonde; die 't gevaer verstaende waer mede sijn huys wiert gedreyght, aen *Robert* deed vertonen, dat hy daer van de eygenaer was, en dat sijn goet eens anders misdrijf niet kon boeten. Maer d'Intendant seyde, dat het sijn ongeluk was, en dat sijn huys, van een man bewoont, die na liet het gene hy schuldigh was te betalen, daer voor moest lijden. In deser voegen stroopten sy mede op het Landt, en dienden sich

van dese befaemde en onbillijcke ordonnantien, door welcke *eens vyandts rock den rock van een vrient verbeurt maect*.

Zoon. Wat schrickelijcker dwingelandye is dit! my dunckt dat het beter was by leeuwen en tygers te verkeren, als onder dusdanige verduyvelde menschen te wonen: maer gaet noch al voort, of schoon mijn hert schijnt te verkruypen van dese vertellingen aen te hooren.

Vader. Seker Schipper van *Amsterdam* ontmoete naderhandt een scheepjen op de Zuyder-Zee, waer in hy een Man, een Vrouw, en eenige Kinderen vondt, die gebonden waren, en drie dagen langh in de genade der golven hadden gedreven, aen welcke men haer had over-gegeven, om dat die schipper den huysraedt van een man uyt *Over-Yssel*, die na *Hollandt* geweken was, in sijn Schip had geladen.

Zoon. Godt heeft eyndelijck aen dese arme menschen sijn genade bewesen; en haer door het water, noch den hongersnoot niet willen laten verslinden. Maer hoe hebben 't de Fransen noch dieper in ons Landt gemaect?

Vader. So haest als sy door den Rhijn waren getrocken, en in de Betuwe post gevat hadden, soo souden [lees: sonden] de Staten van *Utrecht* eenige van haer uyt. Dese bejegen- {p. 38} den den Koninck doen hy noch by Doesburgh was, om sich onder hem te begeven; en sy verkregen van hem gantsch gunstige voorwaerden.

Het Verdragh hielt in, dat het Lantschap de vrye oeffening van de Gereformeerde Godtsdienst sou genieten die daer in de Kercken gepredickt, en in de hooge School en in andere scholen geleert sou worden. Dat de bestieringh van 't Landtschap, gelijk dien doen gestelt was, in de selfde staet, en aen de selfde personen sou blijven; en dat de 3. Leden van den Staet hare Voor-rechten en gerechtigheden soudou behouden, en de stadt en steden van 't Landtschap van *Utrecht* in haer geheel blijven. Dat het Hof van 't Gerichte, en alle d'andere ampten en offitien door het gantsche Landtschap plaets soudou houden in de persoonen die dat besaten. Dat alle schulden, lasten, Capitalen en Renten, die op het Landtschap, op de Steden, en op de gemeenten stonden, betaelt soudou worden. Dat het Landtschap, de Stadt, en de Steden de plonderingh niet onderworpen soudou wesen, noch gedwongen die af te koopen. Dat het Landtschap, de Stadt, en de Steden niet van malkander gescheyden soudou worden, om tot een gift aen eenigh bysonder Heer te verstrecken. Dat het Landtschap van *Utrecht* in het tractaet begrepen sou zyn, 't welck d'Algemeene Staten eens van den Koninck soudou konnen verwerven.

Doch het Artijckel van de betalingh der schulden, lasten en renten, die 't Landtschap, de Stadt, of de Steden schuldigh waren, wiert niet toe-gestaen dan ten opsicht der gener, die in de Landtschappen woonden, welcke des Konincks wapenen hadden veroverd. De *Heer de Louvois*, die 't Verdragh uyt den naem van de Koninck sijn Meester getekent had, beloofde aen de Afgevaerdighden, dat hy de vervremdingh der Kerckelijcke goederen, die tot aen dien tijdt geschiet was, sou doen aen-nemen en goet keuren, en selfs dat de vijf Capittelen, gelijk oock de Duytsche Order, ende alle d'andere Benefetien {p. 39} soudou blijven in den staet daer sy in waren, en dat de gene, die deselve besaten, het vreedsaem besit daer af soudou behouden: maer dit wilde hy niet teecken, uyt vrees, seyde hy, van de Roomsche Stoel niet te quetsen, daer de Fransen alree niet dan te veel by verdacht zyn, uyt oorsaek van de bestendigheyt, met welcke sy de vryheden van hare Fransche Kerck verdedigen; doch hy had daer in geen swarigheyt behoeven te maken, dewijl sijn oogh-wit niet was, het een meer dan het andere te doen onder-houden en na-komen.

Dese voorwaerden wierden gemaect op den 26. van Juny, dat is drie dagen na dat de Overigheydt den *Marck-graef van Rochefort* (een der algemeene Stede-houders van 't Heyr, 't welk *Turenne* onder den Konink beheerschte) met hondert muskettiers te paert van des Konincks lijf-wacht in de Stadt was [lees: had] ontfangen. Maer ick mach met waerheyt wel seggen, dat men niet een daer van uyt-gevoert heeft: in-voegen dat men moet geloven, of dat de *Hertogh van Luxenburgh*, die door 't gesagh des *Prins van Condé* het Gouvernement aldaer heeft verkregen, een verborgen bevel heeft gehad van alles te breken, of dat de meeningen van de Koninck sijn Meester seer qualijck gevolgt zyn geworden.

Naderhandt hebben die van *Nimwegen* oock haer Verdragh gemaect, en bedongen onder anderen, dat de Borgers, of Inwoonders, die uyt de Stadt soudou willen trecken, binnen de tijdt van

een jaer sich elders heen mochten vervoegen, met hare roerende goederen mede te nemen, en van hare onroerende goederen te mogen disponeren; en dat de gene die niet in de Stadt waren, doen dit Verdragh wiert gemaect, daer binnen den tijt van een jaer weder souden mogen in-komen, en de selfde voordeelen genieten, welcke de Koninck van Vranckrijk toestont aen die daer tegenwoordigh waren. En dewijl de Heer *Robert* niet na liet de gene te taxeren, welcker kinderen, of naeste Magen sich in Hollandt hadden {p. 40} vertrocken, so eyschte de Magistraet van hem d'uytvoeringh van 't Verdragh, en vertoonde aen hem d'ongerechtigheydt van sijnen handel. Maer *Robert*, die sich daer in overtuygt bevont, antwoorde onbeschaemdelijck, dat hy niet tegen haer wilde pleyten, dat hy het Recht en de Wetten in tijdt van Vrede sou aenmercken, dat de bestemde tijdt van een jaer, daer het Verdragh van spreeckt, sijn begin op dien dagh sou nemen, wanneer de Vrede gemaect sou zijn; doch dat hy soo langh d'oorlog duerde, geen tijdt had om daer op te dencken, en dat de Wetten en Wapenen t'samen niet konden bestaen.

Zoon. Hoe! mach dan een Vorst sijn woort overtreden, en 't gene hy belooft en beswooren heeft niet doen nakomen.

Vader. *Machiavel* leert en onderwijst selfs dat hy sulcks doen moet, als hy daer groot voordeel voor sijnen Staet uyt kan trecken: en dese vervloeckte gront-regel heeft men niet dan al te wel sedert eenige jaren in Vranckrijk opgericht: want *Mazarijn* plach te seggen, dat een eerlijck man sich geen slaef van sijne beloften behoorde te maken; 't welck den Hertog van *Luxenburgh*, en den Intendant *Robert*, wel grouwelijck hebben weten te volgen.

Zoon. Dewijl ick soo menighmael van dese personen heb hooren spreken en klagen, soo segh my toch hoedanige lieden de Hertogh van *Luxenburgh* en den Intendant *Robert* geweest zijn.

Vader. Dese Hertog van *Luxenburgh* is niet gesproten uyt het doorluchtigh en out Huys van *Lutsenburgh*, dat so vele Keysers aen Duytslant, en so vele Koningen aen Hungaryen en Bohemen gegeven heeft. Selfs is hy oock niet van de Nakomelingen deser Naem-Hertogen van *Luxenburgh*, en van *Piney*, Vorsten van *Tingry*, van welcke niet meer mannelijck overigh is, noch in Vranckrijk, noch elders. Echter is hy uyt een der eerste Huysen van *Vranckrijk* na de Princen des bloets, hoe- {p. 41} wel een jonger Soon van de jonger spruyt uyt het Huys van *Montmorancy*. Sijn Vader was *Francois*, Vryheer van *Bouteville*, die op den 21. Juny 1627. tot *Parijs* onthooft wiert, om dat hy in verscheyde lijf-gevechten, daer hy seer toe genegen was, vele lieden van grooten staet als in koelen bloede gedoodt had.

[Houtsnede]

*Doen Lodewijck vertrock liet hy het Gouverneeren
Aen Robert, Luxenburgh, die als twee wreede Beeren,
In 't overwonnen Landt pleegden veel Tyranny,
Voornaem in 't brave Sticht, en Uytrechts Burgery.*

Kort na sijn Vaders doot wiert dese gebooren; en den naem van *Luxenburgh* heeft hy van wegen sijne Vrouw aengenomen. Wat sijn lichaem aengaet, hy is seer wanschapen: als kleyn van persoon, voor en achter gebult, met dicke uyt-puylende oogen, waer door het quaet uyt-schijnt, dat hy in 't herte verberghet. Sijnen aert is onbarmhertigh, wreet, ja bloet-dorstigh; so dat hy wel heeft durven seggen, *dat hy Godt dankte, van sonder deernis en mededogen gebooren te zijn, om den Koninck sijn Meester dies te bequamer te dienen, en sijne voornemens uyt te voeren.* Woorden, soo veel te grouwelijcker, om dat sy {p. 42} niet alleen de gronden van 't Christendom verwoesten, maer oock om dat sy sijn Koninck mede-plichtigh aen sijne wreetheydt en on-menschelijckheydt maecken, waer door sy groot ongelijck sijne achtigh komen aen-doen.

Onder sich had hy, tot de bestieringh der saken van 't Gericht, van de Politie, en van de Finantien in 't Landtschap van *Utrecht*, een Intendant, die 't selve door sijne roveryen en afpersingen voorts verwoestede. De Koninck eer hy uyt dit landt vertrock, had in dit ampt gestelt den Heer *Colbert*, Heer van *S. Pouange*, die van den Heer *Robert* gevolgt wiert. Dese was uyt een slechte staet, daer hy noch over twee jaren in gestaen had, tot een bedienaer van groot belangh opgesteygert, gants bequaem om op een on-menschelijke wijze alle die in-woonderen van dit landt

ellendigh te berooven en uyt te putten: en daer wiert verhaelt, dat hy sou geseyt hebben, *of schoon hy so wel wist, dat de lieden geen gelt hadden, als dat Godt in den Hemel leefde, soo wilde hy evenwel gelt hebben, al soude sy dat met haren beck uyt de steenen bijten.*

Zoon. Sou men dusdanige monsters niet wel voor gevleesde duyvels en pesten onder het menschelijck geslacht mogen rekenen?

Vader. Ja dese schaemde sich geensins te seggen, dat hy wel wist dat de Koninck beloofd had te [lees: de] Privelegien en Voor-rechten van dat selve Landtschap te bewaren; maer dat hy oock wel wist dat 'er niemant was die de Franse niet hate, die haer niet socht te bedriegen, die sich niet van haer sou willen ontslaen, en die niet geern soo hy kon, de Stadt aen den *Prins van Oranjen* sou doen overgeven; en dat hy dierhalven haer alleen als openbare vyanden moest aen-mercken, en dat hy geen acht sou nemen, noch op des Koninckx woort, noch op 't Verdragh dat hy met haer gemaect had. En seecker, daer in is niet een eenigh Artijckel dien sy gevolght hebben, als of men van eersten aen voor-genomen had, niets van {p. 43} al het gene haer beloofd wiert te houden. Men sou indien men die alle wilde ondersoecken, vele overtredingen tegen yder Artijckel kunnen by-brengen; maer ick sal my vernoegen met 3. of 4. voor-beelden van hare tyrannige heerschappy aen te wijsen, op dat ghy, en alle onse lants-genooten, sou mogen weten wat onthael de Franse voor ons bereyt hadden, na 't gene sy haer aen-deden, die sich vry-willigh in hare armen geworpen hebben.

Zoon. Ick wil dese saken aendachtig op-mercken, om onse vryheyt te beter in waerden te houden en de selve by alle voor-val tegen yder een kloeckelijck te verdedigen.

Vader. Dat mooght ghy wel doen, en dese ellendigheden nimmer vergeten. De *Heer van Wulven*, een der eerste Edelingen van dat landtschap, uyt het Huys van *Tuyl van Seroos-kercke*, had een van sijn huys verhuert aen den *Heer van Ameliswaert*, van sijne Maegschap, Capiteyn en Majoor in dienst der Staten; en hoe wel dese in handen der Franssen gevangen, sijn huys gesloten, en selfs door't bevel van den Intendant verzegelt was, soo dorst evenwel de selve Intendant ses duysent guldens van hem eysschen, om dat hy, gelijk d'Intendant seyde, tegens 't verbodt, de goederen van des Konincks vyanden verswegen had. De *Heer van Wulven* toonde, dat hy 't bekent had gemaect aen seker *Mouceaux* [lees: Monceaux], in die tijdt een helper van den Intendant, en ontfanger van de schattingen die in 't Landtschap van *Utrecht* gelicht wierden: in-voegen dat d'Intendant, hem niet konnende doen betalen de breucke van 't gene, daer hy niet aen schuldigh was, hem bedacht te beschuldigen van een der Zegelen wech genomen te hebben. Doch hy, hem daer af niet overtuygen konnende, om dat d'ander niet in 't huys had geweest, dan meer als een jaer te vooren, seyde, dat de *Heer van Ameliswaert* de ses duysent guldens betalen moest, en dat, dewijl die niet in de stadt was, *van Wulven* die nu moest opbrengen. De *Heer van Wulven* verantwoorde sich hier {p. 44} in, en seyde, dat sijn Neef een gevangen onder de handen der Franse was, en dat men sich tot hem keeren mocht: docht dat hy soo veel hem aenging, niet schuldigh was, en dat hy oock geen gelt had. Maer alle sijn betuygingen waren te vergeefs. Het hielp niet by te brengen, dat hy niets schuldigh was. d'Intendant seyde weder, dat hy hem dese somme wel sou doen betalen, en dat, soo hy 't niet gewilligh deed, hy middelen daer toe sou gebruycken, die hem niet aengenaem souden wesen. Hier in toonde hy sich oock niet gebreckigh; en sond in sijn huys thien soldaten, die daer in tredende, de sleutels van de kelders en van den voorraedt afvorderden, en vlees en wiltbraet by de slachter en brader van den huyswaert deden halen, en alle d'andere soldaten, die daer quamen, wel onthaelden, en wacker toe schoncken. En hoewel de *Heer van Wulven* aen haer al 't gene verschaften wat sy begeerden, so wiert hy echter van haer mishandelt, gelijk oock sijn huysgenooten, die groote overlast moesten lijden. Hier op deed hy sijn beklagh aen d'Intendant; maer hy verkreegh van hem geen andere troost, dan dat dese soldaten bevel hadden van alle bedenckelijke middelen aen te wenden, om 't gelt, dat hy van hem ge-eyscht had te krijgen: en dewijl sy, die by hem in besettingh waren, geen verstandt genoeg hadden om sulcks uyt te voeren, soo sou hy't getal daer van vermeerderen, tot dat hy sijne betalingh bekomen had: in voegen dat op dese klachten d'Intendant noch thien andere soldaten aen hem sond, die d'ongeregeltheden verdubbelde, de drinckglasen brekende, de glas vensters en de poorten aen stucken slaende, den huysraet ter neder smijtende, en al het gene dat in huys was bedervende, hem eyndelijk dwongen, de ses duysent guldens te betalen. De selve Intendant twee dagen daer na verstaende dat dese *Heer*

van *Wulven* eenige tapijten, en anderen huysraet in een bysonder huys had verborgen, deed deselve aentasten, en wilde die verbeurt maken, als goederen, die aen de Hol- {p. 45} landers, vyanden van de Koninck sijn meester, toe-behoorden. De *Heer van Wulven* sey, dat sy de sijne waren, en dat men sijn wapen aen 't borduersel der tapijten, die na de vertrecken van sijn huys geschickt waren, sou vinden. Maer wat hy oock bybrengen kon, d'Intendant wilde hem sijn huysraedt niet weder doen geven, of schoon hy wel wist dat die waerlijck hem toe behoorde, voor dat hy noch 4000. en 5000. guldens betaelt had.

Zoon. Dese handel kan ons aen de fabel van de wolf en het schaep doen gedencken, dat sonder andere rechts-vordering gegeten wiert, om dat de reden van de sterckste altijdt de beste is.

Vader. De Soon van den *Heer Jan Heuft* wiert niet beter gehandelt. De Vader had sich eenige dagen voor het omkeeren der saken, van *Utrecht* na *Hollandt* begeven, om sich voor d'eerste baldadigheyt van de Franse soldaten niet bloot te stellen. Hy had sijn Soon tot bewaringh van 't huys gelaten, aen wien het oock als een deel van sijnes overleden moeders goet, waerlijck toebehoorde. Maer d'Intendant, des Konincks verklaring van de Maent van September voor-heen, (waer door aen alle afwesende bevolen wiert in dat Landtschap weder te komen, op verbeurte van vijftigh guldens voor yder dagh te betalen) op de Vader willende ter uytvoeringh stellen, vatte het tegen de Soon op, en eyschte van hem een somme van vijf-en-twintig duysent guldens. Dese jonge borst seyde te vergeefs, dat hy de Soon van't huys was, dat hy geen gelt had, dat hy niet was geweken, en dat hy met sijn goet niet voor sijn Vader behoefde te betalen. Dat hy een Broeder had, die in Vranckrijck sijn wooningh hielt, en dat sijn Vader een schoon stuck landt by *Senlis*, voor de poorten van *Parijs* had, waer op de Koninck den tacks kon doen nemen, soo hy oordeelde dat men die aen hem schuldigh was. d'Intendant seyde, dat hy niet met hem wilde krackelen, maer dat sijn meeningh was dat hy 't gelt, 't welck van hem ge-eyscht {p. 46} was, betalen sou; en hy soud [lees: sond], om hem hier toe te dwingen, 10. soldaten in sijn huys, die hem niet beter handelden, dan sy van *Wulven* gehandelt hadden. In tegendeel parsten sy hem so hart, dat hy van den Intendant verlof deed versoecken van uyt te mogen gaen, en elders te slapen, terwijl hy 't huys aen haer over gaf en eten en drinken, haer in alle overvloed verschafte. d'Intendant gaf hem verlof te gaen waer 't hem beliefte; maer voegde 6. soldaten by hem, die over al hem verselden, sich waer hy oock at by hem aen de tafel voegden, en voor sijn bedt nederstreckten, daer sy by na de gehele nacht met spelen, en met toeback roocken door brachten; en door dit middel maeckten sy hem so moede en mat, dat hy noch by dag, noch by nacht rust hebbende, gedwongen was tot verdragh te komen, en te beloven dat hy 15000. guldens binnen acht dagen sou betalen. Hier op trock hy wissel: maer dewijl de gene, die de wissel tot *Parijs* sou betalen, geseght had, dat hy bericht en bevel van te betalen verwachtte, soo moest hy uyt oorsaeck van dese vertraging, hoe wel hy niet verplicht was eerder als in Mey-maent te betalen, noch twee duysent en vijf hondert guldens meer geven. d'Intendant wilde het huys, dat een der schoonste van de Stadt is, doen neder-werpen; doch de Stadt door de puynhoopen van soo heerlijcken gebouw niet durvende ongesien maken, sondt de metselaer, en het gereetschap, dat hy doen halen had, wederom, en beval dat men den Jongen *Heuft* in het Tuchthuys sou sluyten, daer men hem soo langh liet, tot dat men in 't Gast-huys een hol voor hem had bereyt, daer men hem aen een pylaer sou vast maken, en te water en te broodt setten. Dese lastige handel, en de vrees van noch erger, dwongen eyndelijck de Vader de gesette somme, met de vermeerdingh [lees: vermeerderingh] te betalen, gelijk oock de kosten van d'executie, en van de gevangenis, die ten minsten noch andere duysent rijkdaelders beliepen. Vele andere lieden van staet, niet alleenlijck t'*Utrecht*, maer oock in {p. 47} d'andere Provintien, zijn mede om hare magen, die wegh-getrocken waren, op seer groote sommen gestelt, hoewel sy geen deel aen hare vlucht, en niet anders met haer te beslechten hadden; ja daer zijn 'er, die men om dese oorsaeck in de gevangenis heeft doen sterven. Dat meer is, het Wees-huys, de Gast-huysen, en de Lazarus-huysen zijn gedwongen geweest voor bysondere lieden te betalen, die aen haer schuldigh waren, welckers huysen sy tot onderpant hadden, in plaets van renten over de somme te trecken, die sy aen haer getelt hadden.

Zoon. O grouwelen der grouwelen! wat redelijck mensch sou hier niet van schricken.

Vader. Daer na bedacht d'Intendant eens de Gedeputeerden der Staten te doen halen, om aen haer te seggen, dat hy ten dienst van den Koninck, een somme van tnegentigh duysent Kroonen van

doen had. De Gedeputeerden vertoonden hem d'on-macht van die Provintie, en d'onmogelijckheit, waer in sich de selve bevont, om dese somme op te brengen. Hy seyde haer, dat dese weygeringh een bewijs van weynigh genegentheyt was, die sy ten dienst des Konincks hadden: dat sy beter souden doen dese somme door sachte en gemakelijcke middelen op te nemen, van [lees: dan] hem, door hare weygering te verplichten tot haer twee of drie mael soo veel op te leggen, om haer dat aen hem te doen geven door strenge en bekommerlijcke middelen, door welke hy seeckerlijck wel twee of drie mael soo veel van haer sou bekomen: dat sy trachteden sijn persoon en sijn beleydt by 't volck hatelijck te maken; maer dat hy daer goede order in stellen sou, en dat de Staten het selfde soude moeten verantwoorden. Hy had bedacht dit geheel lantschap een matige somme van twaelf duysent guldens op te leggen, alleenigh om te sien op wat wijze de belastingen onder de Edelen, Steden, en het platte Landt geregelt waren, en hoe de Staten sich droegen in dese belastingen in te vorderen, om sich daer na te kunnen {p. 48} schicken, als hy haer grooter sommigen wilde opleggen. Hy had daer benevens oock middel gevonden om 't Register van de Schattingh der haert-steden aen hem te doen vertoonen, waer op de Staten veertigh stuyvers gestelt hadden, en die sedert tot op 15. stuyvers en ses penningen waren gebracht: en om aen haer te toonen dat hy gelt wist te vinden, daer sy seyden geen gelt te zijn, stelde hy dese belastingh thienmael op, dat is 7. guldens en 15. stuyvers op yder haert-stede; 't welck meer dan 200. duysent kroonen opbracht, maer niet, dan met het uytterste geweld. Want de Commissaris, van een bende krijgs-lieden gevolght, gingh om dese belastingh op te halen, van huys tot huys en liet besettingh van twee, drie, vier, ja tot thien en twaelf toe van dese lijf-dienaers in de huysen, die ten achteren waren gebleven van betalingh, en verdubbelde in den volgende dagh het getal daer af, om haer met de selfde strengheyt te excuteeren, met welke men de Heeren *van Wulven* en *Heuft* ge-executeert had. Dit geschiede met soo grooten roof, baldadigheyt, geweld en onmenschelijckheit, dat men vrouwen, die nieuwljcks in de kraem waren gekomen, de bedden onder't lijf heeft sien weg-nemen; en dat de soldaten het lijnwaet, en de dekens van dese ellendige op haer musketten en piecken door de stadt droegen. Dit veroorsaekte sulken schrickelijken verwartheyt in den geest der vrouwen, dat men die van een kramer heeft sien sterven, alleen op 't gerucht van dat dese executeurs quamen. En och! dat dit ongeval aen een alleen had over-gekomen?

Zoon. Hoe was 't mogelijk, dat de mensche dese wreetheden noch konden verdragen?

Vader. Ja sy wierpen de huysen der Edel-lieden neder, selfs van de gene, die daer niet waren, als sich dat Lantschap met de Koninck verdroeg. En hoewel sy eenigen tijdt langh de huysen van de stadt niet aengeraeckt hebben, dewijl hare raserny eerst alleenigh op de Voorsteden gevallen was; so hebben sy echter daer na dat van {p. 49} een bysonder man verwoest, waer uyt de Procureur Generael, die daer woonde, sijn huys-raet te ruck en te scheur wech dragen moest: en sedert is haer woeden noch op meer andere gevallen. d'Intendant, om aen die van *Utrecht* te toonen, dat sy noch niet soo verre gekomen waren als sy wel meenden, seyde, dat hy tot daer toe niet dan silver gesien had; en dat sy nootsaekelijck oock gout moesten hebben, 't welck hy wel wilde gelooven na *Hollandt* gesonden, of in d'aerde verborgen te zijn: maer dat hy 't wel weder sou te voorschijn doen komen, schoon het tot in 't middel-punt van d'aerde, ja tot in de Hel neergedaelt was. En seker hy heeft aen de Gedeputeerden der Staten verklaert, dat hy na de waerheyt sou vernemen van't gene sy hem seyden, wegens d'ongelegentheyt en armoede des Landtschaps, als oock van d'onmogelijckheit om de sommen op te brengen, die hy tot onderstant der krijghs-lieden eyschte; en dat hy, indien bevont dat de selve soodanigh was, als sy aen hem vertoonden, de Stadt aen vier hoecken sou doen aensteken, en haer selfs midden in den brandt setten, om een Stadt tot asschen te maken, die den Koninck, sijn meester, slechts tot last en onnut was. Hy eyschte 25. ten hondert van de waerdye van alle de Koopmanschappen en goederen, die uyt de stadt, of uyt de Provintie gevoert wierden. Hy seyde, dat de Fransen meer gelt binnen *Utrecht* gebracht hadden, dan hy daer had uyt getrocken: en dewijl hy geloofde dat de backers, brouwers, wijn-koopers, en eenige andere lieden die winkel hielden, yets op hare waren hadden gewonnen, soo heeft hy haer op 10000. kroonen geschat, die hy haer persoon heeft doen betalen, behalven de schattingh van 50000. kroonen, die de Staten boven de gewoonte belooft hebben op te brengen voor de vier eerste maenden van het lopende jaer. Ja de Fransen, op dat 'er niets aen sou ontbreken, dwongen de eygenaers der renten, en

de houders van d'obligatien, den twee hondertsten penninck daer af te betalen, op verbeurte om van haer recht verstoken te wesen.

{p. 50}

Zoon. De strenge of liever wreede en tyrannige heerschappye des *Hertoghs van Alba*, die niet meer dan den thienden penning eyschte, kan hier by niet geleken worden, soo dat dese den haet, die men de Spanjaerden toe-droegh, met de geheugenis van hare onderdrucking nu al uyt-gewischt hebben.

Vader. Ja, sommige Fransen self, die noch eenigh gevoel van goetheyt en eerlijckheydt hadden behouden, schroomden niet te seggen, dat dese Intendant bequaem en machtigh was, om den *Hertogh van Alba* in 't getal der Heyligen te stellen, indien de Fransen niet aengevangen hadden sijne tyrannye t'overtreffen, die den Koninck van Spanjen een groot deel der Nederlanden heeft doen verliezen.

Dese grouwelijcke afpersingen hebben eenige der gener die van wegen de Staten na den *Haegh* gedeputeert waren, en op d' eerste sommatie van den Intendant weder t'huys keerden, naderhandt gedwongen liever alles te verlaten, dan langer onder de tyrannye en baldadigheyt der Fransen te blijven, die haer niet handelden als lieden, die sich gewilligh hadden over-gegeven, of als overwonne vyanden, maer als slaven en galey-boeven, en op soodanigen wijze, die eenighsins verschoont dat in 't eynde van de vijftienden en 't begin van de laetste eeuw in Nieuw Spanjen geschiet is.

Tot twee verscheyde reysen is 't gebeurt dat een hoop van vijf-en-dertigh of veertigh personen, soo mannen als vrouwen, een mijl of twee buyten de stadt waren t'saem gekomen, met voornemen, van 't woeden deser wreede menschen te ontvluchten, en dat de Fransen haer achterhalende, de vrouwen seer slordig handelden, en de mannen uyt-trocken, die sy in dese staet dwongen weder na de stadt te keeren, met nauwelijcks een onder-broeck te laten voor die'er een aen hadden.

Binnen *Utrecht* hebben sy een lantman doen ophangen, om dat hy onnooselijck aen een soldaet, die wegh {p. 51} liep, den wegh had gewesen, sonder dat de landtman medeplichtigh aen de misdaedt van d'overlooper was.

Sy hebben vele vrouwen en dochters in tegenwoordigheyt van hare mannen en ouders geschonden.

Eenige menschen hebben sy aen de hoornen der beesten gebonden, die met haer in een schuyt wierden gevonden, met welcke sy eenigen huysraet en goederen wilden bergen: en sy boorden de schuyt met vracht in de gront.

[Houtsnede]

*Veel Menschen moeder-naeck, gedwongen van die guyten,
Doen 's Winters paerde werck, sy trecken voor de schuyten,
En krygen slagen veel op haer verkleumde lijf,
Om driftigh voort te zijn tot haer vervloecht bedrijf.*

Een ander bende Fransen, in een schuyt drie of vier personen vindende, maecte sich daer meester af, en de selve, met den roof die sy gehaelt hadden, gevult hebbende, bonden dese menschen geheel naeck uyt getrocken aen de lijn, en selfs op de paerden stijgende, die geschikt waren om de schuyt voort te trecken, dwongen haer met sware slagen van stocken en swaerden, waer mede sy haer den rug open sloegen, snelder voort te gaen dan de paerden souden hebben kunnen doen; en dit met {p. 52} soo grooten on-menschelijckheyt en wreetheyt dat eenige sich te barsten trocken, en d'andere storven, doen sy tot *Utrecht* quamen.

Zoon. Roepen dusdanige grouwelen niet tot Godt in den Hemel, die de selve nimmer ongestraft laten kan.

Vader. Hare boosheden en godtloosheden zijn onbegrijpelijk: en op dat men niet sou geloven, dat sy de lieden van *Utrecht*, uyt oorsaek van de Gereformeerde Religie, of uyt haer [lees: haet] tot de selve soodanigh handelen, soo is het seker dat meest alle yverige Rooms Catholijcken, van gene taxatien en belastingen uyt-gesondert wierden, ja sommige van de selvige oock door ongerechte

deck-mantels tot seer aenmerckelijke sommen van penningen verwesen zijn; en men sou oock onrecht hebben te denken, dat lieden die genen Godt kennen, en selfs genen godtsdienst hebben, eenigh onderscheyt daer in souden maken.

Het gebeurde daer, in 't begin van de Vasten, dat de *Hertogh van Luxemburgh* en de *Graef van Sault* tot een Juffer van staet by malkander waren, wanneer de laetste verhaelde, hoe hy den vorigen dag in 't Sermoen van een Priester geweest had, die hart tegen 't ongeregelt leven der Franssen had uytgevaren, als tegen hare hoereryen, tuysschen, Godts-lasteringen, en andere sonden die onder haer seer gemeen zijn, en seyde, dat hy sig tegen een pylaer recht over de predick-stoel geplaest had, en de gebeerden van de predicker opentlijk nabootsende, getracht hem verbaest te maken, en so te doen swijgen, of hem by de toe-hoorders belacchelijk te doen worden, doch dat die sijn sermoen met de selve kracht en stantvastigheyt uyt-gevoert had. De *Hertogh van Luxemburgh* den *Graef van Sault* over sijn gedult bestraft hebbende, seyde dat hy den volgende dag in 't Sermoen soude gaen, en den predicker, so hy weder uyt dien text predikte, doen swijgen, al sou hy hem selfs van de predick-stoel doen komen. Doch men kan dat niet vreemt vinden, in lieden, die alle oogeblicken Godt by 't hoofd en by de voeten vatten, en {p. 53} die hem om een beuselingh, so de dobbelsteen, of de kaert, haer niet gunstigh is, verloochenen; ja selfs in koelen bloede, om hare redenen wat geestiger, aengener, en krachtiger te maken, haer selven vervloecken.

Zoon. Sou men ergens wel onchristelijcker volck, als dit van den Alderchristelijksten Konink kunnen vinden?

Vader. Hare ongebondentheyt wil gants gene wetten kennen: want de Koninck had by Verdragh beloofd, dat hy de betalingh der Interesten, der renten, en van alle de belasting van de Provintie sou doen stant houden: maer d'Intendant, in plaets van sulcks te voldoen, heeft 181. duysent, 929. gulden uyt de gemeene schatkist weg-genomen, en dit niet uyt kracht van 't bevel des Christelijcksten Koninck, maer van den *Heer van Louvois*, die belaste de somme aen den bringer van sijn geschrift te betalen, 't welck op den 9. dag van July getekent was, dat is 5. dagen na 't Verdragh, en daer niet anders in staet, dan dat des Konincks intentie was dat de Staten van *Utrecht* de 181. duysent 929. guldens souden in handen stellen van de *Commis* extraordinair van d'oorlogh bringer van 't geschrift; waer voor sijne Majesteyt niets van haer sou eyschen voor d'eerste dagh van October. Dit geschrift was niet van de Koninck geteekent, noch door sijne bevel onderteekent, maer een enckel bevel van den *Heer de Louvois*, een ondersaet, dien men kon verwerpen, als strijdigh tegen sijn Konincklijck woort, en tegen 't Verdragh, en de voorwaerden aen de Staten van *Utrecht* toegestaen.

Zoon. Lijdt dese Koninck dat sijn woort en beloften soodanigh verbroken worden.

Vader. Hy siet dat door de vingers, als sijne kassen slechts daer uyt haer voordeel kunnen trecken: want de Franssen maken gants geen werck van meyneedigheyt. Sy waren met een der eerste Edelingen van dit Landschap verdragen, op vijf hondert Kroonen door [lees: voor] sijne taxatie, waer voor hy sijne huysingen, met het aenkle- {p. 54} ven van dien, de Plantagien, Bosschen, Huysraet en goederen van alle taxatien en belastingen vry gekocht had; en d'Ontfanger der schattingen beloofde, dat hy hem vry sou houden van alle verbeurtmakingh en eysch op sijn persoon, en op sijne goederen, sonder eenige actie daer op te behouden of voor te wenden: gevende wijders volle macht en verlof van onverhindert over alle sijne goederen te disponeren, 't zy door giften, verkooping, Testament, Legaten, of andersints, in dier voegen als hy dienstigh sou vinden, sonder het minste beletsel te geven, of te lijden dat het gegeven wiert.

Dit zijn de eygen woorden van de Quitantie des Commissaris die 't geldt heeft ontfangen. De selfde Edelman had daer benevens een bysondere Sauvegarde verkregen voor een Heeren Huys dat hy in 't Landt had staen. Maer de Franssen, niet tegenstaende alle dese voorhoeden, hebben daer den brandt in gesteken, die dat in dier voegen verteert heeft, dat 'er de mueren selfs niet van sijn overgebleven. En dus hebben sy niet gedaen ten opsicht van een eenigh persoon, of van een eenigh huys; maer vele moeten tot haer groot herten-leet bekennen, dat de Franssen geen slaven van hare woorden zijn, en dat haer parkement en wasch tot swacke versekeringen daer van verstrecken.

Zoon. Het was beter in de wildernissen onder de wreetste beesten te wonen, als onder menschen, op welcker woort en beloften men niet mach vertrouwen.

Vader. In't begin van de vijfde Eeuw wiert Euroop overlopen door een overstortingh van vele woeste volckeren, onder welcke, volgens 't verhael der Historien gevonden wierden, die van bloet-schandige vermengingh der Bosch-goden met de Toveressen voortgekomen waren, die door een *Gotsche Koningh* in de wildernissen van *Schytien* waren gebannen. De *Hunnen*, dus wierden sy genoemt, verwoesten voor het Roomsche Rijk, en den Oorlogh tegen de *Gothen* voerende, verdelgden {p. 55} de selve soodanigh, dat sy naeuwlijcks daer blijcken en overblijfselen lieten van de verdervingen, die andere Noortsche Volckeren daer voor haer gemaect hadden.

Niet te min *Attila*, haer Hooft, die sich de geessel Godts, en de schrick des werelts deedt noemen, verdelgde niets dan 't gene hem tegen stont, en wilde niet verwoesten, het gene hy bewaren kon. Maer de Fransen, vele uyt hoereryen en bloet-schanden gebooren, door onse sonden in dit Landt gelockt, hebben hem willen overtreffen, gelijk noch de onbesuysde daden van *Tamerlaen*, en selfs d'onmenschelijcke grouwelen der *Kanibalen* en der *Cyklopen*. Al was 'er niets dan het leven dat sy tot *Woerden* gehouden hebben, het sou tot genoeghsaem bewijs dienen van al het gene, dat men van d'overdaedt en moetwil, door d'onbesuysten Volcken bedreven, kan seggen.

Die aldaer het gebied had, heeft de selve niet slechts door de vingeren gesien, maer oock met sijn eygen voorbeeld bevestight. Hy heeft gewilt dat men de Dochters van hare Moeders afgeruckt tot hem sou brengen; andere heeft men met d'uytterste geweld en gedwongen met hare dochters te komen, om de selve niet alleenlijck aen de beestelijckheit van den Gouverneur, en van sijne Officiere, maer oock aen de overlasten der soldaten en trots-boeven over te geven. Men sal daer over hondert jaren blijcken van de huys-vestingh der Fransen sien, in de verwoestingen der huysen, die van 't vyer zijn verteert, of door de baldadigheit der Fransen verdelght, en in 't verstroyen van hare Inwoonders, van welcke het thiende deel niet is over-gebleven.

Zoon. Het schijnt dat sy die plaetsen eensaem en verlaten hebben willen maken.

Vader. Voormaels was het daer een ongewoone saek twee dooden in een Maendt te sien begraven: maer geduerende de twee laetste Maende des Jaers 1672. zijn 'er twee hondert en negen menschen gestorven; {p. 56} en in 't begin van't Jaer 73. in den tijdt van vijf weken, hondert en acht-en-tseventigh, behalven de Fransen, welcker getal ten minsten soo groot is geweest, als dat van de Inwoonders. Dese sterfte ontstont alleenigh uyt de stank, waer mede de Fransen de geheele stadt besmetteden, met de verlaten en ledige huysen door hare vuyligheit te vervullen. Die daer stierven, hadden geen andere erfgenamen dan de Fransen, die alles wech namen wat sy in de huysen vonden. Sy hadden selfs het Stadhuys geplondert, en alle de boecken en registers verbrant; en de *Hertogh van Luxenburgh* heeft daer een koffer doen opbreken, waer in het geldt der armen was, en oock de beker, die men gebruyckte om des Heeren Avontmael te houden, 't welck hy t'saem na *Utrecht* gevoert heeft, nevens d'andere vercierselen die men gebergh had, terwijl de Kerck afbrande. Ja hy heeft sijne gierigheit in Nederlandt onversadelijck getoont, soo dat van hem, alles wechvoerende, geseyt wiert, dat hy sich niet sou schamen de straetsteenen mede te nemen, als hy sijn voordeel daer by kon rekenen: want of schoon de Nederlanders alle hare contributien en brantschattingen betaelden, soo deed hy nochtans veelsins haer beroven en uytplonderen

Zoon. Ick hoop dat de nakomelingen dese ellenden noyt sullen willen vergeten, om dies te yveriger te zijn in hare vryheit tegen alle geweldenaers dapper te verdedigen.

Vader. Het vyer en het stael hebben in vele plaetsen daer van blijcken gelaten, welcke de volgende eeuwen niet sullen uyt-wissen, en de gene, die uyt de verwoestingen van *Abkoude* en *Amejde* ontkomen zijn, en welcker ongeluck groot genoeg is, om dat sy 't verlies van hare goederen van hare huysen, en van hare wijven en kinderen overleven, sullen de geheugenis van d'ellenden, die sy daer geleden hebben, aen hare nakomelingen genoeghsaem inprenten. Men trock de mannen en wijven daer uyt hare huysen, om sommige van die aen de staert der {p. 57} paerden, en andere by 't hayr aen de voeten der Ruyters te binden, die de selve in hare guarnisoenen sleepten, soo 't gewelt onder weegh haer niet deed sterven. De kinderen wierden uyt de armen van hare Vader en Moeder geruckt, om de keel af-gesneden, of te pletteren geworpen te worden.

[Houtsnede]

Het woedent Lely volck doen door haer boose greepen,

*De menschen achter 't paert ellendigh henen sleepen,
Geslingert heen en weer, geslagen van het paert,
Wie schrickt niet als men hoort van sulck een wreedden aert.*

Zoon. De Fransen konnen dan seer wel vergeleken worden by't gedrocht, dat van de Dichters *Chimera* genoemt wort; 't welck een *Leeuwshoof*t heeft, en verslindent vyer uyt sijn keel spuyght, met een lichaem van een *Bock* of *Geyt*, en d'achterste deelen en staert van een *Draeck*: om dat sy, die sich in desen oorlogh bekent gemaect hebben, en bysonder in twee of drie voorvallen, den hoogsten trap der quade hoedanigheden van dese drie beesten besitten, die soo veele sinne-beelden van verwoetheyt, van onkuysheyt, en van een vergiftige en vernielende boosheyt van dese gedrochten zijn.

{p. 58}

Vader. Ja, ick sal in dit verhael u noch meerder blijken daer van toonen, op dat ghy den schrick van hare beestelijckheyt geduerig voor oogen hebbende, gedencken sou aen dat ghy eertijts geweest hebt, en dat ghy noch zijt, om u krachtig tegen soodanigen tyrannye te stellen, als het uytterste van alle qualen, die uw waerde Vaderlandt souden konnen over-kome [lees: over-komen].

De gewoonte der krijghs-knechten is, alles in een dagh te verquisten, waer af sy tien dagen souden konnen leven. Maer de gewoonte der Fransen is in de veroverde Landtschappen te leven, niet als in een Landt, dat onder de gehoorsaemheydt des Konincks van Vranckrijck staet, en waer van d'Inwoonders, na hare [lees: haer] voorgeven, soo wel als sy, sijne ondersaten geworden zijn; maer als in een Landt der Vyanden, dat sy willen plonderen, uyt-rooven, woest en eensaem maken, als of sy sochten dat tot een wildernis te doen worden, met voornemen van het selve terstont te verlaten.

Sy hebben alle de boomen ontrent *Utrecht* af-gehouden; invoegen dat 'er, behalven die van de Malie-baen, en eenige vrucht-dragende boomen, op drie mijlen in 't ront gene meer gesien worden. De geheele groote wegh van *Aernhem* tot aen *Utrecht*, is niet anders dan een wildernis, daer men niet anders siet dan droevige blijken van het woeden der Fransen. Hoe vele af-gebrande en neder-geworpen huysen vindtmen daer? hoe vele landen liggen daer braeck? en hoe vele landtlieden zijn'er tot d'uytterste ellenden gebracht; d'Inwoonders der Steden waren niet minder rampsaligh. Haer huysen vol van Officieren en soldaten, die seker slagh van kanalje in haer gevolgh hadden, voort inswelgende dat de meesters niet hadden konnen verslinden. Sy durfden hare deuren met de sleutel niet sluyten. Men verboot haer by nacht uyt te gaen; en sy quamen niet by hare magen of vrienden, of wierden daer door verdacht; ja sy dorsten op straet naeuwelijcks by malkander blijven staen, om geen {p. 59} na-dencken aen lieden te geven, die wel wisten dat men haer niet kon lief hebben. Wanneer men haer het beste hier [lees: bier] aenboodt, hebben sy dat uyt-gestort, en braecken de kannen aen stucken. Sy wierpen het witte broodt voor de honden, en traden het vleesch met de voet; waer in nochtans de beste spijs der borgers staet. Sy sloegen hare waerden en waerdinnen, en deden de huysgenooten alle overlast aen.

Eenige personen van eerlijcke staet, mannen en vrouwen, hielden op nieuwe Jaers dagh tot *Utrecht* in seker huys hare maeltijdt, drie soldaten daer in gelegert, versochten in de kamer te treden, om daer eenigh reystuygh [lees: reystuygh] te krijgen, 't welck sy seyden daer gelaten te hebben. Sy waren so ras daer niet binnen gekomen, of kleeden sich alle drie moeder naeckt uyt, en na dat sy sich in veele oneerlijcke en vuyle bochten gekeert en gekromt hadden, trocken sy in tegenwoordigheyt van 't geselschap, yder een wit hempt aen; Daer na nam een van de drie, sijn gevoegh, of liever sijn ongevoegh, in 't midden van de kamer gedaen hebbende, een lepel van de tafel af, roerde sijn eygen dreck daer mede om, en nam'er tweemaal een lepel vol af, die hy over de spijs verspreyde, en oock over de personen die hare maeltijdt daer hielden: ondertusschen sijne baldadigheyt met vele goddeloose, lasterlijcke, en aenstotelijcke redenen versellende. Maer dusdanige misdaden bleven aldaer ongestraft, om dat sy, die de selve souden doen straffen, de schuldighste van alle waren.

Zoon. De Goddelijcke wraeck over d'uytstekende grouwelen komt somtijts wel traegh, maer dan noch dies te swaerder: want het is onmogelijck dat soo schrickelijcke bedrijven ongewroken soudén blijven.

Vader. Nu sal ick trachten u, niet een volkomen schildery, maer alleenigh een schets te vertoonen van een droevigen dagh, waer af de schrickelijcke beelden niet door het penceel, noch door de pen uyt-ge- {p. 60} druckt konnen worden, selfs alle woorden overtreffen.

De *Hertogh van Luxenburgh* had voor-genomen, met behulp van 't ys ter zijden de Posten, die hy met geschut niet kon overweldigen, heen te trecken, en tot in 't hert van *Hollandt* door te dringen, en daer den *Haegh* te verbranden en te verwoesten. Hier toe van alle kanten een redelijck Leger versamelt hebbende, en tot den tocht vaerdigh staende, om sijne krijghslieden tot het uytvoeren van so hoogen bestaen aen te manen, deed hy haer dit krijghs- vertoogh; wel kort, maer krachtigh, waerdigh voor hem, gelijk oock voor de gene tot welke hy sprack. *Gaet heen, mijne kinderen, seyde hy, roof, moort, schent, en soo men yets grouwelijker en geweldiger bedrijven kan, zijt daer niet traegh in, op dat ick sie dat ick niet bedrogen ben in mijne verkiesing van het puyck uyt 's Konincks benden, en op dat ghy u die eer waerdigh soud maken, die sijne Majesteyt u aendoet, met u in een oorlogh te gebruycken, die hy alleen voert om sijne glorie en macht tot aen 't eynde des werelts uyt breyden.*

Noyt wiert eenige aenspraeck met meerder opmercking gehoort, en met grooter blijtschap ontfangen. Noyt wiert eenigh Veldt-overste beter gehoorsaemt noch sijne bevelen vaerdiger uytgevoert. Men sach haer sich van gereetschap versien, bequaem om brandt te maken, waer mede sommige hare hoeden, en andere hare sacken vulden, en sy vertrocken hier op soo blijdelijck, als of sy ter bruyloft gingen. Sy beloofden sich selven de rijckdommen der Inwoonders van den *Haegh*, en verhoopten met den roof der weeldighste Steden van ons Landtschap weder te keeren. Doch siende dat den dooy hare beste hoop neder wierp, en sich tegens d'uytvoering van hare boose voornemens stelde, so spogen sy verfoeyelijcke lasteringen uyt tegen Godt. Sy keerden de eynden van hare Musketten, en de punten van hare Degens tegen den Hemel met schrickelijcke verloocheningen. Sy dreygden de lucht, dat sy sich aen hem soudén wreken {p. 61} over de verandering, die sy in d'uytvoering van haren schadelijcken aanslag vonden; en sy verdubbelden hare wreetheyt tegen d'inwoonders der dorpen die sy in haren weg bejegende [lees: bejegenden].

[Houtsnede]

*Het weer ontaet sich wat, dit loopt de Franse tegen,
Dies grijpen sy het Roer, de Pieck, en oock den Degen,
En schieten na de lucht tot wraeck van Godes werck,
Die haer hier door belet haer Zeyn en ooge-merck.*

Zoon. Dit zijn recht onmenschelijcke grouwelen: en mach men dese monsters nevens de Reusen niet stellen, daer de Fabelen gewagh van maken, dat sy de Goden wilden bestrijden, en den Hemel bestormen?

Vader. Ja sy hebben sich te recht reusen in verwaentheyten en ongehoorde grouwelen betoont. Want dit Heyr optreckende, in alles 4000. Ruyters, en 11000. mannen te voet uytmakende, nam met een gedeelte den weg na de zijde van *Oudewater*: den Hertog trock met de sijne over *Woerden* na *Seghvelt*, en over 't ys na de *Mye*, daer hy sich aen de *Slim-Weteringh* gestuyt vond dewijl dese weteringh door het af-lopend water open gevloeyt was. Dierhalven sonden de Fransen een deel van hare soldaten weer te rugh na *Seghvelt*, waer sy de plancken {p. 62} van de huysen braecken, om daer mede bruggen te maken, met welke sy over de weteringh geraeckten. Maer dewijl het Ys dese menichte menschen niet kon verdragen, soo moest het grootste gedeelte weder na *Woerden* keeren; in voegen dat'er ten hooghsten niet meer dan 3500. mannen over geraeckten, die de volgende grouwel-stucken uyt-gevoert hebben.

Zoon. Ick wensch alle dese ellenden naeuwkeurigh te weten; als oock hoe dese tocht vorder sich toe-gedragen mach hebben, dewijl allesins meest van dese grouwelijcke bedrijven gesproken wordt.

Vader. In de *Mye*, ontrent de Vogel-koy, wierden, sy [lees: wierden sy (dus zonder komma)] door't geschut van een Uytlegger met schroot geladen, soodanigh ontfangen, dat sy te rugh moesten wijcken. En tot *Nieuwkoop* wierden sy door vier Compagnien huys-lieden, met noch andere van *Aerlander-veen*, dapper af-gewesen, waer sy noch eenige gevangen achter lieten. Dus trocken sy langhs de *Myekade* na *Bodegraven* en *Swammerdam*, en roofden onderweegh alles, dat sy krijgen konden, en staken vijf of ses huysen in den brandt, om schrick te maecken. Doch sy vonden weynigh, soo van menschen, als van goederen, dewijl dese lieden van Krijghs-volk ontbloot, op 't gerucht van de komst der Fransen alreets weg-gevlucht waren. Doch de gene, die sy achterhaelden, wierden naeckt uyt-getrocken, en bont en blaeuw geslagen. Sy betoonden daer oock hare roof-sucht aen een lijck, 't welck alreede gekist om begraven te worden, geplondert, en van sijne lijnwaet berooft wiert.

Zoon. Hoe kan den aert van menschen so vuyl wesen?

Vader. De Fransen nu voort na de *Mye* op *Swammerdam* aenkomende, wierden terstont meester aen de lage zijde, en na kleyne wederstant mede van de hooge zijde, wanneer sy voort eenige huysen in brandt staken, en na kleyne tegenstant tot het Dorp in liepen, om dat uyt te plunderen, en volgens de wreede ordre des Her-{p. 63} toghs van *Luxenburgh*, de Inwoonders wreedelijck te handelen. Vijf siecken in seker huys, geen middel om te vluchten hebbende, zijn alle met dat selfde verbrandt. Een out man, die sieckelijck was, wiert naeckt uyt-gekleet, en bont en blaeuw geslagen; en dus eyndelijck uyt de handen der Fransen geraeckt, vloodt met een oudt kussen op sijn hoofd, en een deken om 't lijf, bloot voets door de sneeuw. Een ander man doodelijck gewondt, wierdt in sijn buermans huys verbrandt, of verplettert, dewijl hy onder t'saem gevallen steenen doodt gevonden is. Vele wierden dood geschooten en vermoort, waer onder een kreupele vrouw die seer ellendighlijck stierf. Hare Suster door de Fransen verkracht, wiert soodanigh in haer lichaem misbruyckt, dat sy jammerlijck aen haer eynde quam. Een andere vrouw, over de acht-en-sestigh jaren oudt, met haer dochter, een bejaerde Vrijster, meende noch eenigh goet mede te nemen; maer sy beyde wierden nevens andere Vrouwen, in de Kerck gedreven, daer men die van hare gelt en beste kleederen beroofde. d'Oude vrouw geraeckte, met haer dochter noch uyt de Kerck, wierden van andere Fransen gevangen, in des Schouts huys gebracht, bont en blaeuw geslagen, en tot op haer onder-rock uyt-gekleet. In dese staet geraeckte d'oude vrouw, bloots-hoofts en barveoets, over 't Ys, en door de sneeuw, tot binnen de stadt *Goude* daer sy eenige van hare buer-lieden vondt, die haer niet kenden dan aen de spraek, vermits sy soo jammerlijck geslagen was. Haer dochter geraeckte oock uyt handen van dese geweldenaers: maer sy, een ander partye der vyanden op de wegh siende, vloot in een Tuyn-huys, daer sy een doodt mensch vondt, dien sy onwetent by den arm vatte. Doch dewijl sy de vlam aen alle zijden sagh opgaen, soo sette sy 't op loopen na de hooge Burght, waer sy haer Moeder meenden te vinden, en de selve missende, gingh oock blootshoofts en barveoets door de sneeuw, en over het Ys na de *Goutse sluys*, en *Alphen*, daer sy eenige kle-{p. 64} deren, koussen, en schoenen bequam, en wel in acht dagen niet wist waer haer Moeder gebleven was. Die dus uyt de handen der Fransen geraekten, waren noch gelukkig; want d'andere met haer in de Kerck gedreven, onder welcke eenige jonge vrysters waren, wierden als een geroofde buyt, gevangen na *Woerden* gevoert, en daer tot voldoening der geyle lusten van de Fransen gebruyckt.

[Houtsnede]

*Dus sagh men Boodegraev' in eene lichte vlamme,
En op die selve wijs het rijcke Swammerdamme,
Men hoort het moort-geschrey, d'ellende gaet nu aen
Van Vrouwen schendery, van steecken, kerven, slaen.*

Zoon. Dese ellenden zijn sonder weer-ga, maer hoe gingh het al vorder?

Vader. Tot *Bodegraven* is het niet beter, maer noch veel erger toe-gegaen: want daer was geen middel tot vluchten, dewijl de brugh met haspels en vaten toe-gebolwerckt was, en over het swacke ys niet gegaen worden kon, en alle de Inwoonders moesten met een schouw over den Rhijn varen, 't welck weynig kon helpen. Hier geraeckten voort eenige huysen in brandt. Een blinde vrouw met

vier kinderen verbrande in haer huys. Seker {p. 65} man besig met sijn goet wech te vluchten, wiert daer af berooft, en hy selfs doodt geschooten, gelijk noch veel meer andere, die in hare huysen wierden verbrant. Verscheyde vrouwen en jonge dochters heeft men doodt gevonden, en andere met den roof na *Woerden* gevoert, daer sy, gelijk men kan dencken, erbarmelijck gehandelt wierden.

Zoon. Ick heb gehoort dat die schoone Dorpen geheel afgebrant zijn.

Vader. Ja sy staken tot *Bodegraven* en *Swammerdam* op so vele plaetsen te gelijk den brant in de huysen, dat sy selfs nauwelijcks weg konden komen. Behalven eenige weynige zijn alle de huysen daer af-gebrant, en in hare asch-hoopen begraven, van welcke men kort te vooren meer dan 600. had konnen tellen, die vele voor de voornaemste in de Steden niet weken. De Kercken en de gemene gebouwen waren van dese verwoestingh niet vry; en och! of de godtloosheyt der Franssen niet anders dan hout en steen tot haer doelwit genomen had. De stomme beesten hadden ook deel aen dese ellenden, vermits sy 10, 12, 14, ja meerder op een stal staende, in groote menichte met ysselijk gebalck zijn verbrant: en daer-en-boven is'er by na niet een huys geweest, in welcks puynhopen men niet vele lichamen van menschen gevonden heeft, die van 't vyer tot aen 't gebeente verteert, of half verbrant waren, en soodanigh mismaeckt, dat men haer gants niet kon bekennen. En vele lichamen, na dat sy daer verbrant waren, hebben geen ander graf gehad, dan in de schrickelijcke puyn-hopen der gebouwen, en in d'asch: want de Franssen hebben vele persoonen, soo mannen als vrouwen, in de huysen gedreven en gesloten, daer sy de selfde in 't vyer, dat sy aenstaken, deden vergaen.

Zoon. Verhaelt my doch eenige bysondere voorbeelden van dese grouwelijcke wreetheyt der Franssen.

Vader. Een vrouw onder anderen seer oudt en blindt zijnde, en van hare 4. kinderen verselt, wiert gedoodt, en {p. 66} met haer verbrant. Een andere vrou, die'er oock soo veel had, sagh haer oock ter selver tijdt ombrengen, wanneer sy mede den geest onder de handen deser beulen gaf. Een Fransch Officier was verwoed genoegh, om een kindt, wiens onnoosel gelach het hert van een Tyger sou hebben konnen bewegen, in de selfde vlam, die sijn moeder verteert had, te werpen, sonder dat sijn hert daer over bewogen kon worden. Men heeft haer vele kinderen in de wiegh sien dooden; en sy hebben een seer groot getal van Landtlieden meer dan eene doodt doen sterven.

[Houtsnede]

*Een goddeloose boef tot Tyranny genegen,
Heeft een onnoosel kindt in 't brandent huys gekregen;
Het kindt dat lacht hem toe, en janckten na de mam,
Hy vat 'et by een been, en werpt 'et in de vlam.*

Om haer te dwingen het geldt dat sy niet hadden te voorschijn te brengen, hebben sy sommige by de oxels in de schoorsteen gehangen, op dat het vyer haer van onder sou branden, terwijl de roock haer van boven versticke. Andere wierden op plancken uyt-gestreckt, en met de armen aen de stijlen vast gebonden, en dus met de platten der voeten tegen 't vyer geset, om haer eer sy stierven een pijnlijcke doodt te doen gevoelen.

{p. 67}

In een huys by de Kerck van *Bodegraven* wierden seven doode lichamen gevonden. Vele zijn daer, na den vyer van 't aenvallen, waer in de Franse geen tegenstant vonden, met koelen bloede gedoodt geworden: en men heeft haer uyt vermaeck op de persoonen sien schieten die sy uyt-gesonden hadden om de koeyen te melcken. Eenige vrouwen, zijnde by een buer-wijf die in arbeyt sat, poogende sich selven te bergen, om dat de Franssen het huys hadden in brandt gesteken, wierden met degens weder daer in gedreven; en men besloot haer in 't huys, doende de selve daer wreedelijck sterven. Vele wierden onder de puyn-hoopen verplet gevonden, daer de Franssen de huysen hadden aangesteken. Sommighe waren onder de assche begraven; en men heeft vele lichamen gesien; waer van een deel door de honden geknaeght, en door de roof-vogels verslonden waren. De Franssen hebben selfs hare schendinge handen geleght, aen doode lichamen, die reets ten grave geschickt waren: Onder andere waren 'er twee, die in staet zijnde van de laetste plicht t'

ontfangen, van 't laken dat haer deckte, en 't linnen daer men haer in sou begraven, berooft wierden. d' Een wierpen sy met de kist in het vyer, en d' ander wiert uyt de kist getrocken, en in 't water geworpen.

Soo ras als de Fransen tot *Bodegraven* gekomen waren, traden eenige Officiers, half doodt van kouw zijnde, in een herbergh. De Waerdin quam aen de deur, noodighde haer by 't vyer te komen, en boodt haer wijn aen. Sy namen dese aanbiedingh heusschelijck aen, handelde wel met de Waerdt en de Waerdin, en droncken geen wijn sonder dien te betalen; ja sy persten de Waerdin gelt van haer te nemen. In den volgenden dagh deden sy desgelijcks: maer soo haest hen bevel van te vertrecken gegeven was, sloegen sy de vrouw, dwongen haer al het gelt af dat sy van hen had ontfangen, met het gene sy noch meer hebben mocht, plonderden het huys, {p. 68} sloegen de man sijne armen aen stucken, quetsten hem in 't been, en vervolgden hem tot aen de kant van de gracht, daer hy gekropen was, en dooden hem daer in tegenwoordigheyt van de vrouw.

Zoon. Dit is een schoon onthael der gener die haer gewilligh dienen.

Vader. Het geweld, dat sy de vrouwen en dochters aengedaen hebben, is noch wreder geweest dan het vyer, dewijl men met waerheyt kan seggen, dat hier niemant hare beestelijckheyt ontsnapt is; in plaets dat het vyer noch meer dan een eenigh huys heeft gespaert. Sy hebben haer opentlijck, op de volle straet, met soo groote oneerbaerheden misbruyckt, dat men meer afschrick sou hebben van de bysonderheden daer af te beschrijven, dan sy schaemte gehad hebben in dese ontucht te bedrijven. Daer hebben vrouwen en dochters geweest, die, na dat sy voor de baldadigheyt deser lieden bloot gestaen hadden, geheel naeckt uytgekleet, en hier en daer in het velt, dat met sneeuw bedeckt lagh, gedreven wierden, daer sy van kouw en ellende vergaen zijn.

Twee jonge dochters van tamelijcken goeden staet, onder de handen van dese schelmen gevallen, wierden seer onbehoorlijck van haer gehandelt, tot dat een Switsers Officier, met deernis bewogen, in dien staet met sijn mantel, en met eenige slechte kleedingh, die hy tot sich liet brengen, haer deckte: maer doen hy genootsaecht was dese dochters te verlaten, om sich na de post te vervoegen, daer sijn ampt hem riep, beval hy die aen een ander Fransch Officier, die in plaets van haer te beschutten, selfs haer verkrachte, en daer na aen de soldaten en jongens overgaf. Dese guyten, hare beestelijcke geylheyd met haer versadicht hebbende, sneden de selve de borsten af, en staken die de stampers van hare pistolen in 't lichaem; en na dat sy die soo ellendigh doen sterven hadden, deden sy haer op de gemeene wegh slepen en werpen, daer de lichamen langhs den dijck, die van *Bo-*{p. 69}*degraven* nae *Woerden* streckt, bloot bleven leggen.

Andere zijn 'er geweest, die, na dat sy 't geweld deser ontuchtigheden uytgestaen hadden, by 't hayr, of onder d'oxsels geheel naeckt aen boomen gebonden wierden, en op dese wijze gestorven zijn. Dese duyvels hebben andere de borsten afgesneden, en daer sout en peper in gedaen, om haer met grouwelijcke pijnen te doen sterven. Andere hebben sy de boesem geopent, die sy met buskruyt gevult hebbende, den brant daer in staken. Andere zijn in 't Ys geworpen, en verdroncken, na dat sy van de Franse soldaten alle overlast, die men bedencken kon, geleden hadden. En dewijl sy de wil, noch het lichaem van een Wagenaers dochter, diens naem bekend is, niet konden verkrachten, soo sloegen sy haer wreedelijck, en staken haer levendigh in 't water onder 't Ys.

Zoon. O grouwelen der grouwelen! hoe is het mogelijk, dat sulcke ongehoorde wreetheden in de herten van eenige menschen kunnen woonen?

Vader. Een moeder wiert gedwongen tegenwoordig te wesen, terwijl acht-en-twintigh soldaten hare dochter misbruykten, die daer na in 't water verdroncken wiert. Twee eerwaerde personen, een man met sijn wijf, meer dan 80. jaren oudt zijnde, te bedt liggende, en malkander omhelst hebbende, terwijl sy de doodt verwachten, die sy niet ontgaen konden, moesten noch dese droefheyd gevoelen, van hare dochter voor hare oogen te sien verkrachten, terwijl de brant in 't huys gesteken, ter kamer inbarste, om haer alle te doen vergaen. Een schuyten-voerder wiert by den arm aen de mast van sijn schuyt vast gespijckert, terwijl men sijn wijf in sijne tegenwoordigheyt schondt. Andere mannen wierden met stock-slagen, en met de Degens gedwongen, het geweld, dat men hare wijven aen deed, sonder bang te sien aen te schouwen, en toe te stemmen; en men dreygde haer te dooden, soo sy haer gesicht slechts een weynigh daer van afkeerden, of de oogen toe-sloten, om

geen aenschouwers te wesen van {p. 70} de gevoeligste overlast, die men een gehouwt man sou kunnen aendoen.

Zoon. 't Is wonder, dat men van soo grooten verdriet en spijt op staende voet niet kan sterven; want de kracht deser ellenden is onbegrijpelijk.

Vader. Men sou noch vele andere voorbeelden, en bysondere stucken kunnen by-brengen, soo men niet vreesde de zedigheyt der gener te quetsen, die d'oogen op dit verhael sullen wenden, 't welck soo aenstotelijk sou worden: als hare wercken goddeloos en af-schouwelijk geweest hebben. Dierhalven sal ick alleenlijk seggen, dat dusdanige gewelden en overlasten soo groot en soo schrickelijk waren, dat een dochter, die sich onder de beschutting van een Switsers Capiteyn had begeven, siende dat desen Officier tegen de Fransen, die hem tergden in 't gevecht komen sou, om dat hy haer aen de selve niet wilde overgeven, en dat hy haer niet kon beschermen, sich uyt hare handen reddende liever in 't vyer wilde loopen, dat een bueren huys verslont, en daer in vergaen, dan sich in de genade deser menschen begeven, die niets van de mensch hadden, dan slechts de gestalte, en die aen hare buer-vrijsters getoont hadden wat sy van haer te verwachte had. Vele andere hebben een eerlijcke doot, hoewel seer geweldigh en pijnlijck, boven dese schande verkooren, en liever willen sterven, dan 't gene overliden [lees: overleveren], dat aen een eerlijcke dochter waerder selfs dan het leven behoorden te zijn.

Zoon. In vrome gemoederen sal daerom oock altijt een eerlijcke doot aengener wesen dan een schandelijk leven.

Vader. De menschen in 't midden van de Winter naeckt uyt te kleeden, en haer door felle slagen met de platte degens in de sneeuw te drijven, haer aen de schuyten met roof geladen te binden, en met stock-slagen te dwingen die schuyten voort te trecken, zijn de beste onthalingen, die sy die genen, welcke sy noch in 't leven wilden laten, aengedaen hebben.

{p. 71}

In een schuer tusschen *Bodegraven* en *Nieuwerbrug*, heeft men de lichamen van een Vader en een Moeder, en van drie kinderen gevonden, van welcke het oudste niet meer dan seven jaren had; en 't jongste, dat sy de keel hadden af-gesneden, was niet ouder dan achthien maenden. Sy waren alle seer wreedelijk gedoodt, en braeden [lees: baeden] noch in haer eygen bloet.

[Houtsnede]

Hier toont de wreetheydt sich, aen veel van 's menschen leden:

Wraeck-gierigh af-gesneen, en smadelijk vertreden,

Dus wort het hoofd geschent, de Fransen volgen 't spoor;

Van haer verstockten aerdt en geven geen gehoor.

De Fransen hebben sommigen de neus en ooren, en anderen de armen en beenen af-gesneden, eer sy haer deden sterven.

Mijn Heer de Prins van Oranjen self, twee dagen na dese verwoesting die plaetsen besichtigende, vont kinderen op de straet, die men de armen en beenen had af-gesneden; en hier en daer op de breede wegh lichamen soo qualijck gehandelt, dat men oordeelde de selvige voor de oogen der voor-by gangers ten toon te moeten laten liggen, om tot bewijs van de schrickelijke en ongehoorde {p. 72} wreetheyt der Fransen te dienen, die niet beter uyt gedrukt kon worden, dan met d'onmenschelikheden, die men selfs in de droevigste treurspelen schroomt op het toneel te vertoonen, voor de oogen van al de werelt ten toon te stellen. Ick meen dat ick hier niet verplicht ben van de gene te spreken, die met musketten of degens gedoodt, of in het water geworpen zijn; dewijl men niet naeuw het getal daer van weet, en mijn oogmerck niet anders is, dan van de dootslagen en moorden te spreken, die van eenige schrickelijke en boven gewoone omstandigheden verselt zijn geweest.

Zoon. Waerlijck het aensien van dese deerlijck mishandelde lichamen heeft voor de oogen der aenschouwers grooten schrick en af-keerigheyt in de herten voor de wreetheyt der Fransen moeten verwecken, die by de nakomelingen noyt dient vergeten te werden.

Vader. Vele kinderen hebben sy uyt de armen van hare vaders en moeders geruckt, om die noyt weder te sien, en de selve in een Godtsdienst, so strijdigh tegen de hare, opgevoedt te worden. Hoe vele Weesen hebben sy wel gemaect? Hoe vele wijven bevinden sich sonder man, en hoe vele mannen sonder wijf? Hoe vele lieden zijn 'er gevangen wegh gevoert, in een harder en strenger slaverny, dan die van *Babylonien*? dewijl het meeste deel van alle de gene, die daer niet langer dan 10. of 12. dagen geweest hebben, na haer wederkeeren gestorven zijn; gelijk oock het meeste deel van de Inwoonders der twee Dorpen, die 't woeden deser woeste beesten ontkomen zijn, tot *Leyden*, ter *Goude*, en in andere nabuerige Steden haer leven ge-eyndicht hebben.

Zoon. Maer moet men alle dese grouwelijke bedrijven aen de godtloosheyd der Franse Krijgslieden alleenigh niet toe-schrijven, en geensints aen de wil en de order des Konincks, of aen het insicht en voornemen van sijne hooge Staets-dienaren.

Vader. Indien men slechts de oogen wil slaen op de {p. 73} *Declaratie* des Konincks, die men in't eynde van de velttocht des jaers 1672. heeft sien afkondigen, waer door de *Hollandtse* Steden genodicht wierden de Souvereyntheyt des Konincks t'erkennen, versekerende aen die sich gewilligh soudon kunnen overgeven, de behoudenis van hare Vryheyd, Gods-dienst en voorrechten; en dreygende de Steden, met hare Inwoonders, die sich tegen sijne macht soudon stellen, en haer behout soecken in de wateren, die hare landen begonnen t'over-decken, met verdelging en onderganck, en met haer voor d'uytterste strengheyd der wapenen, en voor d'ongenade der Franse soldaten bloot te stellen. Men heeft d'uytwerkingen deser dreygingen, en de blijcken van de stiptelijckheyd der Franssen gesien, in haer woort te houden, als het dient om te verwoesten, en niet om te stichten, en op te bouwen; en onse nakomelingen sullen dat in de volgende eeuwe [lees: eeuwen] noch sien.

Maer de selve nakomelingen sullen niet kunnen begrijpen, hoe de Staets-dienaers, die den Koninck haer meester tot dese uytterste [lees: uyttersten] bewogen hebben, en die sijne Officieren en Soldaten dese verfoeyelijcke wreetheyt hebben ingeblasen noyt van d'oorsaek sijner gramschap hebben durven spreken, noch hoe sy haren handel sullen kunnen rechtvaardigen, namelijk na de gebeden, die de Staten aen sijne Majesteyt hebben gedaen, om hen d'oorsaek van sijn misnoegen te seggen; en na d'aenbiedingen, die sy hem gedaen hebben, van te vergoeden, 't gene men sou bevinden dat sy tot nadeel van de Tractaten en het Verbondt hadden gedaen.

Zoon. De Koninck geeft immers noyt reden van sijne bedrijven, en doet die alleen van sijne wil en welbehagen af-hangen.

Vader. Sulcks is hy wel gewoon ontrent sijne ondersaten, over welke hy een volkomene heerschappye pleeght; doch dat komt hem niet toe ontrent sijne vrienden, Gebueren en Bontgenoten, die selfs Souvereynen, niet anders dan eerbiedigheyd aen hem schuldigh {p. 74} zijn, gelijk Souvereyne Republiken die aen gekroonde Hoofden gewoon zijn te geven. En of schoon het beleydt der Staets-dienaers, die de voornaemste bestieringh der saken by sijne Vrienden en Bondtgenoten hebben, hem mocht mishagen; daer uyt mach hy geen recht noch reden nemen, om de rust der Christenheyd te steuren, om geheel Euroop in een bloedigen oorlogh in te wickelen, en om het goet, bloedt, eer en leven van vele duysenden menschen, die hem noyt verongelijckt hebben, tot een roof aen sijne soldaten te geven; selfs daer sy voor de verbrekingh hem aengeboden hebben, alle de voldoeningh te geven, die hy van sijn wapenen kon verhoopen, als sy noch rechtveerdigh waren.

Zoon. Ick hoor dat de Koninck den yver tot de Roomse Religie heeft voor-gegeven, die hem den oorlog tegen dit Landt kon doen voeren; en dat men tot Romen gelooven deed, dat de herstellingh van de Roomsche Catholijcke Godtsdienst, het voornaemste ooghwit van des Konincks van Vranckrijcks wapenen was.

Vader. Niets is goddelooser, als den deckmantel van Religie en godtvruchtigheyd te gebruycken, om de wapenen, waer mede men yemandt aentasten wil te rechtdeerdigen [lees: rechtveerdigen]. Konnen de gene, by welke geene menschelijckheyd gevonden wort, wel eenigen rechten Godsdienst hebben? Die gene Christenen zijn, en selfs erger dan Turcken en Tartaren, verdienen sy den naem van Catholijcken? Die de Kercken berooven, en die om soo te spreekken, hare handen aen Godt slaen, en hem met de voeten treden; zijn sy machtigh en bequaem om eenige opmerckingh

voor Christi leden te hebben! Indien'er onder ons zijn, die sich eenige gunst van de Fransen, uyt oorsaek van haren Godtsdienst belooven, soo hebben sy maer te gedencken, wat de selve Fransen in 't jaer 1635. tot *Tienen* deden; en aen te mercken wat sy geduerende desen oorlogh in dit Landt, in Vlaenderen, in Brabant, in Luyckerlandt, en op verscheyde plaetsen {p. 75} in Duytslandt, ontrent die van de Paepsche Religie bedreven hebben.

Zoon. Ick wenschte daer van wel eenige bysondere voorbeelden te weten.

Vader. Tot *Bodegraven* was een Priester, *Hertoghvelt* genaemt, van *Amsterdam* geboortigh, die daer het ampt van *Pastoor* bekleede, of schoon een Jesuit van sijn Orden, die om sijn Priesterschap te qualijker van de Fransen gehandelt wiert. Ick durf niet seggen hoe sy, in sijne tegenwoordigheyt geleeft hebben met een vrouw die sijn Nicht was, en over sijne huyshoudingh de toesicht had. Wat sijn eygen persoon aengaet, na dat hy sestigh kroonen tot rantsoen aen dese goede Catholijcken betaelt had, stelden sy hem in 't hembt; invoegen dat hy, sonder het meedoogen, dat een der Inwoonders aen hem bewees, met hem een deken op de schouders te werpen, van koude gestorven sou zijn, en niet in de Stadt *Gouda* hebben kunnen komen, daer hy door de sneeuw en door het ys, dat half gesmolten was, binnen geraekte. En op dat men niet sou gelooven, dat dit een gevolg van d'algemeene wanordeningh was, soo heeft men alleen te letten, op 't gene sy seecker man, *de Koninck* genaemt, een Priester tot *Utrecht*, daer hy vele jaren gewoont heeft, aengedaen hebben. Dese goede man, nevens d'andere stedelingen getaxeert, gingh aen den *Heer Robert* vertoonen, dat hy geen andere benefitie noch inkomst had, als 't gene hy van de vrywillige gift eeniger devoten, sijnen Godtsdienst toe-gedaen, trecken mocht, en dat hy niets meer daer af had genoten, sedert de Stadt met Monnicken en vremde Priesters vervult had geweest: invoegen dat het hem onmogelijck was, d'opgestelde somme te betalen, indien hy de kelck, en d'andere vercierselen van sijne autaeer niet verkocht. Al den troost die hy kreegh, was dat *Robert* hem seyde, *dat de Kerck wel sonder gout en silver kon wesen, maer dat de Koninck het noodigh had, om sijne krijgh-heyren te* {p. 76} *doen bestaen.* Ja sy vreesde niet, selfs van den autaeer het gene te nemen, dat hare roof-sucht en gierigheyt mocht versadigen, indien de selve niet also onversadelijk geweest had, als hare onkuysheyt en beestigheyt was.

Zoon. Schone Rooms-Catholijcken, die sich ontrent hare Kercken en Priesters soodanigh aenstellen: maer hebben sy in andere Landen sich oock soo gedragen?

Vader. In Vlaenderen en Brabant hebben sy, in 't jaer 1667. selfs Monnicken, Nonnen en Bagijnen gants deerlijck mishandelt; het eerwaerdighste, dat in hare Gods-dienst is, besoetelt en geschonden, waer vele Kercken en Abdyen, soo van mannen als vrouwen, noch de blijcken van dragen, daer de autaren getuygen van hare godtloosheyt, kerck-schending en bloet-schande geweest hebben: doch de bysonderheden, die in dese plaetsen en elders schrickelijck zijn voorgevallen, wil ick tot een andere gelegentheyt sparen, en d'ellenden van ons Vaderlandt hier noch breder vervolgen.

Zoon. Doet soo, ick wil vlijtigh toehooren.

Vader. Een Frans soldaet tot *Nimwegen* in 't gasthuys sieck zijnde, bekende aen den Geneesmeester *Schyvelenbergh*, dat hy tot *Bodegraven* een kraemvrouw de borst had af-gesneden, en daer peper in gedaen; dat het gekrijt van dese ellendige vrouw noch in sijne ooren klonck, en dat hy 't hoorde met vermenging van 't gehuyt der duyvelen, die hem tot de eeuwige pijnen riepen, welcke hem verwachten, en hy wel verdient had. Dese knaging van 't geweten, die hem tot wan-hoop bracht, veranderde in een raserny, daer hy mede stierf.

Zoon. Het is wonder dat dusdanige grouwelen hare bedrijvers niet levendigh ter hellen rucken, sonder hare natuerlijcke doot te verwachten.

Vader. d'Onmenshelijcke Fransen, in seker huys tot *Bodegraven* de man en vrouw vermoort hebbende, smeten alles aen stucken, en gaven dat dan aen 't vyer ten roof; ja sy (*ô grouwel!*) tasteden twee kinderen aen, het {p. 77} eene een jongentje van vijf jaren, en 't ander een meysje van drie jaren oudt, die sy soo drijvent in de brant wierpen. Een Engels Capiteyn dit werck aenschouwende, deed terstont dese kinderen uyt 't vyer rucken, terwijl desen Engelsman, dit grouwel-stuck der Fransen verfoejende, tot haer seyde, dat het hun en hare Koninck niet wel kon gaen, uyt oorsaek van de schrickelijke wreetheyt en tyrannye, die daer gepleegt wiert. De Capiteyn,

dese kinderen met sich nemende, voerde die na *Deventer*, waer hy sijn besettingh had, en bestelde het Meysje daer in't Wees-huys, en behielt het Jongentje voor hem, dat seer jammerlijk schreyde, als hy't voorhielt hoe sijne Ouders vermoort, en hy met sijn Suster uyt het vyer gereddet waren; en den Capiteyn om het lijf vallende, groote liefde, als aen sijn verlosser en tweede vader betoonde.

Zoon. Dit zijn seker treffelijcke proeven van de Franse goedertierenthey, en klare bewijzen van 't gene wy, van haer vermeestert, te verwachten soudē hebben. Doch ick hoop, dat Godt: onse ellenden aenschouwende: ons uyt alle nooden sal redden; gelijk alreets eenige blijcken daer van sich vertoont hebben.

Vader. Na dat de Fransen een huys geplondert hadden van seker *Luyters Predikant*, die een Sergeant de Bataillie, en een Capiteyn, met seven knechts te vooren gehuysvest en onderhouden had, wilden sy hem noch dwingen aen haer tot Leytsman te dienen, en den wegh na den *Haeg* te wijsen; en hy geraekte niet uyt hare handen, dan na dat de *Hertogh van Luxenburgh*, de verlatigh der Schansen van *Nieuwerbrug* verstaen hebbende, hem toeliet na *der Goude* te trecken, om te trachten den Baljouw, en d'andere Officierē van *Bodegraven*, die daer heen geweken waren, te bewegen, tot de huysen van den roof en de verbrandigh vry te koopen, daer sy verbrant wierden, soo haest als hy vertrocken was.

Zoon. Sijne gierigheyt socht noch meerder gelt te trecken, dat lichtelijck daer na even soo sou gedaen hebben.

{p. 78}

Vader. Tot *Bommel* vernam men oock een vuyle baldadigheyt, dewijl de *Heer d'Espagne*, die daer binnen 't gesagh had, niet wetende hoe hy sich meester sou maken van de bekers, met welke men des Heeren Avontmael gehouden had, een schiltwacht aen de Kerck-deur deed stellen, met bevel van niet toe te laten, dat men yets wat het oock wesen mocht, daer uyt soude brengen. De Consistorie [lees: Consistorie] over desen handel verbaest, berichte sulcks aen de Borgemeesters, die eenige na den Commandant sonden, en hem baden, de vryheyt der oeffeningh van haren Godtsdienst, die de Koninck in haer Verdrag hem toe-gestaen had, niet te willen stooren; en haer niet beletten in het gewaet, en de vaten, sonder welke Sacramenten niet bedient konden worden, wech te dragen, en op te sluyten. Mijn Heer *d'Espagne*, d'onkundige spelende, ontkende 't bevel, dat hy gelijk de gedeputeerden seyden, aen de schilt-wacht gegeven had; en met dit antwoord moesten sy weder te rugh keeren. De schilt-wacht hielt ondertusschen sijn plaets by de deur, en weygerde wech te gaen: invoegen dat de Borgemeesters, om den Heer *d'Espagne* de gelegenthey tot Kerck-roof te benemen, en om dese kostelijcke vaten te bewaren, de bekers in hare sacken staken, en het Tafel-laken door een van de vensters aen een Diaken gaven, die dus als doen uyt sijne handen geraeckten.

Zoon. Vertelt my noch hoe dat het in meer andere plaetsen oock toe-gegaen is.

Vader. De Fransen tot *Loenen* het Slot *Kroonenburgh*, aen de Vecht gelegen, vermeestert hebbende, barsteden, gelijk een snelle stroom, tot het voorseyde Dorp in, 't welck sy, op den eersten en volgende dagh, roofgieriglijk uytplunderden; gelijk sy eenige dagen daer na, en namaels noch tot verscheyde reysen gedaen hebben, ondertusschen seer onbeschoft en wreedelijck handelende met de gene die haer geweld niet konden ontvluchten.

Die van de *Loosdrecht*, (een Dorp, wel twee uren {p. 79} gaens lanck, en aen't hooge gelegen) uyt ontsagh voor de Franse macht in dese gewesten, genootsaekt *Sauvegarde* in te nemen, en brantschattingh te betalen, (waer toe een merckelijcke somme in September 1672. opgebracht was) schenen de baldadigheyt en wreetheyt der moetwillige Fransen te sullen ontgaen: te meer, om dat de *Hertogh van Luxenburgh*, den 5. October des selfden Jaers, hare Gedeputeerden, met een andere merckelijcke somme gelts aenkomende, met wonderlijcke betuyging van vrientschap ontfingh, en onder betooningh van sijne begeerte en liefde tot het afgeparste gelt, voor [lees: door] op sijn borst te kloppen, en andere vrolijcke mijnen te maecken, met handt-tastingh beloofde, dat hen niet de minste ongelegenthey aengedaen worden sou, en dat sy binnen twee of drie dagen, tot hare volkomene sekerheyt, Acte en geschrift van het selfde soudē verkrijgen.

Zoon. Men sou seggen, dat op die woorden en beloften van soo een groot Hertogh gerustelijck was te vertrouwen; maer hoe is het voorts met haer gegaen?

Vader. Hier mach men een valschen schijn van vrientschap in *Luxenburgh* en d'andere Fransen sien: want op den derden dagh daer na, zijnde Saterdagh, en den achtsten der selver Maendt, sagh men 't krielen van Krijghs-volck op de *Hilversumse Heyde*, van waer een bende van hondert Ruyters in de *Loosdrecht* quam af-sacken, die een beleefde schijn toonende, in 't voor-by trecken yder vermaenden niet te vreesen, noch uyt vrees van geweld yets wech te vluchten, dewijl niemant eenig leedt aengedaen worden sou. Maer vermits die van *Kortehoef*, door het voordeel aengemaent, dat sy aen de koorn-meulen van dat Dorp hadden, onbeschroomdelijck haer de verdere door-tocht weygerden, soo moesten sy weder te rug keeren; waer op sy sich ontrent de Kerck van *d'oude Loosdrecht* beschansten. In de volgende dagh, en noch meer op Maendagh en Dingsdagh, barsteden sy, soo die nu nieuw van het Hooge quamen, als {p. 80} die te voren in het Dorp waren, met grote baldadigheyt uyt te plonderen, en tot hare gewoone wreetheyt te oeffenen. Sommige eygenaers wierden met felle dreygingen en sware slagen gedwongen hare eygen beesten van den stal af te binden, en aen de vyanden tot een roof over te geven. Uyt geheel het Dorp zijn naeuwelijcks twintigh Koeyen gereddet en wegh geraeckt; en die sy niet mede namen, wierden gekeelt en wegh-geworpen.

Sy betoonden mede hare wreetheyt aen de menschen, van welcke vele niet slechts een, maer oock tot 2. of 3. malen gantschelijck ontkleet, en naeckt uytgeschut wierden. Vele hare vlucht over de verdroncken landen nemende, konden daer het geweld der Fransen niet ontkomen, en in 't water staende te klappertanden, waren genootsaekt hare kleederen aen dese onbesuysde tot een roof te geven. Geen ouderdom noch jaren wierden verschoont, ja selfs gene oude vrouwen van 80. jaren, van welke een met een opgeraept dekentje, of wegh geworpen kleetje over haer naekt lichaem een half uur gaens moest suckelen, tot dat sy eyndelijck wat meerder decksel vont. Vrouwen die jaer en dag sieck geweest hadden, en dodelijck kranck waren, wierden van al het decksel, dat sy op haer lichaem hadden berooft; 't welck van haer bedt afgeruckt wiert. Ja een krancke ziel-togende dochter, die men met een veertje laefde, wiert niet verschoont; en men rukte haer oock het bedt onder't lijf wech; en de vader en moeder die de kranke bewaerden, wierden naekt uytgeschut. Kinderen van weynige jaren, ja sommige oock van vijf of ses weken, mochten hare kleertjes niet behouden. Een vrouw uyt de *Loosdrecht*, doch laetst in de naeste buert van *Breuckeleveen*, gewoonst hebbende, en even voor dese tocht by hare kinderen [lees: (andere edities) ouders] in de *Loosdrecht* gevlucht, moest nu weder met de selfde wijcken, en na *Breuckeleveen* trecken, daer sy haer kint van acht dagen uyt de luyeren sag rollen, en door die wreede handen [lees: (andere edities) honden] op 't stroo wech werpen.

Zoon. Wie heeft sijn leven van soo vuyl en godtloo-{p. 81}sen plunderen en uyt-schudden gehoort! mochten de kleyne kinderen hare sletjes en kleyne kleetjes niet behouden?

Vader. Geen mindere wreetheydt hebben sy in de *nieuwe Loosdrecht* gepleeght, en onder andere aen een kraem-vrouw, die niet meer dan veerthien dagen out in de kraem, en van twee kinderen bevallen was, en die, nevens hare kleyne kinderkens, van hare kleederen en deksel berooft wiert; ja ick meen dat haer het hembt selfs niet over haer naeckte leden wiert gelaten: in-voegen dat sy voor een lange tijdt niets had, om hare teedere schepselen te decken, als alleen hare uyt-gestreckte armen, terwijl sy op stroo liggende, aen yder zijde een van de selve had. De man, sich hebbende nu en dan voor d'af en aenkomende krijghs-benden moeten versteken, nam sijn tijdt waer om met d'andere kinderen, gelijk oock met de naeckte kraem-vrouw, wech te geraken, die met hare onnoosele schaepjes, van den dijk af tot aen de Drecht door't water moest baden, en op een heuveltje wachten tot dat de man met een schou haer van daer quam halen.

Sommige vrouws-persoonen hebben oock de geyle driften van die dartele en baldadige menschen niet kunnen ontgaen, maer in hare eere geweld moeten lijden: in-voegen dat uyt d'oorsaek van dese mishandelingen, alle de Inwoonders genootsaekt wierden het Dorp te verlaten, schoon sommige door allerhande middelen, soo door vereeringen, als door het in-halen van *Sauvegarde*, beproeft hebben dese verwoetheyt t'ontgaen. En seecker, in hoedanigen staet en bekommernis dese heen-wijckende den volgende tijt door-gebracht hebben, blijkt hier uyt klaer genoegh, dat 'er in een Maent daer na ontrent vier hondert menschen van de selfde, meest bejaerden, door de doodt wech geruckt, en als versmolten zijn.

Zoon. Maer geschiede dese baldadigheydt en onbeschoften handel oock niet buyten kennis des Hertoghs {p. 82} van *Luxenburgh*, soo dat men derhalven dese onbesuystheden en dartzelheden hem niet sou mogen toe-rekenen?

Vader. Hoe grooten af-keer hy van de voorgedachte oneerbare wreetheden gehad heeft, bleeck ter selver tijdt aen den Hovenier op de Hof-stede van den *Heer Ergens* op 's *Gravelandt*, daer de Hertogh self sijn herberg quam nemen. Dese man, moedernaectt uyt-geschut, met een ouden hoedt sijne schaemte eenigsins bedeckende, quam by den Hertog, het Hoofd van desen ongeschickten hoop, sijn beklagh doen over sijne geledene schade, en over 't geweld dat hem aengedaen was. Maer by dese wreede mensch vindt de deernis geen plaets. Dese man wiert soo naectt als hy was, gedwongen noch eenige huys-diensten te doen, te weten, in een kamer de vederen, die uyt een bedden-teyck geschut waren op te ruymen, het braedt-spit te wenden, en soo voort, tot dat hy eyndelijck een slecht kleetje kreegh, 't welck hy mocht aenschieten.

Hier siet ghy ten deele den handel der Franssen in de *Loosdrecht*, selfs tegen hare beloften even voor haer overval aen d'Inwoonderen gedaen. Nu wil ick u oock hare wreetheyt (of liever een gedeelte daer van) tot *Waverveen* en *Botshol* bedreven, vertoonen.

Zoon. Ey! gaet doch al voort, want ick verlangh om de selvige mede te weten.

Vader. De Franssen, sich meester van *Utrecht* gemaectt hebbende, versekerden sich oock van de Huysen te *Loenen* en *Loener-sloot*, en konden dierhalven met weynige moeyte, langs de *Geusen sloot*, en de *Demmerickse Zuwe*, op *Waverveen* en *Botshol* aenkomen, en op dese plaetsen sonder tegenstant, rooven en plunderen; vermits sy, niet onder het *Sticht*, maer in *Amstel-landt* gelegen, sich van geen Franse Sauvergarde konden dienen. Men maeckte wel een Schans aen den *Uythoorn*, en de *Nes* wiert met een Uytlegger versorgt; maer dit alles kon aen *Waverveen*, te verre buyten de voorseyde posten gelegen, tot geen volkomen bescher- {p. 83} mingh verstrecken. Dus trecken de Franssen om hare wreetheyt en tyrannye op het Treur-tonneel van *Waverveen* en *Botshol* te vertoonen, vol vreught met vier hondert mannen uyt *Utrecht*, en door *Breuckelen* en *ter Aa* vervoeghden sich tot *Demmerick*, waer sy sich verdeelden, en sich voor een gedeelte na *Vinckeveen*, en voor een gedeelte na *Meydrecht* begaven, om *Waverveen* en *Botshol* van 't oosten en westen gelijckelijck aen te tasten. Soo haest als sy van *Meydrecht* na 't west-eynde van *Waverveen* afsackende, het minste geruys maeckten, quamen d'andere, die sich te *Vinckeveen* verborgen hielden, gelijck vliegende duyvels opspringen, om dit ongeluckigh volck oock van 't oosten t'overvallen. De Wipbrugh tot *Botshol* was opgehaelt; 't welck echter geen belet aen de vyanden gaf; want sy, door het water swemmende, lieten de selve neder-dalen; en doen renden sy ylinghs na de *Byleveltse Brugh*.

Zoon. Onnosele Landt-lieden! souden sy wel eenigh middel konnen vinden, om sich uyt dusdanigen overval te redden?

Vader. Daer was geen kans toe: want dit Treurspel nam sijn begin op den vijftden van November, 1672. 's nachts ten drie uren. Alles geraeckte terstont in alarm. De Huys-lieden niets quaets vermoedende, wierden, na dat 'er twee van de haren doot geschooten waren, uyt hare posten en wacht-plaetsen verdreven. O! hoe deerlijck was 't hier gestelt, daer men van wederzijden besprongen, het getal der Vyanden niet kende, en geen onderstant van Staten volck, aen den *Uythoorn* leggende, vernam! Te vluchten, en sich met alle voorsichtigheydt voor het woeden der Franssen te verbergen, was wel raedtsaemst; maer hoe was het mogelijck om soo te vluchten, en alles te verlaten; de genen, die te wacht waren, konden niet besluyten tot wijf en kinderen onder de Franse Tyrannen te laten. Sommige op haer bedt in slaep gevallen, wierden door desen alarm {p. 84} onsachtelijck opgeweckt. Eenige waren te verre van huys, en andere om geen armoede te lijden, souden gern hare goederen en huysraedt geberghen hebben. 't Geroep en geschreeuw was soo naer en schrickelijck, dat des menschen hert scheen te bersten, en de hayren te bergen resen.

Zoon. O ongeluckigh volck! maer konden sy by den nacht dit geweld niet ontwijken?

Vader. De Maen scheen seer helder, en wanneer de Vyanden maer yemant sagen, schooten sy op haer los. Hoe 't kermen en geschreeuw, met een schrickelijcke weer-galm tot aen den *Amstel* klonck, is met geen pen te beschrijven, ten zy men die in een vloet van tranen doopt.

Het voornaemste oog-wit der Fransen was een Uytlegger te vermeersteren, *d'Amsterdamse Galey* genaemt, met seven-en-twintigh mannen bemant, en door eenen Capiteyn *Spelt* gecommandeert, met verscheyde stuckjes versien, leggende by de *Byleveltse Brug*. Dese Uytlegger belette dat 'er geen Turf uyt de *ronde Venen* naer *Utrecht* gevoert kon worden, en maeckte met eenen dat de Fransen daer na haer believen niet konden rooven, plunderen, noch branden. Sy vielen dan met een grouwelijck woeden daer op aen, die met seven-en-twintigh schooten vol gruys en schroot, meer dan een uur lanck sich seer wel verdedigde, en eyndelijck vast geraeckte, van de vyanden, die fel schooten, en met handt-granaten wierpen, omringht wiert. Twee turf-ponten, op *Bylevelt* leggende, brachten de Fransen groot voordeel aen. De Capiteyn *Spelt*, geen hulp te gemoet siende, en overwegende dat de sijne getroffen wierden, en verscheyde daer van over boort sprongen, gaf d'Uytlegger over. Hy en sijn Luytenant, met twee of drie anderen wierden gevangen, 15. doodt geschooten, of doodelijck gequetst: d'overige geraeckten met swemmen wegh.

Zoon. Nu dit machtig beschutsel overweldigt was, {p. 85} kan ick wel dencken, dat de lieden sich daer niet meer konden verweeren.

Vader. Och neen: de Ingesetenen, ten hoogsten verset, liepen nu hier, en dan daer, en quamen onwetende somtijts in het grootste levens gevaer. Het meeste gedeelte door het water, ende voor [lees: door] de wint geholpen, geraeckte met bocken en schuyten van den dijck af, en deysde spoedigh onder een stofregen van kogels, na de *Lange Meyr*. Kort daer aen sagh men in verscheyde plaetsen de vlam opgaen, en dit wreedt schouw-spel van 't woeden der Fransen, met geopende gordijnen, op het treur-tonneel voor het aengesicht der omliggende Dorpen vertoonen. 59. Huysen wierden verbrandt, en het voornaemste van *Waverveen*, aen de *Byleveltse Brugh* gelegen, van de vlam verteert en verslonden. Echter bad [lees: had] men Godt hier voor dat 'er niet meer verbrandt zijn, te dancken, maer geensints de Fransen, die des Predikants huys in drie verscheyde plaetsen, mitsgaders vele andere, sonder gevolgh aangesteken hebben. In de Kerck hebben sy (ick weet niet door wat devotie) niet anders gedaen, dan d'armen Bos open gebroken, en het gelt daer uyt genomen. Het koorn van het Dorp en van het Diaken-huys van *Waverveen*, by de *Byleveltse Brugh* gelegen, wiert verbrandt; maer dat van *Botshol* verschoont, en het huys om het koorn gespaert.

De Fransen konden even hare wreetheyt niet uytvoeren, sonder eenige van de hare te verliezen, van dewelcke 10. of 12. gesneuveldt zijn. Sekere Snep-schuyt met hennip geladen, wiert van de Franse aengehaelt. Sy leyden daer in een Frans Capiteyn, en een Sergeant, beyde swaerlijck gequetst. Dese aen de voorgedachte *Byleveltse Brugh* komende, wierden door het dack van des Backers huys, dat in de lichte vlam stondt, in de Snep-schuyt overstelpt; en de hennip in brant geraeckte, verbrande desen Fransen Capiteyn en Sergeant tot pulver, behalven 't gebeente, dat op den bodem van de Snep-schuyt gevonden wiert.

{p. 86}

Zoon. Indien dese de aendrijvers van die grouwelijcke brantstichtingen geweest zijn, soo is haer die straf wel rechtveerdigh op den hals gekomen. Maer hoe is het toegegaen met de menschen die sy noch konden achterhalen?

Vader. Vele van deselve wierden gedoodt, andere gequetst, en eenige gevangen genomen; behalven de gene, die in 't water sneuvelden. Sy maeckten geen onderscheyt van persoonen. Geldt en schatten, maer niet de Godtsdienst, was het doelwit des vyandts; en sy vonden 'er meer gelt, dan sy wel gedacht en vertrouwt hadden; gelijk sy op verscheyde plaetsen met grooten roem verklaert hebben. Maer het aenmerckelijckste toeval is seker *Leuntjen Chielen* over-gekomen. Dese Vrouw was een uur voor des Vyants komst van een jonge soon verlost, en noch qualijck te bedt geholpen, doen 't geroep van de naderingh der Fransen quam. Haer man liep uyt om bescheyt te bekomen, en wederkeerende vont sijn Vrouw van 't bedt, en besich met sich op de solder te verbergen. Hy droegh haer in sijne armen van boven, en bracht haer met haer nieuw-gebooren kint, in sijn Bock, (seecker vaertuygh soo genaemt) en stack in aller yl van de wal af. De Kraem-vrouw sat dus in natte kleederen; want daer was geen tijdt om drooge aen te trekken. De Fransen terstont op haer schietende, troffen den man in sijn buyck. Hy roeyde heen, en hielt met sijn eene handt de wonde toe om het bloet en de vuyligheyt in te houden, en voer met d'andere handt voort. Maer doen hy flaeuw wordende, uyt oorsaek van de wonde, neder zeegh, stont de kraem-vrouw op, vatte de

riemen aen, en roeyde met de sware bock meer dan een uur verre, namelijk van den Dijk af, tot aen de *Rijcke Waveren*, daer sy te bedt geholpen, haer man op sijn uytterste leggende, trooste. Uyt dese plaets wiert sy na *Amsterdam* gevoert, waer sy 12. dagen oudt in de kraem, en sterck, frisch en gesont zijnde, haer kindt in de Zuyder Kerck self ten doop hief.

{p. 87}

Zoon. Wonderlijk vremde voorvallen ontmoet men in soo ontroerde en verwarde tijden: waer belenden de Fransen na die schoone verrichtingen noch heen?

Vader. Den veroverden Uyt-legger hebben sy als tot triumph en zege-prael wegh gevoert, en te groot zijnde om door de *Wilnise Brugh* te geraken, na de *Heul* te rug gebracht; daer sy de dooden op het verdeck ten thoon geleght hadden, en veel van hare geroofde goederen verkochten. Dese dooden wierden daer na, 't eynde van de *Geusen-sloot*, over boort geworpen; en d'Uyt-legger te groot zijnde om door de *Nieuwersluys* gevoert te worden verbrandt; en 't geschut, de voor-raedt, en wat 'er meer was, na *Utrecht* gevoert.

Zoon. Wat brengt den oorlogh oock sware ellenden, insonderheydt als die van sulcke grouwelijcke wreede menschen gevoert wort?

Vader. Eenigen tijt te vooren was mede ontrent *Wilnis* een seer leelijck bedrijf gesien, wanneer seven of acht Fransen gekomen om de wegen te verspieden, in haren wegh een slecht en simpel persoon ontmoet hebben, die niemant oyt qualijck bejegende, maer een ygelijck vriendelijck toelachte, aldaer in de wandelingh *Kee Lijsen* genaemt. Desen hadden sy een stuck weeghs buyten de huysen in 't veldt mede genomen, en daer de handen op den rugh gebonden, de keel half toe genepen, en doen met een moort-priem in de rechter borst dwars door het lijf heen gesteecken, en soo jammerlijck op de kant van het water laten leggen.

Zoon. Foey! wat schrickelijcker moortdadigheyt en grouwelijcke wreetheyt was dit! waren desen niet veel eer gevleesde duyvelen, als mensen?

Vader. Hier op trocken de Fransen weder uyt *Utrecht* naer *Abcoude*, om te bewijzen, dat sy in haer wreede verwoetheydt geduerigh wilden voort-gaen. Sy waren ontrent vijf hondert man sterck, van welke sy veertigh door water en ys, voorby 't Slot naer het dorp {p. 88} lieten heen trekken, terwijl d'andere sich tusschen het *Slot van Abcoude* en *Baen-Bruggen* neder streckten. Dese veertig mannen, in de na-nacht tot het dorp invallende, schooten met den eersten aenval twee Inwoonders ter neder, en maeckten sulcken schrickelijcken geroep en geschreeuw, dat de dorp-wacht, het gedruys hoorende, en niet wetende hoe groot het getal der Fransen was, sich met de meeste Inwoonders, benevens hare wijven en kinderen, op het veldt verschuylden, die om 't woeden van hare vyanden t'ontgaen, meestendeel tot aen de knyen in 't water staen moesten. Ondertusschen staken de Franse den brandt in de voornaemste straten en huysen; en in die na-nacht, van drie tot ses uren, wierden meer dan hondert gebouwen, soo huysen en schueren, als paerde-stallen door den brandt verslonden. De Kerck selfs geraeckte aen twee plaetsen in den brandt, 't welck door den yver der Inwoonderen, die uyt het Dorp geweken waren, en op 't luyden van de klokke weder keerden, 't gene sy soo bestelt hadden, met hulp van eenige soldaten uyt Weesp, noch gebluscht wiert: andersints sou het geheele Dorp, waer van nu ontrent een derde deel is blijven staen, gantschelijck in d'asch geraeckt wesen, schoon het echter soo verwoest en vernielt is, dat men *Abcoude* self in *Abcoude* moet soecken, en dat het vyer en stael daer soodanige merck-tekenen hebben gelaten, welke de volgende eeuwen naeuwlijcks sullen kunnen uyt-wisschen. De mannen en wijven, die sy bekomen konden, wierden uyt hare huysen geruckt, en ten deele aen de staerten der paerden, en ten deele by het hayr aen de voeten der Ruyters gebonden, en dus na de plaetsen gesleept, daer sy in besettingh waren, soo sy onder-wegen niet storven, door 't geweld dat haer aengedaen wiert.

Zoon. Dit was seker een sware slag voor *Abcoude*, hoewel oock aen andere noch erger is overgekomen.

Vader. *Nichtevecht*, seker dorp aen de *Vecht*, niet verre van *Weesp* gelegen, kon oock de wreetheyt en ty- {p. 89} rannye deser beestelijcke menschen niet ontgaen. Want sy tot verscheyde reysen, door loopende partyen, de plaetsen ontrent dit dorp gelegen, en tot in het dorp self geravageert, en de Inwoonders uyt-geplundert, ja sich tot voor den *Hinderdam* vertoont hebbende, quamen op den 20. February, 1672. [lees: 1673] met ontrent ses hondert mannen te voet, en eenige

dragonders, in het voor-gedachte dorp *Nichtevecht*, met uyt-gedrukt bevel van alles af te branden, sonder te vooren eenige brandtschattingh geeyscht te hebben. De Inwoonders van hare komst verwitticht, verlieten hare huysen, en alles wat sy daer noch overigh hadden, om ter vlucht over het ys tot *Weesp* te geraken. De Fransen quamen ondertusschen in 't dorp, en trocken voort na den *Hinderdam*, waer sy, onder 't geschut van de Schans aldaer gelegen, eenige huysen in brandt staken. Hier op geraeckte alles by d'omliggende guarnisoenen in alarm. Uyt den *Hinderdam*, als naest daer aen leggende, wierden eenige krijghslieden gecommadeert. Maer die de vyanden soo sterck, en haer selven te swack bevindende, pooghden op de bequaemste wijsen te retireren. Doch sy beset zijnde, wierden na dat van weder-zijden eenige doot geschooten waren, tot een getal van sestigh gevangen. Doen ging het woeden van de dulle soldaten weder aen. Huys voor huys wiert in brandt gesteken. Geheel het Dorp, de schoone Kerck, en alle de wooningen en Hof-steden, tot op een half uur daer rontom, moesten nu voor-houden; in-voegen dat 'er in een geheele streeck van drie vierendeel uren gaens niet meer dan een eenigh huys staen bleef, terwijl d'andete [lees: d'andere] of door den brandt seer beschadight, of geheel verteert waren. Een oudt man, die sich niet in tijds uyt de handen deser verwoede lieden had konnen wegh maecken, wiert in den volgenden dagh meest verbrandt onder de puyn-hoopen gevonden.

Zoon. Dit zijn waerlijck wel grouwelijcke verwoetheden, die ick niet kan begrijpen, hoe dat sy {p. 90} van menschen soo gerustelijck uyt-gevoert worden kan.

Vader. Ja dese goddeloosen, haer werck gants afgedaen hebbende, gingen als of sy hare saken seer wel beschickt hadden, met roof geladen al zegenpralende weder naer *Utrecht*, om aen haer meester, den *Hertogh van Luxenburgh*, rekeninge van haer bedrijf te geven; terwijl sy langhs de geheele wegh, ontrent ses uren ver, d'ellendige gevangen en met allerhande barbaerse wreetheden plaegden. Want sy wierden, sommige geheel, en andere ten deele uyt-geschut, door de paerden langhs de scherpe wegen met hagel en sneeuw bedeckt, voortgedreven; invoegen dat 'er vele van de selve onder wegen doot bleven. De overigen op de wreetste wijze gehandelt, wierden half doot, en terwijl het bloedt langs de bloote beenen, en langs de andere leden afliep t'*Utrecht* binnen gebracht, waer sy door de barmhertigheyt van sommige burgers weer in de kleederen gesteken, en van spijs versorgh, na langhduerigh quijnen weder bekomen zijn, en noch hare gesontheyt bereyckt hebben.

Zoon. O droefheyt! wat hebben wy al vele sware ellenden te geheugen!

Vader. Hoort eens wat grouwelijcke wreetheyt in een dorp niet wijd van *Deutekom*, genaemt *Sion*, gepleegt is. Als eenige soldaten van daer na 't belegh van *Groeningen* optrocken, hebben sy onverwacht d'onnosele Huys-lieden overvallen, en de selve seer wreedelijck en erbarmelijck gehandelt. Sy verstaende dat seker Boer, die daer woonde, berucht was, veel geldt te hebben, vlogen met groote verwoetheydt daer na toe, en de deur met geweldt open geloopen hebbende, tasten voort den Boer aen, wierpen hem ter aerden, en schrickelijck vloeckende en tierende, wilden dat hy hen soude aenwijzen waer dat sijn geldt was. De Boer van sulcken overloopt gewelt verbaest, seyde dat hy geen geldt had, en oock geen twist [lees: wist]. Sy seyden (hier op desen overweldigden man deerlijck slaende en smijtende) wy sullen 't u wel {p. 91} weten uyt de keel te persen; en daer op namen sy een emmer met water, 't welck sy door een trechter den boer in de keel goten, dien sy daer na op den buyck sprongen.

[Houtsnede]

*Noyt sagh men sulck bedrijf als van dees Franse Bullen,
Die 's menschen lichaem dus met water op doen vullen,
Dan trapt men op den buyck, het water springht om hoogh,
Gelijck uyt een Fonteyn; O! spiegel voor ons oogh.*

Doen haelden sy sijne vrouw; en dewijl de selve mee seyde dat sy geen geldt wist, en daer by bleef, wiert sy mede op gelijcke wijze gehandelt, en het water haer door de selve trechter tot de keel ingegoten. Ja dese wreede en ontaerde menschen (soo men haer noch menschen mach noemen) met dese wreetheyt niet vernoecht, maecken doen de vrouw, met haer hayr, aen den hals van haer man

vast; en dewijl sy noch haer geldt wilden weten, soo beval de Krijghs- Overste, dat men den boer, met sijne voeten, aen de staert van een Koe, die daer by stondt, sou binden, en haer van dat beest soo laten voortslepen, om hem dus te perssen tot het openbaren waer sijn geldt was. Daer na namen sy, tot ophoopingh en overmaet van wreetheyt, een onnoosel kindt van ontrent drie ja- {p. 92} ren oudt, aen dese mishandelde lieden toe-behoorende, en bonden dat aen de voeten van dese rampsalige moeder; en dus wierden dese drie ellendigen tot buyten het Dorp gesleept, terwijl dese wreede beulen het selfde sonder meedogen aensagen.

Zoon. Waerlijck een wonder, 't welck vele wonderen overtreft, dat de Goddelijcke wraeck dit heeft konnen gedogen: doch de Richter aller richteren sal te sijner tijt de grouwelen deser ont-aerde menschen weten te vergelden, en de verdruckte weder uyt haren druck op helpen. Maer heeft dit woeden geen eynde genomen?

Vader. Overal waer sy geweest hebben, heeft men haer geduerigh even verwoet en onmenschelijck gevonden: want als de *Heer van Suylesteyn* met veel van de sijnen voor *Woerden* verslagen was, hebben sy sijn lichaem aldaer op 't Kasteel gebracht, daer sy hem lelijck in het aensicht sneden en korven, en dan naeckte voor de honden wierpen: doch eyndelijck kreegh de Schout hem met bidden van daer; en een dienaer naeyde hem een snede toe, die van boven op het aensicht over de neus heen, en tot de kin toe-liep; en in deser voegen is dit lichaem na 't Leger van sijne Hoogheyt tot *Nieuwerbrugh* gevoert geworden.

Zoon. O grouwel! heeft oock soo voortreffelijcken vromen Heer na sijn doot van geen mishandelingh bevrijt konnen zijn?

Vader. De Borgers moesten overal grooten overlast van de soldaten lijden, terwijl yder huys somtijts met thien, twaelf, vijftien, ja twintigh van deselve belast was; soo dat de Inwoonders daer selfs geen plaets hadden om te sitten, oock niet achter de deur: ja sy wierden dickwils noch wel naeckte en bloot ter deuren uytgedreven, en bont en blaeuw geslagen. Sy trocken de siecken de bedden van onder 't lijf: en dewijl het getal der dooden onder de Burgers dagelijcks groot wiert, soo moesten sommige hare lijken in slechte kisten bloot op schou- {p. 93} ders nemen, om dat 'er geen baren waren, en die dus sonder van yemandt gevolght te worden, naer het graf dragen; 't welck deerlijck om aen te sien was. En seker d'overlast wiert dagelijcks grooter, en de soldaten stouter en onbeschofter: en of schoon af-gelesen was, dat niemandt uyt sijn verblijf-plaets, wanneer hy verplaest [lees: verplaetst] wiert, yets sou mede nemen, soo wiert echter dat niet onderhouden, en sy roofden alles wat los was; en die weder daer in quamen, begeerden op nieuus alle ververssingh te hebben. Dus deedt yder een wat hy wilde, sonder dat 'er eenige straf aen d'overtredders gepleegt wiert; en de klagers kregen geen gehoor; want de klagers en de richters konden malkander niet verstaen.

Zoon. Men sou seggen, dat het voor de Burgers onmogelijck was, sulcke belastinge slechts een maent of twee uyt te harden.

Vader. De Commandant binnen *Woerden* eyschte van den Bailliu aldaer, voor hem, en voor de sijne, alle weecken, sedert den eersten dagh van sijne aenkomst uyt de gemeente seven vette koeyen, of gelt in de plaets te bestellen. De Bailliu vertoonde, dat de boeren gevluht waren, de beesten door de Krijghs-lieden genomen, en dat de borgers geen vee hadden. Daer op seyde de Commandant, dat men de borgers het gelt sou doen op-brengen: en de Bailliu vervolghde, dat sy geen gelt hadden, dat het een arm volk, en een kleyne en slechte stadt was. De Commandant wilde, dat men aen hem sou toonen wat yder borger opgebracht, en wat inkomsten de stadt had; daer hy seyde dese sommen te sullen verdubbelen, om dus met geweld die penningen te bekomen. De Bailliu antwoorde, dat dan te winter vele menschen van honger en koude souden moeten sterven, dat sy alreets meer deden, dan sy vermochten, en dat 'er nu al groot gebreck van alles in de Stadt was. Wat is 'er aen gelegen? seyde dese vuylick weder: laet haer sterven, het zijn slechts een deel snoode fielen. Ick sal wel maec- {p. 94} ken, dat wy hier op 't Kasteel noch genoegh hebben, en sal haer wel weten te dwingen. Ick heb gehoort, dat 'er in de Stadt noch wel zijn, die goe [lees: goede] middelen hebben; dese moeten betalen.

Zoon. Het schijnt dat sy de plaetsen wel gantsch hadden willen sien uyt-sterven, om alles wat 'er was sonder eenige tegen-spreken na sich te trecken.

Vader. Daer stierven al vele Burgers van stanck en vuyligheydt ellende en verdriet; of schoon vele soldaten oock niet vry gingen. Tot *Woerden* stierf mede een oude Godtvreesende aensienlijke Vrouw, op haer stoel, daer sy wel ses of acht weken op had geseten, dewijl sy geen bedt meer machtig was, daer op sy kon leggen; gelijk oock vele andere goede burgers, die op stroo moesten slapen, terwijl de soldaten op de bedden lagen. Sy stierf ten elf uuren, wiert voort ten huysen uytgeset, en was ten drie uuren al onder d'aerde; wanneer de soldaten hare goederen t'samen deelden. In deser voegen wierden de Burgers doorgaens gehandelt.

Daer was een man, die sonder yemants hulp, sijn eygen moeder begroef, voor welcke hy self het graf moest maken, en dat weder toe schoppen. 's Daeghs daer aen droegh dese mans vrouw haer eygen kindt, doodt zijnde, na 't Kerck-hof. De man gingh aen haer zijde met een schop op de schouder, om een graf voor sijn kindt te maken: en in deser voegen begroeven sy 't beyde; 't welck erbarmelijck om aen te sien was. Maer wat raedt? het mede lijden was wegh: want hy had geen geldt.

Zoon. O gantsch droevige en erbarmelijke standt! dusdanigen leven is wel te recht een geduerigh sterven.

Vader. Van twee huysen, daer in Vader en Moeder gestorven waren, joegen sy de kinderen uyt, en setteden de dooden buyten de deur, ja dreyghden dat sy die in den Rhijn soudent werpen. Maer [lees: Men] kon de lijcken naelijcks eenen dagh boven d'aerde houden, sonder sulcks van de Soldaten af te koopen: en der selver goederen seyden {p. 95} sy den Koninck toe te komen, waerom sy die onder malkander verdeelden.

Zoon. Waer sou men vuylder wreetheyt, en goddelooser beroovingh als dese konnen vinden?

Vader. Sy wisten hier uyt haer voordeel te trekken; maer anders hebben sy meer vuyle en grouwelijcke baldadigheden bedreven, daer sy noch niemandt enig nut konden halen.

Een oudt Schepen binnen *Woerden*, hebben sy in 't mutsje of kalotje, daer een pruyck aen was, haer gevoegh gedaen, en hem dat soo op zijn hoofd geset; en sy plunderden hem soodanig, dat hy naeuwljcks stroo behielt om op te leggen.

[Houtsnede]

*Dees Wreetheyt spant de kroon, de kind'ren siet men dragen,
Geregen aen de Pieck dus hoort men Rachel klagen,
En wil niet zijn getroost, om dat 's haer Lam'ren siet
In rampen van de doodt, in jammer en verdriet.*

Zoon. Ach ondragelijcken hoon; kan een mensch soo schrickelijke ontmoetingen en leelijke bejegeningen al lijden, en noch leven?

Vader. De Fransen zijn van soo verduyvelden aert, {p. 96} dat hoe meer slimme boosheyten en quaet sy doen mogen sy sich daer over dies te meerder verheugen. Ja sy hebben op haer onmenschelijke wreetheden wel verkeerden roem willen dragen, seggende dat sy kleyne kinderen, die met een lachende mont haer aensagen, en als verwelkomden, levendigh in den brandt hebben geworpen; en hare teedere lichaemtjes te pronk boven op hare spiessen gedragen.

Zoon. Hoe kan een redelijck menschen hert soo wreet zijn tegen teere en onnoosele kinderen! Dus blijkt het wel klaerlijck, dat sy gants van den menschelijcken aert zijn verbastert, en alleen by Leeuwen, Tygers, Beeren, en Wolven vergeleken moeten worden, indien sy de selven in grouwelijcke wreetheyt noch niet overtreffen, die dickwils aen jonge kinderen geen leet soudent doen; so dat men haer eygentlijck voor gevleesde duyvels mach rekenen: daer sy noch soo vervloecht zijn, van sich oock over drie [lees: die] schrickelijke onmenschelijkheden juychent te beroemen; 't welck d'alder-grootste godtloosheyten is, boosheyten te doen, niet alleen sonder mishagen, maer selfs met behagen.

Vader. Ja sy beroemden sich oock, van spelent haer vermaeck genomen te hebben, in met hoofden van doode menschen te werpen; waer door sy hare bloetdorstigheyten en wreetheyt dies te krachtiger konden bewijzen: maer wy hebben nu al groote reden, om onsen genadigen Godt geduerigh van gantscher herten te dancken, voor dat hy ons nu al dus verre van haer grouwelijck

woeden heeft beginnen te verlossen; daer sy niet alleenig gesocht hebben sich meester te maken van onse Landen en goederen, maer oock van onse lichamen engeesten [lees: en geesten].

Zoon. Nu sy vele van onse plaetsen hebben beginnen te verlaten, lichtelijck vreesende in de valle te geraecken, soo vertelt my noch hoe sy sich in dat uyt-treken, als oock by verscheyden van onse na-bueren, gedragen hebben.

{p. 97}

[Houtsnede]

*Het lichaem leyt ter neer, de hoofden zijn hier ballen,
Daer het Tyrannigh rot boosaerdigh meê gaen mallen,
't Is al mijn Heer pas op en vanght het Kettters hoofd:
De Vrouw by 't hayr gevat wort het hoofd geklooft.*

Vader. Allesints hebben sy sich de selve getoont, en nergens selfs hare Vrienden of Neutralen verschoont. Hare wreedtheden, ongeregeltheden, en baldadigheden hebben over al uyt-gemunt, met haer rooven, uyt-plonderen, moorden, brandtstichtingen, en geweld soo ontrent gewijde als ongewijde dingen. De Hertoghdommen van *Kleef* en *Bergh* zijn door haer gants bedorven geworden; als mede de Landen van *Gulick*, daer de Fransen als vrienden in zijn ontfangen: en die konnen seggen of de selve wel eenigh onderscheyt tusschen de Godts diensten maecken, en of sy oock weten dat 'er een Godt is, die soo strengelijck d' overlast wreekt, die men Hem aendoet.

In de *Pfaltz* hebben sy seer qualijck geleeft, en op verscheyde plaetsen grouwelijck huys gehouden! de boeren doodt geslagen, de Kercken geplondert, en de arme Inwoonders van alle het hare berooft.

{p. 98}

Zoon. Wel kon het Houwelijck, noch onlanghs tusschen des *Palts-graefs* Dochter en de Broeder des *Konincks van Vranckrijck* getroffen, geen beter vrientschap veroorsaecken, en dien *Vorst* voor het woedent geweld der Fransen niet beschutten?

Vader. Sy nemen geen insicht op eenige maegschap: en dese *Vorst* had na haer oordeel het uytterste verderf wel verdient, met sich niet geheel voor de Franse zijde verklaert te hebben; want onzijdigheyt wilden sy niet kennen, een yegelijck moest met haer of tegen haer wesen. Het Ampt *Neustadt* aen der *Haer* in de *Neder-Pfaltz*, heeft het Franse Leger ten gronde bedorven, soo dat de Boeren onder malkander vraegden, of de Turcken soodanigh wel souden konnen huys houden? Vele nieuwe wijnen hebben sy laten uytloopen. Verscheyde huysen tot *Lachen* en op der *Haer*, twee *Keur-Vorstelijcke* Dorpen, als oock in het *Bisdome van Spiers*, hebben sy in brandt gesteken, verschoonende noch geestelijck noch wereltlijck, soo wel in de Roomse als Protestantse Dorpen, autaren en predick-stoelen sonder onderscheyt onder de voet ruckende. Sy hebben selfs tot *Mayncayn*, een schoon Dorp in 't *Spiers* gebiedt, achter den autaar haer gevoegh gedaen, en menichte Boeren doodt geschooten en doorsteken. Het Vleck *Essenheim* was door een partye van *Comtè de Cuiche* in d'asch geraeckt. *Korbergh* is door de Franse Dragonders overrompelt geworden. *Neder-Saulheim* hebben sy onaengesien des *Konincks Sauvegarde*, met geweld uytgeplundert, vele Vrouws-persoonen in 't openbaer geschent, en in meer andere plaetsen seer euvel huys gehouden.

Zoon. Hoe! konden de *Sauvegarden* geen geruste verseeckerheyt geven? Ick meende dat de Majesteyt in de selve eygentlijck gequest wiert, en dat de Koninck sulcke mishandelingh op het strengste behoorde te doen straffen: en heeft hy dit aldus vryelijck laten geschieden?

Vader. De Koninck is van alles niet wel onderricht {p. 99} geworden, en als dickwils hem sulcks bekent gemaect was, heeft hy somtijts geseyt, het selve buyten sijne ordre en tegen sijne meeningh geschiet te zijn, dat hy die ongelucken beklaegde; en dat dier gelijcke rampen in den oorlogh niet wel te vermijden waren: somtijts heeft hy vergoedingh aengeboden en belooft. Somtijts heeft hy het quaet selve gewilt en daer last toe gegeven; als sijne Staets-dienaren seyden, dat alle de gene die't met haren Koninck niet wilden houden, als sijne vyanden gehandelt souden worden. Dus hebben sy de landen der *Keur-Vorsten van Trier* en *Mentz* ellendigh geplaegt, en de Inwoonders met rooven, moorden, branden in de gront bedorven; verscheyde plaetsen ingenomen, en met haer

krijghs-volck beset; sonder dat sy noch wilden bekennen van met *Duytslant* of met de *Keyser* in oorlog te wesen.

Zoon. Hoe soudén sy sich leelijcker konnen aenstellen, wanneer de *Keyser* en *Duytslandt* in openbaren oorlogh met haer geweest had?

Vader. In het landt van den *Hertog van Sweybruggen* hebben sy een Dorp af-gebrandt, en de stadt *Rixbrich*, schoon *Sauvegarde* in had, uyt-geplundert, en eenige Burgers doorschooten. Voort zijn sy diep in *Duytslant* opgetrocken, en hebben alle de Landen, waer sy door marcheerden, ongelooflijcke schaden aengedaen, en de Landt-lieden meest bedorven. Het *Graefschap van der Marck* hadden sy groote ruinen toe-gebracht, vele Dorpen en plaetsen uytplunderende en brandende, soo dat op die ellenden aldaer een geweldige sterfte is gevolgt, waer door in eenige Dorpen schier geen menschen meer overigh bleven; en men wist aen eenige plaetse niet wien dese of die vruchten, noch op het landt staende, mochten toebehooren.

Zoon. En was dit oock noch al buyten oorlogh?

Vader. Dit deden sy alleen op dat de *Keyser* sou blijven stil sitten, en sich met den oorlogh der *Hollanderen* geensints bemoeyen, gelijk sy over al voorgaven.
{p. 100}

Zoon. So sou geheel het Duytsche Rijk, sonder eens in oorlogh te komen t' seffens wel overrompelt en in-genomen geweest zijn: maer hoe gingh dat al voort?

Vader. Wanneer sy eerst ontrent het Graefschap van de *Vorst van Nassau Dillenburgh* waren aengekomen, heeft aldaer een Fransch Ruyter gelt van eenige Boeren begeert; en dese sich ontschuldigende, met te seggen dat sy 't niet hadden, is hy voorts noch al hart op haer aengedrongen, waer door sy genootsaecht wierden over een Molen-graft te wijcken: maer de Ruyter naderhandt mede daer over gekomen, en op hare schietende, soo hebben sy hem van 't paert geslagen, dat hy daer doodt liggen bleef. De Overste dit verstaen hebbende, wilde dat de Vorst dese Boeren daer over sou doen richten: maer de Vorst sulcks weygerende, dreyghde dese Overste de plaets in brandt te sullen steken. Hier op heeft de Vorst die Boeren aen den Oversten gesonden, om haer selfs te verhooren, en na den eysch van de saeck te straffen; maer hy sont haer wederom, nevens een Compagnie paerden met dreygingh, indien hy de Boeren niet terstondt in 't aensien van haer alle deed ophangen, dat sy met eenen de executien aen 't geheele Dorp soude doen: soo dat met groot herten-leedt van de Vorst, om het geheele Dorp van de uytterste verwoestingh te redden, het selvige heeft moeten geschieten [lees: geschieden].

Zoon. Tot hoe ellendigen standt was nu de Vryheyt der Duytsche Vorsten vervallen, daer sy gedwongen wierden sich na d' onrechtveerdige begeerten van vremden te schikken?

Vader. Hier door zijn de Duytsen soo verbittert op de Fransen geworden, dat de Boeren allesints waer sy konden vele ter neer schooten: ja sy wilden selfs de Franse Tael niet meer hooren spreekken; en een Duytsch Overste sou haest om hals gebracht zijn, om dat hy in 't inkomen van de Poort tot *Franckfort* Fransch sprack. Het was nu so verre by de Duytsche, dat die een Frans-
{p. 101}

Zoon. Dese bitterheyt maecte dat de Duytsche Vorsten nu beter uyt hare oogen quamen te sien, om sich door de Fransen niet langer te laten bedriegen.

Vader. Het was oock al hoogh tijt: want de Fransen hadden de *Maes*, den *Rhijn*, de *Moesel*, en de *Mayn*, de voornaemste Rivieren van Duytslandt meest al in haer gewelt gekregen; en de Koninck van Vranckrijck met sijn Leger in Lotheringen gekomen, heeft door sijne troepen het *Opper-* en *Neder-Elsas* geweldig doen overlopen, en gantsch uyt-geput. Ondertusschen heeft hy met list en swaer dreygen thien Steden aldaer weten in te krijgen. De Stadt *Colmar* eenige Gedeputeerden aen sijne Majesteyt in 't voorby trecken nae *Brisack* gesonden hebbende, so had hy de selve niet eens willen aensien, veel min ter audientie laten komen, waer op de selve Stadt t'eenemaal gedemanteleert is geworden. De gantsche Burgery, in vijf duysent mannen bestaende, heeft hy tot het mergh toe doen uyt-putten; soo dat die goede en neringhachtige Stadt op sulcken voet geen half jaer kon staen blijven, maer de Burgers, die groot van middelen plachten te wesen, stonden van honger te sullen moeten vergaen. De arbeys-lieden, of dagh-looners niets hebbende als uyt de handt in de mondt, moesten yder vijf of ses Soldaten herbergen en de kost geven. *Schellestadt* heeft mede

sijne wallen sien afwerpen, en de Burgery wiert daer oock ontwapent, en voorts ellendigh geplaecht en uyt-geput, soo dat haren deerlijcken toestandt niet genoeghsaem was uyt te drucken.

Zoon. Is dat niet verkeerdelijck gehandelt voor een Monarch, die meerder Landen en Volckeren soeck [lees: soeckt] onder sich te brengen, wanneer hy alle de gene, over welke sijne macht sich komt uyt te strecken, in de grondt wil laten bederven, en op het ellendighste doen plagen, waer door hy andere voorts een afschrick van sijne heer- {p. 102} schappye krijgen doet, die sich dan op het alderbitterste tegens hem stellen, en niet alleen hem beletten verderen voortganck in sijne overwinningen te doen; maer selfs het daer toe soecken te brengen, dat sijne macht vermindert, hy alle sijne voorgaende overwinningen en glorien weder sou moeten missen: daer hy andersints met d'overwonnene sachtelijck te handelen, en haer onder sijne beschermingh geluckigh te maecken, sijne Victorien noch krachtig voort setten, en de reets verkregene Landen en Volckeren gerustelijck behouden sou kunnen?

Vader. Ja een *Vorst* heeft sonder tegenspreken het best voor, wanneer hy sich liever bemint, dan gevreesd soeckt te maecken: doch daer zijn 'er die weynigh vragen of sy gehaet worden, als sy slechts sich kunnen doen vreesen: en 't schijnt dat de *Koninck van Vranckrijck* over het Christenrijck selfs een Turckse slavernye soeckt in te voeren; dewijl hy niet alleen sijne Landen en Onderdanen door een onbepaelt gesagh weet te dwingen, haer vryelijck te bederven en gantsch uyt te putten; maer oock sijne Nabueren, en andere vrye Staten en Vorsten sich na sijne wencken tracht te doen schicken.

Zoon. Ick vertrouw vast dat hy daer in geen geluckigh eynde sal bereycken.

Vader. Nochtans gaet hy soo al voort, en die sich tegen hem willen stellen, soeckt hy geheel uyt te roeyen. Een plaetsjen in 't *Franse Comté, Chef* genaemt, hebben de Fransen gantsch uytgeplundert; en alsoo 't volck sich uyt een Kerck seer wel defendeerde, hebben sy daer den brandt in gesteken, en het volck en al verbrandt, om dat sy negen Fransen hadden gedoodt, en ontrent dertigh gequest.

Zoon. Gy mooght, Vader wel seggen, dat sy noch al voortgaen; want men hoort niet dat hare wreetheyt of baldadigheyt ergens vermindert wort.

Vader. Dat is wel seker. Het leger des *Hertoghs van Luxenburgh* met de troepen des *Graefs van Schomberg* {p. 103} versterckt, had in January laestleden tot *Gembloere* en de Dorpen daer ontrent geweest, en de lieden te dier tijdt tot de grondt toe geruineert, hebbende 't Volck alles uytgestaen, wat men van baldadige soldaten verwachten kon: want sy hebben de Vrouwen en Dochters geschoffeert, de mannen met de voeten tegen 't vyer gelegd, en soo de selve verbrant, om haer gelt te bekomen.

[Houtsnede]

*De Fransen om haer lust volkomen te versaden,
Doen tegens 't heete vuer de man sijn voeten braden,
Niet slimmer heeft Barbaer met Christ'nen oyt geleeft,
De wraeck vervolgh die geen die sulcks bedreven heeft.*

't Gene sy van 't Graen niet konden besigen, hebben sy voor de voeten van de paerden geworpen; soo dat alle de straten met graen en hooy vervult waren, zijnde van de huysen niets dan de mueren overig gebleven: ja de Kerck is niet dan tot seer hoogen prijs blijven staen. Het volck in de Dorpen onderweeghs, hebbende dese gasten niet durven verwachten, hadden hare beesten en paerden in twee kleyne bosjes daer ontrent doen brengen; maer de Hertogh heeft die daer doen uyt halen en plunderen, niet tegenstaende dese lieden Contributie betaelden.

{p. 104}

Zoon. Kan men dan wel anders oordeelen, of de Fransen leggen gantsch daer op toe, om alles te verwoesten?

Vader. Hare grouwelen en onmenschelijke wreetheden zijn sonder eynde. Het Fransche Guarnisoen van *Betfort* [lees: Belfort] vervoeght met eenige troepen die in der *Elsas* in-gequartiert waren, t'samen ontrent 500. ruyters en 1000. mannen te voet uytmakende, hebben het dorp *Arsy*,

vier uren van *Montbeliard* gelegen, bestaende in weynige huysen, sonder Kasteel, noch van geene mueren versien, gesocht t'overvallen; maer de ruytery, die eerst daer voor quam, de passen rontom met goede pallisaden beset, en de gantsche manschap met goet geweer versien vindende, wierden door het geduerigh vyer geven der Inwoonders, genootsaect van hare paerden te stijgen, en de plaets met goede order te bespringen, tot dat het voet-volck by haer quam, en de palissaden op soo vele plaetsen te gelijk aengetast wierden, dat de Inwoonders gedrongen waren, op de bequaemste voet al vechtende, en als brave soldaten naer het Kerck-hof de wijck te nemen, alwaer hare vrouwen, kinders en goederen gevluht waren, en sy sich soo langh verdedighden, tot dat haer kruyt en loot geheel was verschooten. Naderhandt begaven sy sich op den tooren, waer uyt sich met het af-werpen van steenen noch soo langh verweerden, tot dat de Fransen, na 't verlies van haren Oversten, met noch twee hooge Officieren, en meer als hondert gemeene Soldaten, gelijk als rasende den brant staken in twee-en-dertigh huysen, en in de Kerck, die sy met hout en stroo gevult hadden; waer door dese ellendige Boeren, met Vrouwen en Kinderen, meest om hals zijn geraeckt, zijnde naer het ophouden van den brandt, hondert en ses-en-twintigh verbrande lichamen gevonden, waer onder verscheyde Vrouwen met hare Kinders in de armen; soo dat de Turcken selfs geen meerder wreetheyt soudon konnen bedrijven, als {p. 105} dese Soldaten van den Alder-christelijcksten Koninck hebben gedaen: doch sy hebben dat selvige niet seer goet koop gehad, alsoo daer van noch wel vier wagens met gequetste Officieren, behalven de gene, die sy te vooren begraven hadden, wegh gevoert wierden: en naderhandt maeckten de Boeren noch de passen in de bosschagies over al beset te houden om op de Fransen te passen, en haer het weder keeren te beletten.

Zoon. Die grouwelijcke wreetheden konnen seker niet verdragen worden; waerom het niet vreemt is, dat de lieden allesints geweldigh op haer verbitterden: ja ick geloof selfs, dat het soeter is, in het wreken van sulcke schrickelijcke geweldenaryen om te komen, als in diergelijcke ellenden langer te blijven leven.

Vader. In sommige Steden, die noch geen geschil met Fransen hadden, waren de Inwoonders soo seer op de selve verbeterd, dat de Overigheyt moeyte genoegh had om ordre te stellen, op dat de Fransen die daer binnen quamen, niet doodt geslagen mochten worden.

Zoon. Zijn'er noch al meer bysondere aenmerckens-waerdige saecken van haren leelijcken handel te verhalen?

Vader. Na dat de Fransche besettingh de stadt *Tongeren* in Luyckerlandt verlaten had, hebben den Raedt en de Staten van *Luyck* noch by hare Neutraliteyt blijvende, het geraetsaem gevonden, eenigh van haer Krijghs-volck daer in te senden, alleen om die plaets te behouden, en hare Borgers te bewaren van berooft en uytgeschut te worden; dewijle de Stadt open lagh, en de poorten en wallen ten dele uyt last van sijne Alder-Christelijckste Majesteyt te vooren af-geworpen waren: niet geloovende daer door eenige reden van klagen, of van wantrouwen aen de nabuerige Machten te geven.

Zoon. Hadden de Borgemeesters en den Raedt van *Tongeren*, sulcken bescherming harer borgeren, oock by de Staten van *Luyck* niet met een Versoeck-schrift ver-{p. 106}socht? En wat quaet konden onzijdige lieden doen, met sich, tegen de moetwil der Soldaten te willen beschutten?

Vader. Ja dat was wel ernstelijck van haer versocht. En de *Heer de Carrieres*, Staets-dienaer des *Konincks van Vranckrijck* by die van *Luyck*, had oock eenige dagen te vooren aen een Raets-heer aldaer geseyt, dat sijne Majesteyt wel te vreden sou zijn, of schoon daer eenigh krijghs-volck gesonden wiert, en als sy daer na toe soudon trecken, quam hy by den grooten Majoor, en seyde hem, indien men krijghs-benden binnen *Tongeren* sondt, dat die alle soudon in stucken gekapt worden, sonder eenige redenen daer meer van te geven: en daer na heeft hy aen den Raedt van de Vorst, noch aen den Raedt des Oorlogs niets daer tegens vertoon; waerom niet nagelaten wiert, de selve daer in te senden.

Zoon. Hebben dan de Fransen dit soo qualijck opgenomen, en wat is doch hier over geschiet?

Vader. Twee dagen daer na quamen eenige troepen uyt *Maestricht* en van elders daer ontrent, die sich 's morgens ten negen uren op een hoogte in slag-orden, een kleyn half mijl van *Tongeren* vertoon. Daer op naderden eenige Officieren half weegs aen de Stad, sondon een Trompetter aen

de Maastrichtse Poort, die na driemaal Trompet gesteken te hebben, seyde; dat de Heer Commissaris *Erant* eyschte met de Magistraet te spreken van wegen den *Heer d'Estrades*, en vervolgens de Luycksche Collonel *Jaymaert* buyten de Poort gekomen zijnde, soo seyde hem die Commissaris, dat hy wegens den *Graef d'Estrades* quam, om die [lees: drie] duysent Voet-knechten en duysent Paerden in die stadt te doen logeren, en in geval van weygerigh [lees: weygering], dat hy haer den oorlogh aenseyde; en de Collonel geantwoort hebbende, dat hem last was gegeven die plaets tegen alle Machten te beschermen, en dat hy selfs daer in moest logeren, boodt hem nochtans aen veertig of vijftig man-^{p. 107}nen te gelijk daer in te laten, om haer te verversen, 't welck de Commissaris weygerde, seggende dat men met geweld daer sou inkomen, en dat de Ruytery daer nu al was, die van het voet-volk gevolght wiert, en daer op gingh hy heen.

Zoon. Die men dus bejegt, schijnt men voor geen Vrienden noch Onzijdigen, maer slechts voor Vyanden te houden: doch hoe is dit al voort gegaen?

Vader. Ontrent de middagh quam de Heer van *St. Reux* oock voor de selve poort met een Trompetter, en na gelijk den eersten, d'uytroepingh gedaen te hebben, seyde hy tegen den Collonel *Jaymaert*, dat hy van den *Graef d'Estrades* gesonden was, om aen hem 't gevaer te vertoonen daer hy sich in begeven gingh, en indien hy 't uytterste verwachtte, dat hy sijne eere en leven verliesen sou; en dat hy sich verwonderde hoe soodanigen krijgs-helt, sich wilden open geven, in soo geringen plaets als *Tongeren*. Maer de Collonel *Jaymaert* geantwoordt hebbende, dat hy daer in verbonden was, en door last gesonden, en dat hy sijnen plicht moest voldoen, soo keerde oock de geseyde *St. Reux* te rugh, na gebeden te zijn aen den *Graef d'Estrades* te seggen, dat hy niet meer wilde naderen, anders dat men gedrongen sou zijn vyer te geven: selfs de Collonel tijt ge-eyscht hebbende, om sijne meesters tot *Luyck* daer van te kunnen onderrichten, en antwoort ontfangen; soo wiert hem geseyt, niet gelooft te worden, dat hy dien tijdt soude hebben.

Een weynigh na dat de *Heer van St. Reux* weder by die benden gekomen was, begonden sy na de Stadt toe te setten, en vertoonde sich in slagh-orden tegen over de twee bressen onder 't Kanon, en ter selver tijdt sonden sy 30. of 40. voet-knechten uyt, die tot op een Musket-schoot aen de Stadt quamen, en in d'aerde begonnen te graven op de wijze van een beschansingh. Terstondt staecken die van de Stadt vyer in 't Geschut, en de musketten deden oock hare werckingh, waer door die ^{p. 108} geseyde dertigh of veertigh voetknechten de vlucht namen, en de troepen weken oock achter de hooghte. Doen quam seker *Vaes* na de Stad, die versocht hebbende met den Collonel te spreken, hem seyde, dat de *Graef d'Estrades* vastelijk in de Stadt wilde komen, waer op de Collonel antwoorde, dat hy bericht daer van aen sijne Oversten binnen *Luyck* had gesonden, en dat hy hoopte dat men hem den tijdt soude geven, om de antwoorde daer over te verwachten. Anders indien men hem geweld deed, dat hy gehouden was sich te verdedigen; waer op die geseyde *Vaes* weder keerde na sijne benden.

Maer ontrent ten drie uuren quam hy weder, en op het Stadthuys gebracht zijnde, verhaelde hy in tegenwoordigheyt van de Magistraet, dat het de laetste mael was, dat de *Graef d'Estrades* de Stad deed opeysschen, en dat men niet meer dan een uur had om sich te beraden, en dat 'er daer na geen quartier meer sou wesen: maer de Collonel antwoorde, dat hy sijne plicht moest voldoen; en daer op gingh de geseyde *Vaes* weder heen.

Zoon. Hoe kon doch dese rechtveerdige verdediging verdienen, dat die Stadt geen quartier meer mocht hebben?

Vader. Het blijktt dat de Fransen dit soo verstonden. Ondertusschen liet men niet na somtijts uyt de Stad te schieten, en sulcks om te beletten dat de Fransen niet meer souden naderen.

Ontrent ten ses uuren 's avonts, quamen de Fransen voorsien met Granaten, en oock met Vyerwercken, die sy aen eenige Poorten van de Stadt besteeden, en begonde te stormen, 't welck ontrent twee uuren duerde, tot dat naer een dapper tegenstandt, sy de besettingh overweldigden en de Stad stormender handt innamen, in dat woeden alles neder maeckende wat sy ontmoeteden, soo van Officieren, Soldaten, Burgeren, en van eenige Priesteren en Vrouwen, selfs de huysen open brekende en geheel beroovende, vernielende en verderven-^{p. 109}de 't gene sy niet konden wegh dragen. Dit duerde van acht uuren 's avonts, tot 's anderdaeghs 's morgens ten thien uuren, met allerhande baldadigheden, niets gespaert hebbende, de Kamer en de Stadts-schriften der Schepenen,

de gewonelijcke plaets des Gerichts, noch selfs de Kercken en Kloosters; onder andere dat der Dominicanen, 't welck sy gants uytgeplundert hebben, met alle het gene daer in gevluht was, soo van geldt als van huysraedt: zijnde selfs met hare paerden in de Kerck gereden tot aen het Heylighdom, waer uyt sy de Kelcken mede genomen hebben, die door geldt gelost wierden, de kleedingen en vercierselen, Kerck-gewaden dienende tot den Godtsdienst, en daer-en-boven de persoonen mishandelt die daer in gevluht waren, soo Vrouwen, als Dochters, die volkomen beroovende van alle het gene sy hadden.

Sy hebben oock de groote Kerck niet verschoont, daer sy door geweld met den Degen in de vuyst, en brandende lonten zijn in-gekomen, en musket-schooten gelost hebben tegen die daer in gevluht waren, welke sy uyt-geschut en mishandelt hebben, soo wel vrouwen en dochters, als Priesters en wereltlijke mannen, met houwens en hellebaerden alle de koffers in stucken geslagen en geopent hebbende die daer gevluht waren, en mede-genomen alles wat sy daer in vonden, selfs een Priester gequetst hebbende aen de voet van het Autaer, daer die geseyde Priester na toe was geweken om sijn leven te behouden, 't welck soodanigen schrick heeft gemaect, dat eenige van die geseyde gevluhten door seer hooge glazen sich uyt de Kerck hebben geworpen, en soo de beenen gebroken.

's Anderdaegs als de eerste uyt de Stadt waren getrocken, zijn 'er noch andere met groot getal in-gekomen, soo Ruyters, als Voet-knechten, om de wacht te houden over de gene die in de Mijnen arbeyden, om alle de Poorten der Stadt te doen springen, die daer in {p. 110} noch 5. dagen zijn gebleven, en aen welke die geseyde Stadt noch gedwongen is geweest, onderhout van Broot en Bier, Hooy en Haver te verschaffen; want sy uyt zijn getrocken, na de overige Poorten en Mueren te hebben doen springen, soo dat sy dese Stadt als woest hebben gelaten.

Zoon. O grouwel! wat wreetste vyanden soudent het oyt erger konnen maken, en hebben sy dit aen Neutralen gedaen? hier uyt hebben de *Heeren van Luyck* wel konnen sien hoe veel van hare onzijdigheyt gehouden wiert, en dat indien het in de macht der Fransen stont, sy selfs geen ander lot soudent te wachten hebben. Maer wat is hier tegen van haer gedaen?

Vader. Het heeft geschenen, dat sy van hare Neutraliteyt wilden af-wijken, en sich in de Keyserlijke bescherminghe geven; doch daer is noch niet op gevolgt.

Zoon. Alle menschen sullen so doende tegen de Fransen verbittert worden, en dan sal haer eyndelijck d'ellende swaerst treffen die sy aen alle de Na-bueren veroorsaect hebben.

Vader. In de Spaense Nederlanden, wanneer die noch hare Vrienden en Bondtgenoten waren, hebben sy op haer doortrecken seer leelijck geleeft: want op den achthienden van Mey-maendt, des jaers 1673. quam d'Alderchristelijckste Koninck, met de Koningin, en sijn geheel Hof tot *Rijssel*, en van daer na *Kortrijck*, waer hy geheel sijn heyr had bescheyden, 't welck meest in het Dorp *Harlebeke*, anderhalf mijl van *Kortrijck*, sich legerde. De verstrooyde troepen legerde sich daer ontrent, en de Koninck sondt ordre aen den Baron van Bellem, en aen andere plaetsen, onder de Souvereiniteyt van Spanjen staende, en die aen de vaert van *Gent* na *Brugge* lagen, de Bruggen die men had af-gebroken weder op te maken, op de verbeurte van uyt-geplundert en verbrant te worden, dit was de eerste vyandtljckheyt die dese Koninck tegen d'ondersaten van sijne Catholijcke Majesteyt begon.

{p. 111}

Zoon. Hy wilde misschien van *Spanjen* de vrye doortocht na de grensen der *Vereenighde Nederlanden* hebben, die hy met geweld heeft komen nemen.

Vader. Dese door-tocht had hem weynigh voordeel konnen geven, dewijl de grens-plaetsen der *Vereenighde Nederlanden* aldaer soodanigh bewaert waren, dat sijne Legers daer tegens niets konden ondernemen. Maer ontrent *Brussel*, en door 't Landt van *Aelst* treckende, hebben sy onderwegen so schrickelijck gerooft en geplundert, dat het verre de maet overtreft, van 't gene men in de selfste oorlogen voorheen tusschen *Spanjen* en *Vranckrijck* gebruyckt heeft.

Zoon. Dit kon niet minder dan groote ontsteltenis onder die lieden maken; dewijl sy reden hadden om van de trouwe der Fransen te twijffelen, die dan op 't Landt geen vrede meer onderhielden.

Vader. Ontrent *Brussel*, tusschen *Vilvoorden* en *Mechelen*, hebben de Fransen alle de Inwoonders van het Dorp *Saveltem* overvallen, terwijl men daer de Hoogh-misse deed. Sy plunderden allen uyt namen [lees: uyt, namen (dus voeg komma toe)] het heyligh *Ciborium*, wierpen de *Hostien* daer heen, en droncken het selve malkander toe, gelijk oock uyt de *Kelcken* die sy mede genomen hebben: de vrouwen en dochters die sy vonden wierden niet verschoont. En dewijl de *Staten van Brabant* [lees: *Brabant*], en al 't volck hare klachten daer over deden aen Mevrouw de *Gravin de Monterey*, die tot *Brussel* gebleven was, om de lieden dies te meer aen te moedigen, soo geloofde sy sich verplicht haer beklagh daer over aen den *Koninck van Vranckrijk* te laten doen, die sich hielt als of hy geen kennis daer van hadt.

Zoon. Een loose streeck, t'ontveynsen 'tgene men niet kan verschoonen.

Vader. d'Ongeregeltheden, die de Fransen daer te lande bedreven, hadden de *Brabanders* in dier voegen aengeprickelt, dat men groote moeyte had om hen te {p. 112} beletten des Koninck versorgers aen te tasten, aen welke men toe-gelaten had in de Stadt te komen, om voorraet voor het Konincklijk Huys te koopen.

Zoon. Sulcke ongeregeltheden en baldadigheden zijn seker onverdragelijk; in [lees: en] de volckeren moeten als wanhoopigh wesen, bysonderlijk als sy sien, dat sy gantsch bedorven en om hals gebracht worden, sonder sich te durven verweeren.

Vader. De *Heer van Louvois* sondt sijne bevelen door 't geheele Landt, even als of hy in Vranckrijk was: ja hy hielt in de Stadt van *Hoey* Post-paerden, en een Post-meester, om sijn onderlingh verstant tot *Doornick* op te rechten. De Gouverneurs der veroverde Steden op de grensen, sonden dagelijcks hare bevelen in de Dorpen des *Konincks van Spanjen*; en op de minste weygeringh deden sy die uytplunderen, even gelijk men in den tijdt van de swaerste Oorlogen plach te doen. En als de *Koninck van Vranckrijk Maestricht* had belegert, sond hy noch sijne bevelen aen de volcken van 't Landt van *Luyck*, om twintigh duysent boeren met haer geweer en gereetschap te doen komen, en in de wercken aldaer te arbeyden. De Gesanten van dat Landt quamen wel by hem, om te vertoonem, dat dit tegen 't recht van Onzijdigheyt streedt; maer hen wiert geantwoort, dat 'er geen Neutraliteyt meer was; dat men die niet met *Vranckrijk* stontd daer tegen achte, en dat men den Koninck wel moest gehoorsamen.

Zoon. Dus siet men klaerlijk, dat sy soo wel over vrienden als vyanden wilden heerschen; en dat 'er niet overigh is, als met alle macht sich tegen de selve te stellen, of anders ons al t'samen gewilligh onder haer jock te begeven; 't welck voor redelijke lieden met recht gantsch onverdragelijk gehouden moet worden.

Vader. En of schoon allesints dagelijcks soo veele grouwelen, wreetheden, baldadigheden en moetwilligheden voor yeders oogen bedreven zijn, ja de Steden en {p. 113} Dorpen, en 't geheele Landt de merck-tekenen daer af dragen, die de toekomende eeuwen naeuwelijcks sullen kunnen uyt-wisschen, nochtans is 'er onder haer noch een Godts-geleerde gevonden, die so veel onbeschaemtheyt getoont heeft, dat hy de werelt wilde doen geloven, dat de Franse soldaten in ons Landt als Capucijnen of Carthuyser Monnicken geleefd hebben, en die heeft in een laf, oneerlijk en erbarmelijk gedicht, *Hollandt* tot sijnen Koninck met dese woorden durven doen spreken: *Ghy doet u in d'overwinningh soo beminnen, als ghy u in 't midden der strijden doet vreesen. Ghy bepaelt uwe soldaten tot rechtveerdige daden. Sy trachten niet soo seer na roof, als na eer en glorie. By u is aen de baldadigheyt niets geoorloft; en ick heb onder uwe oorlogs-lieden, die onder uwe bevelen staen, d'ongeregeltheit der oorlogen niet gevoelt: want ghy verre, van de neergeworpene volken overlast aen te doen, toont gy u altijd in 't midden van mijne Landen, een meester der Verwinnaers, en een Vader der Verwonnen* [lees: *Verwonnenen*].

Zoon. Foey! wat kan 'er grouwelijker gevonden worden, als het slaefachtigh en stinckent gevley van een man, die noch den naem van een Godts-geleerde wil voeren, daer hy sijne schande en bedrogh voor de oogen van al de werelt ten toon stelt; en als een openbaer lasteraer, sich betoont niet te weten, wat hy aen de eerbaerheyt en waerheyt schuldigh is.

Vader. Nu mogen alle mijne waerde *Hollanders* wel oordeelen, of men seggen mach dat de Franse soldaten, d'Officieren, en selfs de Staets-dienaren, in de uytvoeringh van de voornemens des

Konings van Vranckrijck, de Inwoonders der veroverde Lantschappen, en bysonderlijk die van *Utrecht*, soo wel gehandelt hebben, dat men hem een Vader der verwonnenen sou mogen noemen.

Zoon. Het is wel wijdt van daer: doch dewijl wy nu den goeden Godt mogen dancken, van dese pesten uyt {p. 114} ons waerde Vaderlandt quijt geworden te zijn, soo verhaelt my noch vorder hoe sy noch eyndelijck zijn heen gekomen.

Vader. Na dat sijne Konincklijke Hoogheyt de *Prins van Oranjen*, (wien Godt tot een rechten Beschuts-Engel heeft laten gebooren worden; dien d'Almachtige een langh en geluckigh leven wil verleenen, onder wiens bestieringh wy hoopen en vertrouwen een nieuwe Gulde Eeuw over ons lieve Vaderlandt te sullen sien opgaen) de stadt *Naerden*, op den 13. September 1673. tot sich weder over te geven gedwongen had, en met sijn Leger door *Brabant* over *Venlo* in *Gulickerlandt* en *Keulslandt* getrocken was, daer hy de steden *Breul*, *Lechnich*, *Kerpen*, en *Rhijnbach*, en naderhandt met de Keysersche vereenight, de stercke stadt *Bon* heeft ingenomen, soo konden de Fransen wel sien, dat het haer langer op onsen Bodem niet veyligh sou wesen, en daer op hebben sy onse Steden beginnen te verlaten.

Zoon. Hier in heeft sonder twijffel die glorieuse *Koninck van Vranckrijck* geweldigh sijne swackheyt ondeckt; en gelijk hy seer weynigh eere heeft behaelt met de selve in te nemen, soo is hem geen kleyne schande op den hals gekomen van deselve te hebben moeten verlaten.

Vader. Sy hadden alle haer volck doen wel in de boven-plaetsen van nooden, als *Rhijnberck*, *Wesel*, *Schenkenschans*, *Nimwegen*, en andere. Dierhalven trocken sy eerst uyt *Woerden* (na eenige tijdt grooten toestel met het packen van hare Bagagie, Roof, en Ammunitie, gemaect te hebben) die arme Inwoonderen noch een sware brandtschattingh af-perssende, welcke sy de helft gereet, en d'andere helft binnen eenigen tijt moesten betalen, en dus voerden sy alles met twaelf stucken geschut, nevens haer Magazijn, onder een goet geley naer *Utrecht*. Aldaer aengekomen vonden sy die Fransen oock besich met packen en sacken: de ongelooflijke menighvuldige bagagie van den *Prins van Condé*, Hertogh {p. 115} van Luxenburgh, den *Heer Stouba*, en den Intendant, wiert te water na boven gevoert, met wel 300. platboomde Schuytjes langhs de krommen *Rhijn*, zijnde onder 't goet van den Intendant, veel van de kostelijcksten huysraet der uyt-gewekenen, waer van een Jode daer toe expres van *Franckfurt* gekomen, groote menichte gekocht had, en de rest heeft hy voor een vierde part van de waerde by de eygenaers laten inlossen. Dit uytvoeren duerde veerthien dagen lanck, en ten laetsten zijn sy, met alle haer volck na insgelijcks sware brantschattingen van de geheele Provintie bedongen en ten deele ontfangen te hebben, van daer na *Aernhem* vertrocken op den 23. November, na dat het *Sticht*, van den 23. Juny des Jaers te vooren, onder de harde heerschappye der Fransen gesucht had, hebbende die lieden, behalven het missen van hare Vryheyt, door een slaefachtige en kostelijcke inquantieringh, noch moeten opbrengen ondragelijcke lasten, die in gegeven gelde, behalven alle andere ontreckingen, de somme van 1668000. guldens uyt-maecten.

Zoon. Dat zijn seker ondragelijcke lasten, en het is naeuwlijcks te bedencken hoe de menschen aldaer het soo langh noch hebben konnen harden, dierhalven geloof ick, dat sy door dese verlossingh wel onuytsprekelijcke vreugden gevoelt hebben.

Vader. Ontrent de selve tijt zijn sy mede gewecken uyt *Bommel*, *Grevecoeur*, *Harderwijk*, *Elburg*, *Steenwijk*, *Campen*, *Hattem*, en meer andere plaetsen, hebben de Borgers ten laetsten toe met allerhande sware onverdragelijcke lasten en af-persingen geplaeght; van die alle noch Ostagiers mede nemende, om een goet deel van de brandtschattingen, die sy niet gereet konden bekomen, oock naderhandt te mogen ontfangen.

Zoon. De Vryheyt is meer waerdig als alle het gelt; en ick leer, dat men eenen vluchtenden en af-wijckenden vyandt selfs wel een goude brugh dient te maken; want {p. 116} als de Landen weder in rusten zijn, hoop ick dat de lieden binnen korte jaren hare schaden sullen boven komen.

[Houtsnede]

*Met haer geroofde buyt gaen sy uyt Hollandt loopen,
En 't geen haer niet en dient verbranden s' of verkoopen:
Sy meenden in die tijdt verdelgen 't heele Landt,*

Doch Godt heeft haer gestuyt door sijne stercke handt.

Vader. De Hertogh van *Luxenburgh* uyt de Nederlandtsche plaetsen een goet leger ontrent *Rhijnberck* en *Nuys* versamelt hebbende, dat van vijf duysent paerden, en veerthien duysent voetknechten gerekent wiert, is in 't begin van December van daer op-gebroocken, met alle den roof die sy hadden konnen mede nemen: en in dit op-trecken hebben sy noch het Kasteel en de Heerlijckheyt van *Ysu* geheel uyt-geplundert, en sonder aensien van persoonen alle de menschen naeckt uyt-geschut, en ellendigh mishandelt. Sy namen haren wegh over de Revier de *Roer* door 't Landt van *Gulick* na *Maestricht*, en van daer door *Luyckerlandt*; waer sy door de vereenighde Legers onder den *Prins van Oranjen* en den *Graef van Monterey*, ontrent het *Swarte* {p. 117} *water* gestopt wierden; soo dat sy, om niet geslagen te worden, weder moesten af-sacken, ondertusschen verscheyde plaetsen in 't Landt van *Luyck* geheel ruinerende, daer sy 't niet langh konden herden, om dat 'er niets meer te krijgen was, en keerden weder na *Maestricht*, daer sy meest alle hare Bagagie verkochten. Ten laetsten is dit Leger, van alles gebreck krijgende, beginnen te scheyden, treckende een deel binnen *Maestricht*, een deel na *Maseyck*, een deel weder na *Wesel*, en andere na diversche plaetsen; zijnde door verlopen en anders geweldig versmolten.

Zoon. Sy meenden licht in *Vranckrijck* meerder dienst te sullen doen, met hare Krijghs-macht aldaer te verstercken; doch dit is haer voor soo veel misluckt, en dus hebben sy al haren roof oock niet wel konnen wech krijgen.

Vader. Eenige troepen onder den Maerschalck *d'Humieres*, hadden in 't Landt van *Gulick* eenige Meyers-hoven by het Dorp *Mechem* gantsch afgebrant, aldaer groote ruinen aenrechtende, met alles te verwoesten: en in 't Landt van *Limburgh* hebben sy de Heerlijckheydt van *Reymersdael* t'eenemael uyt-geplundert, of schoon die sich met 250. Rijcksdielders vry gekocht had. En noch onlanghs heeft het Leger des *Maerschalcks van Turenne*, in de *Pfaltz*, tusschen *Heydelbergh* en *Fredericksburgh*, alle de Dorpen daer ontrent afgebrant, handelende met de arme Landtsaten slimmer als of sy op de grensen, by de Turcken woonden: andere Dorpen wierden gesommeert geldt op te brengen, en de kleyne Stedekens afge-eycht 2000. Rijcksdielders te betalen alleen om het schenden van Vrouwen af te koopen. En dies niet tegenstaende liet *Turenne* verluynen dat hy sijnen last nergens na op het scherpste vervolgde, moetende anders alles doen af-branden wat tusschen *Manheym* en *Heydelbergh* gelegen is.

Zoon. Dus blijven sy altijd de selfde, en hare wreet-{p. 118}heden, gierigheden, baldadigheden en trouwloosheden hebben geen eynde. Maer ick hoop dat het eyndelijck noch Godt sal verdrieten, van haer allesints soo schrickelijcke grouwelijckheden sonder ophouden te sien bedrijven; en dat sy, die 't verderf over soo vele onnoosele menschen gebracht hebben, ten laetsten het grontsop aller ellenden en verwoestingen selfs sullen moeten verswelgen, en uyt-drincken.

Vader. Na dat de Legers onder den *Prins van Oranjen*, en den *Graef van Monterey* mede opgebroken en in hare guarnisoenen getrocken waren, is *Luxenburgh* met ontrent vijf duysent Paerden en veel van sijnen roof noch tot *Charleroy* aen-gekomen, treckende selfs voort na *Parijs*.

Zoon. Godt danck, dat wy van soodanigen Monster verlost zijn; en wy hoopen hem noch sijns gelijcken noyt meer in ons Landt sullen sien.

Vader. Daer na heeft den Intendant noch brieven van Brandtschattinge op de Veluwe en het Boven-Sticht van *Utrecht* uyt *Aernhem* gesonden, eyschende aldaer van verscheyde plaetsen een somme van ontrent veertigh duysent guldens, onder het dreygen van deselve, by gebreck van betalingh, door brant en plunderingh te sullen komen invorderen: doch aen dese kant is daer ontrent so goede voorsieningh gedaen, dat alle hare dreygingen van weynigh kracht zijn geweest.

Zoon. Sy waren immers over de Brandt-schatting met het *Sticht van Utrecht* geaccordeert, en wilden sy dan noch meer komen eyschen?

Vader. Sy sochten van allesints maer te trecken soo veel als sy konden, niet vragende, of dat schoon met de grootste onredelijckheyt geschieden mocht. En na dat sy die van *Zutphen* en *Doesburgh* met allerhande overlast langh geplaeght hadden, zijn sy ten laetsten met deselve mede over de brandt-schatting veraccordeert; en vervolgens daer uyt-getrocken, wanneer deselve met de groot-{p. 119}ste vreugde der Gemeente door Krijghslieden van onsen Staet beset zijn geworden.

Van gelijcken is oock binnen *Thiel* geschiet, daer de Fransen eenigen tijt besich geweest hadden met de Fortificatien te slechten, en de poorten t'ondermijnen. De stercke Schans van *St. Andries* heeft het Fransch guarnisoen mede verlaten, hebbende de baracken verbrant, en de Fortificatien gantsch geslecht, wanneer sy na de Stadt *Grave* zijn op-getrocken.

Zoon. Dit ghing soo noch al redelijck heen, of schoon sy alle die plaetsen geheel uyt-geput en bedorven hadden: maer hoe heeft het sich noch al vorder toe-gedragen?

Vader. *Aernhem* was mede over de brant-schatting geacordeert, en dies niet tegenstaende hielden de Fransen sich daer noch al langh besich, met de Stadt te verstercken, en twee halve Manen daer nieuw aen te leggen: doch de Magasijnen van *Vivres* en Ammunitie wierden allengskens naer *Nimwegen* vervoert, en de guarnisoenen soo veel als het mocht lijden verkleynt. De Steden *Wesel*, *Emmerick* en *Rees*, met de sterckte van *Schenckenschans*, wierden oock van Franse besettingen ontbloot, en aen *Brandenburghse* volckeren ingeruyt: en van alle dese t'saem getrocken guarnisoenen, wiert ontrent *Nimwegen*, door den Maerschalc *d'Humieres*, een Leger versamelt, dat hy aldaer sich deed nedersetten; en daer op is de Marckgraef van *Bellefons* in zijn plaets den derden April tot *Aernhem* aengekomen, na wiens komste alles tot den optocht vervaerdicht is geworden, die kort daer op stondt te volgen.

Ondertusschen hadden sy noch sterck aen de Fortificatien van *Nimwegen* laten arbeyden: maer na dat de *Bisschop* van *Munster* zijn Verdrag met de *Keyser* en de Heeren Staten gemaect had, en sy nu voorsagen, dat de *Keurvorst* van *Keulen* hem oock haest stont te volgen, wiert de arbeyders aldaer aengeseyt, van met dat wercken op te houden; en ordre gegeven, dat men de Sche- {p. 120} pen van *Zutphen* gekomen, voort sou leegh maken; en daer na wierden honderden musketten, furket-stocken, kogels, bomben, en morgen-sterren in 't water geworpen: alle het pael-werck, dat tot versterckingh der stadt daer was gebracht, is oock in de *Wael* gesmeten; en daer na wiert het kanon van de wallen gehaelt. Sy brachten veel kanon, bus-kruydt, en bossen lont aen de Haven, om na de stadt *Grave* te vervoeren.

Zoon. O wat moest dat aengenaem voor de langh verdruckte en swaer geplaegde Inwoonders zijn, de toe-bereytselen van het naken harer verlossingh te sien!

Vader. Ja op May-avond bracht men haer de blijde tijdinge, dat het Franse guarnisoen uyt *Nimwegen* soude vertrecken: insgelijcken die van *Aernhem*, nemende haren wech over den *Rhijn* by het *Tol-huys* na *Wesel*, van waer vorder de revier passeerden, om na *Rhijnberck* te trecken, waer de generale rendezvous van alle die troepen gestelt was. De guarnisoenen uyt *Deventer* en *Schenckenschans* zijn mede daer by gekomen.

Na dat sy uyt alle plaetsen van *Gelderlandt* en *Kleef* getrocken waren, latende haer meeste Geschut, Ammunitie, en Bagagie binnen de stadt *Grave*, welcke sy voorgaven ten uyttersten voor de Koninink [lees: Konink] te willen verdedigen, soo zijn sy t' samen geruckt na *Nuys*, van waer over de *Roer* een brug geslagen zijnde, sy na *Maestricht* zijn getrocken.

In dese optocht hebben sy het stedeken *Erkelens* besprongen, en na den derden storm ingekregen en geplundert: daer in lagen niet meer als 50. Spaense soldaten en eenige boeren: maer daer was vry veel graen binnen: alom presten sy karren, om haren roof weg te voeren, wanneer sy dat selve Stedeken weder verlieten, en optrocken door 't Landt van 's *Hertogenrade*, tot in dat van *Valckenburgh*, daer sy voor eerst haer hoofd-quartier namen.

{p. 121}

Kort daer aen heeft *Bellefons* het sterck Kasteel *Argenteau* met accoort ingenomen, en ruckte daer op terstont voor *Navagne*, dat hy naer eenige dagen heeft vermeerstert.

Zoon. Het is vreemt, dat sy even soo vele en seer stercke plaetsen hebben verlaten, en nu weder andere geringer soecken te bemachtigen.

Vader. Het was haer onmogelijck de plaetsen van onsen Staet langer te behouden, of alle Krijghs-volck dat sy daer in hadden, sou in kort lichtelijck verloren geweest zijn, maer door het innemen van de Sterckte soecken sy aen *Maestricht* wat meerder ruymte te geven, om dat beter te kunnen bewaren. Ondertusschen wachteden sy door het Leger van den *Prins van Condé* versterckt te worden, die sich noch aen de Quartieren van *Nyvelle* onthielt, plunderende en bedervende alle de Dorpen die daer ontrent leggen, voornamelijck *Treseni*, alwaer sy verscheyde menschen de handen

en beenen hebben af-gekapt, en de Vrouwen geschoffiert; soo dat Brabandt al seer veel had te lijden.

Zoon. Niet alleen Brabandt, na dat ick hoor, maer oock alle de Landen, die so ongelukkig geweest zijn, van de Fransen te moeten leeren kennen, hebben wel ongehoorde en onverdragelijke ellenden te lijden gehad: want nergens zijn sy gekomen, of hebben daer schrickelijke geheughe-teecken en bewijsen van haren grouwelijken handel na-gelaten.

Vader. Dat is wel waerachtigh: want wy krijgen noch nieuwe tijdingh uyt *Trier*, dat aldaer de grootste deerlijkheit en ellende gesien wort die men sou kunnen bedencken: ja de *Cuthen* en *Noormannen*, die daer voor desen wel deerlijk hebben huys gehouden, konden door haer ongeloof noch yets verschoont worden; maer dat een Christelijck heyr van den Alder-Christelijcksten Koninck noch erger te werk gaet, en de reliquien der Heyligen, die de Barbaren noch verschoont hebben, soo mis-{p. 122} handelt, met voeten getreden, en hier en daer wegh-geworpen worden, is van een goet Catholijk sonder schreyjende oogen niet wel aen te sien. De Fransche Stadts-vooght, de *Heer de Vignori*, liet onlangs ter eeren van de *Grave Tot*, wanneer deselve door die Stadt na den *Koninck van Vranckrijck* trock, de Kerck van *St. Paulus*, die meer als derthien hondert jaren gestaen heeft, in de lucht vliegen. De Karthuyskerck, met de aenklevende gebouwen, is oock al in d'asschen geleyt, soo dat daer nu al vijf van de schoonste Kercken onder de voet leggen. De Kloosters van *St. Maria* en *St. Matthijs* was oock al aengeseyt, dat hare goederen hadden te vervoeren; soo dat die schijnen een gelijk lot te mogen verwachten. Een schrickelijck werck van den *Alder-christelijcksten Koninck!* en boven dit had de Stads-vooght noch last gegeven alle het graen en andere vruchten, twee mijlen rontom de Stadt af te maeyen en te bederven; op dat daer ontrent niet te krijgen sou wesen.

Zoon. O grouwelen der grouwelen! hoe kan een menschelijck hert soo wreet werden, dat het alles wil vernielen en verderven, sonder dat yemant daer van eenigh het minste voordeel of aengenaem vernoegen sou mogen trecken?

Vader. Sulcks doen dagelijks de *Koningen van Vranckrijck*, sich niet houdende binnen de palen waer van de Propheet *Samuel* eertijts het volck van Israël bericht deed, wanneer dat een Koninck eyschte, haer seggende wat onthael sy van hem soudent ontfangen; namelijk, dat dese Koninck hare Sonen sou nemen, om die te gebruycken in sijne heyren, in sijne wapen-huysen, en in sijne Landt-huysen; en hare dochters om sich van deselvige te dienen in sijn kamer, en in sijn keucken: dat hy thienden sou stellen op haer wijn, op haer koorn, en op haer vee; en dat het volck dan, uyt oorsaek van de Koninck, tot Godt sou roepen; maer dat de Heer haer niet sou verhooren. En tot soodanigen verkeertheit zijn sy {p. 123} vervallen, sedert dan [lees: dat] men haer heeft doen gelooven, dat Godt de Volcken aen de Koningen gegeven heeft, in plaets van Godt eygentlijk de Koningen aen de Volcken geeft, doch in sijne gramschap. De Franse Koningen zijn niet vernoegt met hare onderdanen thienden te doen betalen: maer sy gelooven dat alle de goederen der ondersaten aen haer toe-behooren, en dat sy na haer believen met de selvige mogen handelen; gelijk sy in der waerheit niet dan al te meesterlijk met deselve omspringen, door middel van de tollen en schattingen op de goederen, en van duysent andere belastingen, door welke de Fransen tot d'uytterste ellende en armoede gebracht worden, en dat in 't midden van een Landt, 't welck van Godt met al het gene is gezegent, wat van de natuer tot noodtsaekelijckheydt en vermaeck van de mensch voort-gebracht wort.

Zoon. Soodanigen Koninck, soodanigen Volck: als de Fransen by vremden de meester zijn, soo weten sy voor sich selven oock geen meerder vernoegen te vinden, dan dat sy middelen in 't werck stellen om die andere op het wreetste, bitterste, geringhste, en slaefachtighste te bejegenen, te plagen, en te quellen.

Vader. Sulcks hebben sy voorseker genoegsaem getoont: en ick sou noch wel meer grouwelen en wreetheden in verscheyde gewesten, en bysonder in ons waerde Vaderlandt, geduerende desen oorlogh gebeurt, hier kunnen by brengen: maer my dunckt, dat de saken, die ick nu verhaelt heb, voor genoeghsame proef-stucken sullen dienen, om aen den Leser te vertoonen met hoedanige bloetdorstige en wreede menschen wy te doen hebben, die met hare uytterste besten poogen, niet alleen sich meester te maken van ons landt en goederen, maer oock dat selve van onse lichamen en geest te worden.

Zoon. Ick danck u van herten, eerwaerde Vader, van dat ghy soo vele goetheyt gehad hebt, om my van de grouwelen deses Fransen oorlog wat klaer t'onderrich- {p. 124} ten: want my niet aengenamers ontmoeten kan, als recht bescheydt te hebben van de dingen die te deser tijt in ons lieve Vaderlandt zijn voor gevallen.

Vader. Mijne dagelijksche trouwhertige onderrichtingen en vermaningen dienen alleen, om u naer ziel en lichaem gestaegh geluckigh te maken; op dat ghy in alle voor-vallen u vroom, Godtsaligh, wijselijck en dapper bestierende, hier in een gewenschte voorspoedige vryheyt soetelijck levende, met weldoen den Almachtigen Godt soud eeren, dienen en vreesen; en na desen door sijne onverdiende genade eeuwigelijck gelucksaligh zijn.

Zoon. Van die selve goddelijcke genade willen wy af-bidden, verwachten, hopen en vertrouwen, gelijk by [lees: Hij] ons Vaderlandt menigmael, door groote wonder daden, met kleyne macht, uyt het geweldigh over-vallen van sware en machtige Vyanden gereddet heeft, dat die noch voort onsen Staet, onder het hooghwaardigh beleyt van sijne Konincklijcke Hoogheydt den *Prins van Oranjen*, van alle geweldenaryen, verraderyen, en schelmse aenslagen sal bevrijden, ons en onse Landen behoeden, bewaren, en in volkomen vryheyt herstellen, met aerdsche en hemelsche gaven rijckelijck zegenen, die gelooft en gepresen moet zijn in eeuwigheyt.

Vader. Mijne waerde, seer beminde Lants-genooten, siet wel toe, daer het aen u staet nu te kiezen. Godt heeft u goet en quaet, de vryheyt en de slaverny voor oogen gestelt. Hy wil voor het een u bewaren, en van 't ander u verlossen, soo ghy door een boose verhardingh u daer toe niet onwaardigh maeckt. Hy toont noch aen u de selve roeden, waer mede hy somtijts uwe Voorvaderen, en nu oock veele na-buerige Landtschappen gestraft heeft. Hy dreyght u noch met de selve plagen, daer mede hy eertijts de hardigheyt en wederspanningheyt van sijn Volck heeft gestraft. Gy sult sonder twijfel vergaen gelijk *Jerusalem*; ghy sult versincken gelijk *Abama* [lees: Adama], en worden even als *Seboim*, indien gy geene vruch- {p. 125} ten draegt die de bekeering waerdig zijn. Doet de doodtslager, en de bloet-dorstige wech uyt het midden van u. Lijdt onder u de ergernis, en roepen de [lees: roepende] sonden niet. Doet recht aen de Weduw, en verkeert niet het recht van het Wees-kindt. Verdelgt de wederspanninghe en oproerige. Betoont de gehoorsaemheyt aen uw Souvereyn, en aen de Overigheyt, die ghy hen schuldigh zijt. Eert en acht de Prins, die over uwe wapenen gebiedt, en die voor u strijdt. Vanght niet aen sijne wercken, of sijn beleyt regelen, of te hekelen, soo ghy u selfs de verkiesingh die ghy van sijn persoon hebt gedaen, niet wilt verwijten. Ghy soud geen beter verkiesing konnen doen. Hy heeft een kloekmoedigheyt die men eerder behoort te maetigen, dan aen te prickelen. Hy besit in den ouderdom van vier-en-twintigh jaren de voorsichtigheyt van een man, die in ervarentheyt tot den hoogsten trap is gestegen. Sijn oordeel blijkt in de verkiesingh door hem gedaen van de persoonen, die by hem zijn, en die hy, soo wel in saken van Staet, als van Oorlogh tot raetsplegingh en tot d'uytvoeringh gebruyckt. Hy is de gene die tot hier toe belet heeft dat ghy niet verdelgt zijt, en die geduerigh voor u waect en arbeyt. Gy behoort u dieshalven te versekeren, dat hy alle aenstaende gelegentheden soo wel sal waernemen, dat ghy stoffe van te gelooven sult hebben, dat hy in sijn Persoon al het gene besit, 't welck ghy in sijne Voorsaten bemindt en verwondert hebt. Onderwindt u niet roeckelooselijck van de wercken te oordeelen, waer van ghy de oorsaek en bewegingen niet kendt. Perst hem niet, in soodanige gelegentheden de Krijghs-benden te doen op-trecken en bewegen, waer in hy de selve niet kan gebruycken, sonder die te doen overkomen. Hy is 't die gelijk een andere *Bellerophon*, dese *Chimera*, dit gedrocht, sal verwinnen en verdelgen, die 't Landt van sijne boose gedochten sal suyveren, en die u in de schaduw van uwen Wijn-stock en Vijge-boom, vreedtsamelijck d'aengena- {p. 126} me vruchten van beyden sal doen genieten. Beklaegt u niet van dat ghy u Landt onder water gesien hebt; maer stelt u geduerigh voor oogen, wat ghy nu soud wesen, soo dit moortdadigh, onkuysch en vernielent Volck niet door een hooger macht was gestuyt. Den *Haegh* sou onder sijne puyn-hoopen begraven liggen. De Registers van de Greffie der Generale Staten, de Boecken en Registers der Staten van Hollandt, van den Raedt van Staten, van de Hoven der Justitie, van de Rekenkamers, en van d'andere Collegien souden heden niet meer dan stof en asschen wesen. De brandt van *Swammerdam* en van *Bodegraven*, die sijne vlam over 't geheele Landtschap vertoont heeft, en sijne voncken tot aen des selfs uytterste eynde heeft uyt-geworpen, en het bloedt, dat men

daer heeft sien storten, en dat, soo wel als water, over uwe landen heen gevloeyt heeft, is slechts een vonckje en proefje van den brandt, die u sou verciert [lees: verteert] hebben, en van de moort en verwoestingh, daer men u noch mede dreyght. In d'algemeene was-orderingh [lees: wan-orderingh], die door 't afwesen van mijn *Heer de Prins van Oranjen* allesints wiert veroorsaect, hadden uwe grootste Steden sich niet kunnen verdedigen; en hare tegenstandt sou te vergeefs en onnut geweest hebben. Doet 'er uw voordeel mede, op dat ghy niet weder in een verwerringh valt, uyt dewelcke Godts goetheyt en barmhertigheydt alleen, die u niet geheelijck heeft willen laten ondergaen, u heeft getrocken. Aenmerckt dat ghy tegen seer swaer ontsaghelijcke macht hebt te strijden, die 't niet op eenige van uwe plaetsen gemunt heeft, of die sich met eenige Landtschappen vernoegeen wil; maer die 't op uwe koophandel; op uwe goet, op uwe leven, op uwe Vryheydt, en op uwen Godtsdienst geladen heeft. Sy begeert, met de geheele omkeeringh van den Staet, d'onderganch van alle de bysonder lieden, die sonder de selve niet kunnen bestaen. Sy tracht daer een *Carthago* van te maecken, en wil {p. 127} u in de grondt verdelgen. Voor komt [lees: Voorkomt] die met u onder malkander in een broederlijcke vriendschap en onverbreeckelijcke eenigheydt te verbinden; met u door een selfde moet en dapperheyte aen te manen, die u eertijts uyt soo veele rampen en tegenspoeden getrocken heeft, doen ghy den Vyandt in uwen boesem had, die in uw eygen Landtschap de wapenen voerde; en met vrolijk tot de tegenwoordige en persende nooden van den Staet op te brengen. Geeft mildelijck, op dat uwe beleyders middel hebben om de Krijghs-lieden te betalen, en gelegentheyte bekomen om machtig ter Zee en te Landt te wapenen, en het Krijghs-volck te doen bestaen, en de Capiteynen te verplichten hare Compagnien compleet te maecken, en de Soldaten in een strenge en naeuwkeurige tucht te houden: en op dat d'Officiers voor d'overlasten, die deselve souden kunnen bedrijven, mogen instaan. Het weynige dat ghy geeft, sal behulpsaem zijn in het overige te bewaren: en indien ghy my gelooft, het gene dat ghy opbrenght, sal u niet te lastigh vallen, indien ghy besluytent kondt tot het gene te besnoeyen, dat 'er noch overtolligh is; ick segh niet in uwe overdaedt en dertelheyte, maer selfs in uwe gewoonelijcke kosten, in uw sleep en huysraedt. In plaets van u daer door in ongemack te vinden, sult ghy daer door gemakkelijker wesen, dan ghy nu zijt. Ghy sult uwe zielen in rust besitten, met d'overdaedt en verdorventheden van dese eeuw af te seggen. Ghy sult met een seer kleyn gedeelte van uwe goederen al het gene, dat Godt noch voor u bewaert heeft kunnen vrykopen; te weten de eer van uwe Vrouwen en Dochteren, uwe leven, en 't gene u waerder dan 't leven self behoort te zijn, uwe vryheydt, de besittingh uwer Kercken, en d'oeffeningh van uwen Godts-dienst. Dit is het eenigh middel om 't onweder, dat u noch booven 't Hooft rommelt, te doen bedaeren, en af te wenden. Dit is het eenigh middel om de zegeningh des {p. 128} Hemels op uwe wapenen, en op uwe persoonen te bekomen; en dit is het eenigh middel om de rust en vrede weder te verkrijgen, waer in alle uwe geluck op dese werelt kan bestaen, dewijl dan alle uwe Steden en Plaetsen in een overvloedige Koop-handel, en Neeringh, met groote voorspoet sullen mogen bloeyen, en ghy in de selvige vol weelden, vrolijk en vernoecht in uw Vaderlandt leven, aldaer onder uwen Vyge-boom den goedertieren Hemelschen Vader sonder op-houden eerende, dienende, lovende en prijsende, 't welck u tot de eeuwige gelucksaligheyte van 't andere leven kan en moet brengen.

OPMERCKINGH.

*Heeft ooyt verdruckte Volck verlossingh weêr genooten,
 Door Hemelsche genaed', uyt d'aldergrootste nootd,
 Soo is 't ons Vaderlandt: twee Vyandtlijke Vlooten,
 Drie Vyanden te Landt, en aemde na de dootd.*

[de laatste twee regels luiden in de editie van de weduwe Van Poolsum uit Utrecht, 1707:

*Soo is 't ons Vaderlandt: Wy lagen neergestoten,
 Door 's Vyands groote magt geraekt byna ter dootd.]*

[de volgende acht regels ontbreken in de editie 1680, maar zijn ingevoegd in de editie van 1707:
Geen wonder hoeft 'et ons, noch niemande te schijnen,

*Wy waren overmant, en door geen kleyne Macht,
Twee Koningen te saem, te Water ons bestrijden,
Drie vyanden te land, wie schroomt niet voor haer kragt.*

*Want so een hand vol Lands, was niet bequaem te keeren,
Soo groote Vyands macht, van sulk een sterke Vloot,
Wy waren haest versmacht, geen kans om ons te weeren,
En scheen 'er meer te zijn; wy Aemde na de dood.]*

*Maer Godt die hooghmoed keert, sagh sijn bedruckte scharen
Omcingelt in een Zee, die stelden hem een perck;
Hy hoorden 't kermen aen, gingh 't overigh bewaren,
En redden 't roerloos Schip, droegh sorge voor sijn Kerck.*

*Danckt Nederlanders danckt, d'Almachtige sijn wercken;
Hy heeft uw uyt-gered' doe gy swaer waert geplaeght,
Hy droegh uw uyt d'ellend', met sijn genade vlercken,
En heeft uw Vyandt plots, als dondrend', wegh gejaeght.*

EYNDE.